

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra etiky, psychologie a charitativní práce

Diplomová práce

**PSYCHOSOCIÁLNÍ FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ PODOBU
VOLNÉHO ČASU SOUČASNÉ STŘEDOŠKOLSKÉ MLÁDEŽE**

Autor práce: Bc. Tomáš Bach

Studijní obor: Pedagogika volného času (NPVCK)

Forma studia: Kombinovaná

Ročník: 3.

Vedoucí práce: RSDr. Ján Mišovič, CSc.

2018

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích 28. 3. 2018

.....
Tomáš Bach

Poděkování

Děkuji RSDr. Jánu Mišovičovi, CSc., vedoucímu mé diplomové práce, za odborné vedení, poskytnuté rady a připomínky, a za metodickou pomoc.

Obsah

Úvod.....	6
I. TEORETICKÁ ČÁST.....	8
1 Volný čas.....	8
1.1 Teoretické vymezení pojmu volný čas	8
1.2 Význam a funkce volného času	10
1.3 Problémy v oblasti volného času	13
1.4 Věda, pedagogika a volný čas.....	16
2 Mládež.....	20
2.1 Adolescence	22
2.1.1 Specifika vývoje osobnosti ve střední a pozdní adolescence.....	25
2.1.2 Potenciální rizika adolescentního vývoje.....	36
2.2 Problémy současné mládeže	39
2.3 Specifika mládeže v oblasti volného času a životního stylu.....	44
3 Psychosociální faktory ovlivňující podobu volného času	49
3.1 Psychická rovina faktorů	50
3.1.1 Faktory osobnosti.....	50
3.1.2 Emoce.....	54
3.1.3 Motivace.....	56
3.1.4 Adaptace a zvládání náročných situací.....	58
3.2 Sociální rovina faktorů.....	60
3.2.1 Socializace	60
3.2.2 Rodina.....	61
3.2.3 Škola	63
3.2.4 Vrstevníci a skupinový vliv	64
3.2.5 Média	66
3.2.6 Společnost.....	68
II. EMPIRICKÁ ČÁST.....	70
1 Výzkum.....	70
1.1 Cíl výzkumu.....	70
1.2 Výzkumný problém	71

1.3 Metodologie výzkumu	71
1.4 Sběr dat	72
1.5 Etické aspekty výzkumu	72
1.6 Charakteristika participantů výzkumu	73
2 Analýza a interpretace dat	75
2.1 Kategorie: Osobnost	76
2.2 Kategorie: Emoce	78
2.3 Kategorie: Motivace	80
2.4 Kategorie: Rodina	82
2.5 Kategorie: Vrstevníci - skupiny	84
2.6 Kategorie: Škola	86
2.7 Kategorie: Média - společnost	87
2.8 Kategorie: Problémy	89
2.9 Kategorie: Volný čas a životní styl	91
3 Diskuze	93
Závěr	97
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ A LITERATURY	99
SEZNAM PŘÍLOH.....	103
PŘÍLOHY	104
ABSTRAKT	122

Úvod

Na základě dlouholeté práce s dětmi a mládeží ve skautské organizaci a díky výkonu profese vychovatele v domově mládeže mohu sledovat vliv způsobu trávení volného času na vývoj osobnosti mladých lidí. V rámci reflexe poznatků získaných prostřednictvím současného studia pedagogiky volného času, předchozího studia sociální pedagogiky a díky zaměření mé bakalářské práce *Volný čas a životní styl současné středoškolské mládeže* mohu říci, že na podobu volného času středoškolské mládeže má vliv mnoho různých faktorů.

Často se fenomény související s volným časem mládeže studují a prezentují odděleně, čímž se vytrácí představa o souvislostech, vztazích a jejich vzájemné dynamice, prolínání a o složitosti pole jejich spolupůsobení nebo naopak protichůdných sil. Rodiče a pedagogové někdy zapomínají na složitost formování osobnosti mladých lidí a problematičnost jejich vrůstání do společnosti, což podle mne vede ke zbytečným konfliktům a v některých případech až k neúčinnosti některých výchovných snah. Vnímání osobnosti dítěte, mladého člověka na straně jedné a společnosti v její podobě a tendencích na straně druhé by mělo být dle mého soudu základem pohledu každého pedagoga.

Domnívám se, že pro práci vychovatele či pedagoga volného času je velmi přínosné porozumět hlubším souvislostem ve volnočasovém jednání a chování mládeže. Rád bych proto na výše uvedené poznatky a svou bakalářskou práci navázal diplomovou prací, ve které bych chtěl nastínit složitost problematiky vlivu psychosociálních faktorů na podobu volného času současné středoškolské mládeže. Diplomová práce má teoreticko empirický charakter.

Cílem mé diplomové práce je představit problematiku volného času středoškolské mládeže v psychosociálním kontextu. Mezi hlavní témata, kterými se zabývám, patří teoretické vymezení pojmu volný čas, představení funkcí a významu volného času, problémy v oblasti volného času a pedagogický zájem o celou tuto rovinu lidského života. V části zaměřené na volný čas pracuji s myšlenkami J. Pávkové, základně rozebranými v publikaci *Pedagogika volného času*, s tezemi B. Hofbauera v knize *Děti, mládež a volný čas*, B. Hájka v díle *Pedagogické ovlivňování volného času* a M. Kaplánka v knize *Čas volnosti - čas výchovy*. Dalším základním tématem je svět mládeže, při jehož teoretickém přehledu využívám poznatků P. Saka, B. Krause, J. Koti a dalších autorů vědních oborů sociologie výchovy, sociologie mládeže a sociologie životního způsobu. Subkapitola *Adolescence* však již je určitým psychologickým mostem do dalšího stěžejního tématu. V kapitole o psychosociálních faktorech se opírám o názory a publikace M. Vágnerové, P. Říčana,

Z. Heluse a dalších představitelů psychologických disciplín, především vývojové psychologie, psychologie osobnosti a sociální psychologie. Snažím se shrnout a zobecnit dílčí poznatky a názory různých autorů.

Empirickou část diplomové práce tvoří kvalitativní výzkum, ve kterém jsem se za využití metody polostrukturovaného rozhovoru snažil získat data od respondentů z řad středoškolské mládeže. Data vyhodnocuji prostřednictvím jednotlivých kroků tematické analýzy a v rámci interpretace zkoumaných dat ve výsledkové části se snažím přinést odpověď na hlavní výzkumnou otázku. Hlavním cílem výzkumu je zjistit, jaké psychosociální faktory nejvíce ovlivňují podobu volného času současné středoškolské mládeže.

Cílem práce není z hlediska rozsahu a charakteru vytvořit vyčerpávající přehled, výčet nebo rozbor všech možných psychosociálních faktorů a souvislostí v oblasti volného času středoškolské mládeže. Doufám však, že se mi podaří vytvořit komplexní psychosociální pohled na problematiku volného času mládeže a objasnit vliv nejčastějších nebo nejvýznamnějších psychosociálních faktorů ve volném čase středoškolské mládeže.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 Volný čas

Volný čas je významnou oblastí lidského života, která především vzhledem k ekonomickému rozvoji společnosti a historicky se stále zvyšující životní úrovni získává stále větší časový prostor a tím i důležitější postavení v životě moderního člověka. Není proto divu, že se volný čas díky svému rostoucímu významu a možnostem stává oblastí zájmu sociálních věd. Myšlenky o jeho funkcích, využívání, prožívání a potenciálu rozvoje lidské bytosti jsou předmětem zájmu a součástí zkoumání většiny vědních oborů vztahujících se nějakým způsobem k člověku, jako například pedagogiky, psychologie, sociologie nebo třeba filosofie a teologie. Je možné sledovat zájem o tuto problematiku u dalších vztahově vzdálenějších vědních oborů nebo zaměření lidské činnosti, reprezentovaných například medicínou, ekonomii nebo politikou. Volný čas se tak stává významným sociálním fenoménem.¹

Komplexnost problematiky volného času naznačuje jak široký zájem rozmanitých vědních oborů, tak i spolupůsobení mnoha vlivů na vznik, volbu, rozvoj a průběh volného času obecně. Dle Hofbauera se oblast volného času stále rozvíjí, čímž sice zvětšuje svoje možnosti a význam v životě a výchově člověka, ale zároveň tak přináší řadu problémů.²

„Dosavadní i současný vývoj vytváří stále příznivější předpoklady k tomu, aby se volnočasové aktivity stávaly významným celoživotním činitelem.“³

1.1 Teoretické vymezení pojmu volný čas

K vymezení pojmu volný čas bude v prvé řadě nutné definovat pojem čas. Pojmu čas se věnují filosofové již od starověku a má tedy různá filosofická vymezení. Je možné se setkat s jeho pojetím od objektivně měřitelné veličiny až po subjektivně vnímanou, postojovou

¹ Srov. KNOTOVÁ, D. *Pedagogické dimenze volného času*. Brno: Paido, 2011, s. 7-9

² Srov. HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004, s. 9

³ HÁJEK, B.; HOFBAUER, B.; PÁVKOVÁ, J. *Pedagogické ovlivňování volného času*. Praha: Portál, 2011, s. 7

a vztahovou záležitost. Problém s uchopením pojmu čas velmi dobře vystihl patristický filosof Aurelius Augustinus ve své díle Vyznání. Přichází s myšlenkou, že ví, co je čas, když se na něj nikdo neptá, ale pokud by měl pojem vysvětlit, tak neví.⁴

Hofbauer vnímá čas lineárně jako určitou neopakovatelnou vyčerpatelnou jednotku a základní dimenzi, zdroj jistoty a šancí lidského života, což dokládá tvrzením „časové vymezení jeho života předpokládá a vyžaduje, aby člověk usiloval o to, čas svého života zhodnocovat co nejlépe, a v tomto směru jednal aktivně.“⁵

Zuzana Svobodová při filosofickém promýšlení pojmu čas zmiňuje, že volný čas je vždy součástí času našeho života a nelze si ho představit mimo čas našeho lidského bytí. Ve svých myšlenkách poukazuje na jeho nejvýraznější vlastnost, kterou spatřuje v plynutí, ubíhání. Svobodová odkazuje na již antickou dvojí podobu pojetí času. Toto dvojí pojetí je charakterizováno termínem *chronos* pro čas měřitelný, určitý a výrazem *kairos* pro čas příhodný, vzácný, který je jedinečnou příležitostí pro hodnotné naplnění.⁶

Volný čas je poměrně moderní pojem, který je mnoha autory definován odlišně, především z hlediska způsobu pojetí. Je možné se setkat s širším či užším vymezením, pozitivním nebo negativním pojetím volného času, kvantitativním či kvalitativním pohledem. Pávková uvádí dva přístupy v pohledu na volný čas. Prvním, pozitivním přístupem, je pojetí volného času jako času nezávislého a svobodného rozhodování, jak s časem naložíme. Druhým přístupem je negativní pojetí, které volný čas vnímá jako množství času, které zbývá po splnění všech povinností a nutností.⁷

Tuto reziduální, zbytkovou teorii uvádí i Hofbauer, který v tomto duchu vymezuje volný čas jako „čas, kdy člověk nevykonává činnosti pod tlakem závazků, jež vyplývají z jeho sociálních rolí, zvláště z dělby práce a nutnosti zachovat a rozvíjet svůj život.“⁸ V pozitivním pohledu vnímá však dále volný čas jako oblast očekávání, svobodného rozhodování, příjemných zážitků a uspokojení.⁹

Z hlediska širšího pojetí volného času autoři, teoretici pedagogiky volného času, sociologové, různě dělí čas člověka na jednotlivé časové úseky, kdy po spánku lze sledovat základní dělení na čas pracovní a volný, při větším upřesnění se objevuje čas vázaný

⁴ Srov. SVOBODOVÁ, Z. Člověk a čas. In KAPLÁNEK, M. *Čas volnosti-čas výchovy*. Praha: Portál, 2012, s. 15-22

⁵ HÁJEK, B.; HOFBAUER, B.; PÁVKOVÁ, J. *Pedagogické ovlivňování volného času*. Praha: Portál, 2011, s. 10

⁶ Srov. SVOBODOVÁ, Z. Člověk a čas. In KAPLÁNEK, M. *Čas volnosti-čas výchovy*. Praha: Portál, 2012, s. 15-22

⁷ Srov. HÁJEK, B.; HOFBAUER, B.; PÁVKOVÁ, J. *Pedagogické ovlivňování volného času*. Praha: Portál, 2011, s. 68

⁸ HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004, s. 13

⁹ Srov. HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004, s. 13

spojovaný s uspokojováním biofyziologických potřeb člověka¹⁰, *čas polovolný* jako čas pro nezbytné činnosti a výsledně *čas volný, disponibilní*.¹¹ Pro plné pochopení rozdílů v pojetích pojmu volný čas a jemných terminologických odlišností v této oblasti je třeba se hlouběji seznámit s chápáním volného času např. T.W. Adorna, W. Nahrstedta, J. Dumazédiera, K. Marxe a dalších autorů.

Dva zcela odlišné přístupy k volnému času zmiňuje ve své publikaci i M. Kaplánek, který rozlišuje mezi určitým kvantitativním negativním vymezením volného času jako množství času mimopracovního a kvalitativním pozitivním pojetím, jehož kořeny můžeme spatřit již ve filosofickém myšlení starověku, které dobu volna spatřovalo jako stav člověka, který není vázán praktickými materiálními povinnostmi, je svým způsobem odpoutaný od nutnosti, má čas a klid ke konání svých zájmů, může užívat, odpočívat, zabývat se kreativní činností, vzděláváním nebo společenskou aktivitou. Tento čas reprezentoval antický pojem *scholé*, se kterým se setkáváme již u Aristotela. Tento antický filosof si byl vědom jasného kvalitativního rozdílu i významu nutné práce a volného času, což lze spatřovat v jeho tvrzení o plahočení člověka z důvodu, aby měl volno.¹²

Určitý rozdíl v pohledu a přístupu k pojmu volný čas lze spatřovat i v podobě současných zahraničních výrazů pro volný čas, německého *Freizeit* a anglického *leisure*. U výrazu *Freizeit* můžeme usuzovat, že byl složen ze slov, *frei* a *zeit*. Tento relativně moderní pojem tak označuje v německy mluvících zemích v překladu *volný, svobodný čas*. Vymezuje se tak nepřímo vůči času práce a nesvobodného počínání. Anglický výraz *leisure* (podobně franc. výraz *loisir*) je historicky starší, neoznačoval původně nějaký časový úsek, ale byl spojen s určitou kvalitou označovaného času.¹³ Chápání pojmů se však mění v průběhu času spolu se změnami ve společnosti.

1.2 Význam a funkce volného času

Volný čas byl součástí lidského života od nepaměti. Změny jeho rozsahu a podoby v průběhu času jsou nesporně zajímavým tématem, ale v rámci této práce považuji za zásadní fakt, že historickým vývojem vyspělé společnosti, industrializací, zvyšující se životní úrovní, legislativními zárukami lidských práv, regulacemi pracovní doby

¹⁰ HÁJEK, B.; HOFBAUER, B.; PÁVKOVÁ, J. *Pedagogické ovlivňování volného času*. Praha: Portál, 2011, s. 10

¹¹ Srov. KAPLÁNEK, M. *Čas volnosti-čas výchovy*. Praha: Portál, 2012, s. 25-26

¹² Srov. KAPLÁNEK, M. *Čas volnosti-čas výchovy*. Praha: Portál, 2012, s. 23-28

¹³ Srov. KAPLÁNEK, M. *Čas volnosti-čas výchovy*. Praha: Portál, 2012, s. 26-27

a dalšími procesy se stále zvětšuje prostor volného času v životě člověka. Tím volný čas nabývá na významu a zvětšuje se i jeho podíl z hlediska funkcí, které plní v lidském životě. Stává se tak důležitým faktorem pro životní spokojenost a proniká do všech oblastí života. Neodmyslitelnou součástí volného času je uspokojování potřeb, navazování sociálních kontaktů, utváření mezilidských vztahů, vznik formálních i neformálních skupin, tělesný i duševní vývoj jedince, možnost seberealizace.¹⁴

Z hlediska rozlišování a rozdělování funkcí volného času je situace podobná jako u definice pojmu volný čas. Mnoho autorů předkládá svůj specifický způsob členění funkcí volného času. V otázce interpretace významu a funkcí volného času je znát u autorů vliv založený především na jejich vnímání volného času jako takového. Uvedu pouze přístupy, které považuji za nejzásadnější. Hofbauer prakticky identicky navazuje na J. Dumazédiera, když jako tři hlavní funkce volného času vidí v odpočinku, zábavě a rozvoji osobnosti, čímž volný čas člověku přináší regeneraci fyzických a psychických sil a zároveň prostor pro rozvoj svých schopností a dovedností.¹⁵

D. Knotová přichází s postřehem, že k funkcím volného času lze přistupovat ze dvou úhlů pohledu a to rozdělením na funkce důležité pro člověka a funkce významné pro společnost. Za významný faktor považuje i celkové zaměření autora a reprezentování pohledu konkrétního vědního oboru. Tento názor dokládá uvedením členění funkcí volného času některých autorů.¹⁶

V publikaci *Pedagogické dimenze volného času* uvádí Knotová znění sedmi hlavních funkcí volného času, tak jak je definoval německý pedagog volného času Horst W. Opaschowski¹⁷:

1. *rekreační*, odpočinek, čas k zotavení, relaxaci
2. *kompenzační*, rozptýlení a zábava, vyrovnávání toho, co se v životě nedostává nebo co se nedaří,
3. *enkulturační a edukační*, kulturní aktivity, příležitost k celoživotnímu učení a vzdělávání,
4. *kontemplační*, duchovní rozměr činností, hledání smyslu života,
5. *komunikační*, podpora sociálních kontaktů,
6. *participační*, tzn. občanské a spolkové aktivity,
7. *konzumní*, spotřeba materiálních statků.

¹⁴ Srov. BACH, T. *Volný čas a životní styl současné středoškolské mládeže*. Bakalářská práce. JU, 2013, s. 9

¹⁵ Srov. HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004, s. 13-14

¹⁶ Srov. KNOTOVÁ, D. *Pedagogické dimenze volného času*. Brno: Paido, 2011, s. 32-34

¹⁷ KNOTOVÁ, D. *Pedagogické dimenze volného času*. Brno: Paido, 2011, s. 33

Většina autorů se tedy ve vztahu k volnému času shodne na funkci relaxační, rekreační, kompenzační a rozvojové, a to jak z hlediska přínosu pro jednotlivce, tak i minimálně sekundárně s přínosem pro společnost. Provázanost potřeb a zájmů navazuje na hodnotovou orientaci, kulturu a způsob života jednotlivce i společnosti. Volný čas je prostorem pro vznik společenských inovací, předmětem služeb, ekonomických i politických zájmů.¹⁸

Sak upozorňuje například na rozdíl v krátkozrakém ekonomickém pohledu na volný čas dětí a mládeže jako na nedůležitou postradatelnou oblast oproti vnímání hlubšímu a dlouhodobému, které oceňuje efektivitu a produktivitu potenciálu mladé generace, který získává prostřednictvím volnočasových aktivit a jenž se stává ve své podstatě ekonomickým kapitálem. Zároveň poukazuje na prostředky ušetřené v oblasti kriminality, závislosti a jiných problémů díky kvalitnímu trávení volného času mladou generací.¹⁹

Tím se dostávám k různým rovinám nahlížení na funkce a význam volného času dle zaměření jednotlivých vědních oborů. Hledisko ekonomické bylo představeno výše a J. Pávková kromě něj uvádí např. hledisko sociologické či sociálně psychologické, které sleduje, jak volnočasové činnosti přispívají k utváření mezilidských vztahů, dále hledisko politické řešící míru zásahů státních orgánů do oblasti volného času. Mezi další přístupy dle Pávkové patří například zdravotně-hygienický pohled se zaměřením na zdravý tělesný i duševní vývoj jedince, pedagogicko-psychologické hledisko zvažující věkové a individuální potřeby, zvláštnosti a jejich respektování u účastníků volnočasových aktivit.²⁰

I u jednotlivců je přístup k volnému času a tedy i vnímání jeho funkcí či významu rozdílné. V závislosti na cílech, zájmech, hodnotách a prakticky na životním stylu nebo zaměření jedince se můžeme setkávat s různými způsoby nahlížení. K extrémnímu pólu by patřil postoj, ve kterém je smyslem života práce a volný čas je pouze zbytkovou kategorií sloužící k obnovení pracovních sil. Jednou z typických tendencí, často zejména u mládeže, je kompenzační přístup zaměřený k naplnění odkládaných či potlačovaných potřeb během pracovního, školního procesu, směřující v nejsilnějších projevech někdy až k hedonisticko-egoistickému přístupu užít si co nejvíc, bez ohledu na cokoli a za každou cenu. Druhým protipólem, extrémem k prvnímu uvedenému přístupu je nicnedělání, neochota vyvinout jakékoli smysluplné úsilí a tedy „zabíjení“ času v jeho marném plynutí.

¹⁸ Srov. SAK, P. *Proměny české mládeže*. Praha: Petrklíč, 2000, s. 132-133

¹⁹ Srov. SAK, P. *Proměny české mládeže*. Praha: Petrklíč, 2000, s. 131

²⁰ Srov. PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času*. Praha: Portál, 2002, s. 15-17

1.3 Problémy v oblasti volného času

V předchozích částech byl představen volný čas jako prostor plný možností, jehož nárůst zvyšuje význam volnočasové oblasti pro život jedince. Spolu s nárůstem objemu, významu i pozornosti jednotlivců i společnosti vůči volnému času, roste i vnímání problémů a problematických souvislostí s volným časem spojených. Výčet i rozbor problémů v oblasti volného času by vystačil na několik samostatných prací, uvedu proto jen několik základních pohledů.

Kraus ve své publikaci *Životní styl současné české rodiny* upozorňuje na základní problém disproporcí ve volném čase. Disproporce spatřuje zejména ve značných rozdílech v množství volného času jedinců, kdy se můžeme setkávat s případy naprosté vytíženosti až přetíženosti pracovními či školními povinnostmi a tím zapříčiněného nedostatku volného času, nebo naopak s lidmi, co mají volného času nadbytek a neumí s ním naložit. Dále vidí problematický poměr mezi aktivním a pasivním trávením volného času, velké rozdíly mezi volnočasovými přáními a realitou, nerovnováhu v možnostech a tím i překážkách v provozování aktivit dle přání, kdy mezi překážky řadí nedostatek času, financí, možností v okolí, špatné vybavení apod.²¹

Množství volného času je tedy problémem ve dvou rovinách. V první rovině je možné sledovat přetížení jednotlivců buďto povinnostním vytížením, mnohočetností zájmů nebo úzkým, vrcholovým či špičkovým zaměřením na jednu aktivitu, kdy jim již žádný volný čas prakticky nezbyvá. Na straně druhé se lze setkat s jedinci s až nadbytečně velkým množstvím volného času, u kterých je možné hovořit v důsledku neschopnosti využít volný čas o zabíjení času, o tzv. „*time killingu*.“²²

Nudu, palčivý problém, co dělat s volným časem, nedostatek podnětů vedoucí až k psychickým problémům některých jedinců zmiňuje jako důležitý problém i B. Hofbauer.²³

Problematickou oblastí je tedy i obsah, náplň a způsob využívání volného času. Kraus poukazuje na trend nadužívání informačních technologií dětmi a mládeží ve volném čase, kdy je středem zájmu dominantní médium, kterým je v dnešní době beze sporu internet, jehož význam se díky mobilním zařízením a velmi frekventovanému výskytu signálu wi-fi výrazně

²¹ Srov. KRAUS, B. *Životní styl současné české rodiny*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015, s. 141

²² Srov. KRAUS, B. *Životní styl současné české rodiny*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015, s. 141

²³ Srov. HÁJEK, B.; HOFBAUER, B.; PÁVKOVÁ, J. *Pedagogické ovlivňování volného času*. Praha: Portál, 2011, s. 11-12

umocnil. Jako problematickou záležitost umocňující i výše uvedený problém a kterou se změnila povaha dětství i život celé rodiny, vnímá Kraus také přesun trávení volného času dětí především do domácností, které rodiče oceňují oproti venkovním prostorům jako bezpečné místo a děti cítí v domácnostech větší rozsah možností pro svůj volný čas než mimo domov.²⁴

Tím se dostávám ke složitým souvislostem problémů volného času a životního stylu, způsobů života skupin ve společnosti, která se stává kvůli své demokratičnosti, pluralitě, polydimenzionalitě a informační přebujelosti čím dál tím více komplikovanou. Hofbauer upozorňuje na nevyvážený celospolečenský přístup k volnému času, kdy i přes celkový pozitivní vývoj stále více sílí některé negativní prvky spojené s ekonomickými potížemi, obecnými problémy současné rodiny a školy, které se odrážejí leckdy i v rezignaci ve volnočasové oblasti.²⁵

Stav společnosti a její způsob života má z hlediska podoby i problémů rozhodující význam, protože jak píše Hofbauer „*Společenský rozměr má i sám volný čas; v něm vznikají nebo do něho ze společenského kontextu pronikají pozitivní i nežádoucí vlivy. Vytvářejí z něho pro život i výchovu dětí a mladých lidí jak prostředí nadějně, tak také potenciálně krizové.*“²⁶

S kritickým pohledem Hofbauera na nevyvážený celospolečenský přístup k volnému času lze dle mého názoru souhlasit i v tom, že společnost i přes četnost průkazných výzkumů v oblasti volnočasových problémů stále neuspokojivě řeší potřeby účastníků a naplňování funkcí volného času, což se projevuje nedostatkem dostupných, atraktivních a kvalitních nekomerčních nabídek, neznalostí nebo malou předvídavostí v problematice volného času, případně i lhostejností k potřebám jednotlivce, projevující se ve vnímání deficitů v naplnění potřeb jako jeho individuálního problému. Hofbauer poukazuje i na koncepční podcenění volného času po stránce jeho celospolečenského významu právě redukcí na pouhou individuální záležitost jedince, nepochopení či nedocení preventivního charakteru volného času vůči sociálně patologickým rizikům a případným nutnostem represe či resocializace při rozvinutí latentních či zjevných společenských problémů. V neposlední řadě vytýká společenskému systému chybějící nebo nerealizovaná závazná pravidla ve volnočasové oblasti s vazbou na jiné složky lidského života.²⁷

Nejvýznamnějším problémem a výrazným znakem současné společnosti, který bych chtěl prezentovat, je konzumní způsob prožívání volného času, výstižně shrnutý v díle *Čas volnosti-čas výchovy*. Kaplánek kriticky hodnotí úvahy filosoficky a sociologicky

²⁴ Srov. KRAUS, B. *Životní styl současné české rodiny*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015, s. 143

²⁵ Srov. PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času*. Praha: Portál, 2002, s. 193-194

²⁶ HOFBAUER in PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času*. Praha: Portál, 2002, s. 195

²⁷ Srov. PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času*. Praha: Portál, 2002, s. 190-195

orientovaných autorů (např. J. Dumazédiera, T. Vebléna, D. Riesmana) o současné postmoderní společnosti, jejíž vlastnosti se promítají do chování jednotlivců ve volném čase. Volnému času je společností věnováno více pozornosti než dříve, ve středu zájmu je zážitek, volno a potěšení.²⁸ Kaplánek dále připomíná typické znaky postmoderny, které se ve volném čase projevují silnou individualizací a privatizací volného času, postmaterialismem, vnímáním konzumu jako samozřejmosti, důrazem na estetičnost, zážitek a hodnoty sociální komunikace, a upozorňuje na negativní vlivy v prožívání volného času spočívající v přijetí tzv. volnočasových klišé, o kterých hovořil již Opaschowski. Mezi tyto klišé by patřily představy, že ve volném čase musí být člověk šťastný, nesmí mít problémy, že volný čas je přidělen, člověk si jej musí zasloužit. Zároveň jsou spojeny s touhou po volném čase smíšenou se strachem, jak s ním naložit, s vysokými očekáváními jako častou příčinou zklamání.²⁹

Tato klišé dle mého soudu plně podporují uživatelé sociálních sítí, kteří se často chlubí, sebezprezentují iluzorní „superrealitou“ svého volného času. Spolu s efektem reklam vytváří určitý společenský tlak založený na falešných obrazech zážitku, který se tak stává normou, kritériem hodnocení volného času. Platí tak, že „*v naší době se stal příslibený zážitek kritériem výběru aktivit nebo zboží.*“³⁰

Dovolím si drobnou polemiku o svobodě volného času na závěr této problematiky. Podobně jako M. Kaplánek nesouhlasím s tím, že by nastala nová epocha volného času na základě pokračujícího zkracování pracovní doby, tak jak naznačovaly vize vývoje společnosti jako *společnosti volného času*.³¹ Vlivem ekonomického a demografického vývoje, vzhledem k nárokům trhu i zvyšující se potřebě konzumovat si na jedné straně někteří jedinci přibírají další zaměstnání nebo věnují více času výdělečné činnosti a na straně druhé lidé, odsouzení k volnému času nezaměstnaností, mají omezené příjmy a tak i možnosti svobodně s časem disponovat, tedy dle libosti jej konzumovat.³² Tím jsem se dostal zpět k problematice výrazných rozdílů mezi jednotlivci v možnostech a zejména v množství volného času. Tuto subkapitolu proto uzavřu myšlenkou, že „*základní problém netkví v nadbytku volného času, ale v jeho náplni, což je úkol vytváření kompetencí k volnému času.*“³³

²⁸ Srov. KAPLÁNEK, M. *Čas volnosti-čas výchovy*. Praha: Portál, 2012, s. 46-47

²⁹ Srov. KAPLÁNEK, M. *Čas volnosti-čas výchovy*. Praha: Portál, 2012, s. 48-53

³⁰ KAPLÁNEK, M. *Čas volnosti-čas výchovy*. Praha: Portál, 2012, s. 51

³¹ Srov. KAPLÁNEK, M. *Čas volnosti-čas výchovy*. Praha: Portál, 2012, s. 46

³² Srov. KAPLÁNEK, M. *Čas volnosti-čas výchovy*. Praha: Portál, 2012, s. 46

³³ HÁJEK, B.; HOFBAUER, B.; PÁVKOVÁ, J. *Pedagogické ovlivňování volného času*. Praha: Portál, 2011, s. 12

Proto tedy celá problematika volného času je velkou výzvou pro vědu, pedagogiku, vychovatele a rodiče. Výzvou k vyřešení otázky a úkolu, jak nejlépe využít potenciál fenoménu volného času a eliminovat s ním spojená rizika a hrozby.

1.4 Věda, pedagogika a volný čas

Předchozí kapitoly naznačily důležitost a zvětšující se význam volného času v různých oblastech lidského života, přínos volného času pro rozvoj osobnosti dětí, mládeže i dospělých. Jak již bylo zmíněno v subkapitole o volném času, není tedy divu, že se o volný čas různou měrou zajímá mnoho vědních oborů. Vývoj vědeckého poznání v oblasti volného času dal vzniknout hraničním nebo dílčím vědním oborům jako je například sociologie volného času, pedagogika volného času, rekreologie, management volného času a dalším užším či z pohledu této práce marginalnějším.³⁴

Dimenze volného času a jeho význam z hlediska širě pro rozvoj osobnosti člověka, zejména dětí a mládeže, pokud se pomine filosofický přístup k volnému času v průběhu historie, oslovila sociálně a pedagogicky orientované autory již v první polovině 20. století. Především jsou zajímavé počátky úvah o potřebě pedagogicky ovlivňovat volný čas. V díle F. Klatta se již v roce 1929 objevují principy propojení volného času a výchovy, dále také pojmy *pedagogika volného času*, *pedagog volného času* nebo *kultura volného času*.³⁵

Zájem o volný čas se více vykrytalizoval na základě vývoje sociologického myšlení ve 20. století, nejvíce díky empirickým šetřením o společnosti, kde se od 60. až 70. let 20. století fenomén volného času začíná výrazněji projevovat. Lze se setkat s psychologickým, sociálně psychologickým přístupem, zkoumá se volnočasové chování, motivační faktory, vzniká sociologie volného času mapující časové rozvržení jednotlivých aktivit, typy aktivit a jiné volnočasové souvislosti.³⁶

Moderní pedagogika na nové poznatky reagovala, vzrostl zájem pedagogů o volný čas a pedagogické myšlení ve vztahu k volnému času se začalo intenzivně formovat především v německy mluvících zemích. Myšlenkové základy nově vznikajícího pedagogického zaměření, pedagogiky volného času, se inspiračně dotýkají pedagogických osvětových přístupů J. Dumazédiera, jsou propojeny se zájmy německé sociální pedagogiky a vnímají sílu

³⁴ Srov. KNOTOVÁ, Dana. *Pedagogické dimenze volného času*. Brno: Paido, 2011, s. 46

³⁵ Srov. KNOTOVÁ, Dana. *Pedagogické dimenze volného času*. Brno: Paido, 2011, s. 45

³⁶ Srov. ŠINDELÍŘOVÁ, E. Volný čas-aktuální předmět výzkumu v 50. -70. letech 20. století. In KAPLÁNEK, M. *Čas volnosti-čas výchovy*. Praha: Portál, 2012, s. 57-59

volného času na příkladu jednotné organizace dětí a mládeže v SSSR, jako ideologického nástroje totalitního režimu.³⁷

Pedagogika volného času vznikla na základě integrovaného pojetí volného času H. Opaschowského, který viděl potřebu teoretické reflexe a empirického zkoumání volného času, vytvoření nauky o volném čase a zároveň pedagogického uchopení volného času, směřujícího k vytvoření tzv. volnočasově kulturního životního stylu jako nápravy převládajícího stylu konzumního, ekonomizace života, zaměření smyslu bytí společnosti na prosperitu a výkon.³⁸ W. Nahrstedt, který je spolu s Opaschowským považován za významného představitele německé pedagogiky volného času, viděl v novém pedagogickém oboru velký potenciál a věřil, že pedagogika volného času může pomoci svým způsobem nově uspořádat lidské životy.³⁹

Oproti německy mluvícím zemím je v anglické jazykové skupině států situace odlišná. Knotová uvádí, že vědecký zájem o volný čas, tzv. „leisure studies“, je daleko méně pedagogicky akcentován a výzkumy volného času jsou podporovány především nadnárodními koncerny, směřují do oblastí rekreologie, sportu, turismu, zkoumání konkrétních volnočasových aktivit, věnují se managementu volného času.⁴⁰

V českých zemích, jak popisuje Pávková⁴¹, má výchova ve volném čase také svůj historický vývoj závislý na množství volného času a na postupném uvědomování si jeho významu a možností ve výchově. Spolu s tím se i proměňovala orientace z dospělých na děti a mládež, což dobře dokládá historie spolků a volnočasových organizací. Hofbauer zmiňuje projevy potřeby a snahy pedagogiky ovlivňovat volný čas v historických koncepcích mimotřídní a mimoškolní výchovy, jejichž obsah se od 60. let označuje souhrnně širším a věcně správnějším výrazem výchova mimo vyučování.⁴² Chápání výchovy mimo vyučování bylo nejčastěji vystihováno na základě čtyř atributů, mezi které patří průběh výchovy mimo povinné vyučování, převážně ve volném čase, mimo bezprostřední vliv rodiny a celkové institucionální zajištění.⁴³

Období totality bývalou ČSSR částečně izolovalo od soudobého západního vědeckého myšlení, ale po obnovení sociologie jako vědního oboru v 60. letech 20. století a následných

³⁷ Srov. DUDOVÁ, A. Vývoj pedagogiky volného času v Československu. In KAPLÁNEK, M. *Čas volnosti-čas výchovy*. Praha: Portál, 2012, s. 70-71

³⁸ Srov. KNOTOVÁ, Dana. *Pedagogické dimenze volného času*. Brno: Paido, 2011, s.46

³⁹ Srov. KNOTOVÁ, Dana. *Pedagogické dimenze volného času*. Brno: Paido, 2011, s. 46

⁴⁰ Srov. KNOTOVÁ, Dana. *Pedagogické dimenze volného času*. Brno: Paido, 2011, s. 45

⁴¹ Srov. PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času*. Praha: Portál, 2002, s. 18-37

⁴² Srov. HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004, s. 16

⁴³ Srov. HÁJEK, B.; HOFBAUER, B.; PÁVKOVÁ, J. *Pedagogické ovlivňování volného času*. Praha: Portál, 2011, s. 69

sociologických šetřeních se vnímání významu a možností pedagogického zhodnocení volného času ještě umocnilo.

Pedagogika volného času se v českém prostředí rozvíjí od 90. let 20. století jako poměrně mladá pedagogická disciplína a po vzoru zahraniční pedagogiky volného času má charakter společenskovědního oboru, je vědou a teorií o výchově ve volném čase. Zároveň v českém prostředí navazuje i spolupůsobí vedle konceptu výchovy mimo vyučování.⁴⁴

Přední autoři české pedagogiky volného času, B. Hofbauer a J. Pávková, se v návaznosti na vývoj pedagogiky volného času v německy mluvících zemích shodují na souhrnném pojmu *výchovného zhodnocování volného času*, který spočívá ve třech modech uchopení vztahu výchovy a volného času. Patří sem *výchova ve volném čase*, *výchova prostřednictvím aktivit volného času* a *výchova k volnému času*.⁴⁵

Pávková také tvrdí, že: „*souvislost mezi pojmy výchova a volný čas se dá vyjádřit trojím způsobem. Výchova pro volný čas (k volnému času) zdůrazňuje cílové zaměření této oblasti výchovy. Podstatou je utváření, rozvíjení a kultivování schopností, dovedností, motivace a kompetencí pro hodnotné využívání volného času. Termín výchova ve volném čase bere v úvahu specifické podmínky výchovy. Je součástí výchovného působení v té části lidského života, o které může člověk relativně svobodně rozhodovat. Pojem výchova volným časem označuje aktivity ve volném čase, příslušné metody a formy jako prostředky výchovy.*“⁴⁶ Pávková dodává, že uvedené tři druhy pojetí vztahu korespondují s akcentem buďto na výchovné cíle, podmínky výchovy nebo prostředky výchovy, s poznámkou, že „*využívání volného času je cílem, podmínkou i prostředkem*“ zároveň.⁴⁷

Podle Hofbauera se pedagogika volného času věnuje celkovému pojetí, cílům a způsobům výchovného zhodnocování volného času, usiluje o vytvoření koncepce dalšího směřování na základě společenského vývoje i stálého formování pedagogiky volného času jako vědního oboru.⁴⁸

Předmětem zájmu pedagogiky volného času je prostředí, prostor a zařízení pro výchovu ve volném čase, účastníci volnočasových aktivit. Tato pedagogická disciplína se snaží mapovat a promýšlet rysy a tendence výchovného zhodnocování volného času a zároveň usiluje o odhalování nových možností a alternativních řešení, případně v tomto směru i inspirovat pedagogickou praxi.

⁴⁴ Srov. HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004, s. 17

⁴⁵ Srov. HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004, s. 17-18

⁴⁶ HÁJEK, B.; HOFBAUER, B.; PÁVKOVÁ, J. *Pedagogické ovlivňování volného času*. Praha: Portál, 2011, s. 69

⁴⁷ Srov. HÁJEK, B.; HOFBAUER, B.; PÁVKOVÁ, J. *Pedagogické ovlivňování volného času*. Praha: Portál, 2011, s. 69

⁴⁸ Srov. HÁJEK, B.; HOFBAUER, B.; PÁVKOVÁ, J. *Pedagogické ovlivňování volného času*. Praha: Portál, 2011, s. 14

Pedagogika volného času studuje fenomén volného času, u kterého sleduje vznik, rozvoj, funkce a podmíněnost ve vztahu ke společenskému kontextu. Věnuje se všem věkovým kategoriím, ale mimořádný zájem má o mladou generaci, protože zejména pro mládež je volný čas významnou částí života a kvalita prožitého volného času možností i podmínkou jejich úspěšného rozvoje.

2 Mládež

Výraz mládež je velmi široký a poměrně složitý pojem, který se ve významu někdy značně liší podle vědních oborů, které se výzkumem mládeže zabývají. Rozdíly v pojetí pojmu jsou dány i odlišností pohledů jednotlivých autorů.

O mládež se zajímá sociologie, pedagogika, psychologie, dále je v hledáčku ekonomů, politiků a dalších odborníků či zájmových skupin.

Pedagogický zájem o tuto věkovou kategorii je naznačen výkladem pojmu „mládež“ v pedagogickém slovníku, který o mládeži hovoří jako o sociální skupině tvořené lidmi ve věku přibližně od 15 do 25 let. Tito mladí lidé ve společnosti již neplní role dětí, ale společnost jim zatím ještě nepřiznává role dospělých. Tato skupina je charakteristická specifickým způsobem chování a myšlení, odlišným systémem vzorů, norem a hodnot, čímž se zásadním způsobem odlišuje od dětí i dospělých. K rozvoji společnosti z hlediska hodnotového systému přispívá mládež generačně reprodukcí některých starých hodnot, odmítáním jiných nebo vytvářením hodnot nových. Tímto faktem se v rámci socializačního procesu dá vysvětlit určité vznikající generační napětí, které spočívá v prosazování nových věcí mládeží a neochotou společnosti tyto změny připustit. Pedagogický zájem o mládež je dán především uvědoměním si významu účasti mládeže na vzdělávání, které je důležitým faktorem rozvoje lidských zdrojů, vzdělanosti a ekonomického potenciálu zemí.⁴⁹

Věkové vymezení pojmu mládež není časově zcela ujasněné. Nejčastěji se pohybuje mezi 15 až 26 lety, čemuž odpovídá i chápání a vymezení v dokumentech mezinárodních organizací, např. Bílé knihy o mládeži Evropské komise.⁵⁰ U některých autorů, kteří jako konec období akcentují plnou sociální zralost jedince a jeho přijetí většiny sociálních rolí dospělého člověka, je možné setkat se s věkem sociální dospělosti až kolem 30 let. Tento názor koresponduje se stále se zvětšujícím trváním období mezi dosažením čím dál více akcelеровané biologické a částečně i psychické zralosti oproti do vyššího věku se posouvajícího nástupu sociální zralosti, resp. sociální dospělosti.⁵¹ Na základě syntézy názorů na věkové rozmezí období mládí a se zaměřením především na středoškolskou mládež budu za stěžejní považovat věk 15 - 20 let, ovšem s neostrou, spíše orientační horní věkovou

⁴⁹ Srov. PRŮCHA, J.; WALTEROVÁ, E.; MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 200, s. 125

⁵⁰ Srov. HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004, s. 22

⁵¹ Srov. KRAUS, B. *Středoškolská mládež a její svět na přelomu století*. Brno: Paido, 2006, s. 10

hranicí vzhledem k posouvajícímu se věku dokončení středoškolského vzdělání, nástupu do pracovního procesu a zakládání rodiny.

Kraus vnímá středoškolskou mládež jako důležitou, velkou a značně diferencovanou sociální skupinu a velmi významnou součást celé společnosti. Kraus zmiňuje výrazný a určující vzdělanostní, kvalifikační a tím i produktivní potenciál mládeže pro vývoj společnosti.⁵² Podobně Sak tvrdí, že právě ve věku mládeže se rozhoduje o reprodukci vzdělanostní úrovně společnosti a výkonnosti celé naší ekonomiky.⁵³

Mládí je důležitou životní etapou mezi dětstvím a dospělostí, ve které se odehrává plně dokončení fyzických změn organismu, důležitá fáze socializace spočívající v přípravě a postupném převzetí rolí dospělého, příprava na budoucí povolání, odpoutávání se od primární rodiny, příklon k vrstevníkům, budování partnerských vztahů, hledání nové hodnotové orientace, autorit a životního směřování. V této životní etapě čekají jedince důležité zlomové body a často náročné rozhodování, volby na životních křižovatkách při hledání vlastní životní cesty. Prvním podstatným krokem, životním nasměrováním, které ovlivní i podobu dalších životních rozhodování a kde ještě mají velký rozhodující vliv rodiče, je výběr střední školy po ukončení základní školní docházky. Volba dalšího studia po střední škole či výběr povolání je z větší části ovlivněn již uvedeným prvním krokem. I z tohoto důvodu má středoškolské studium pro mladé lidi významný životní rozměr a má pro jejich život zásadní, nejen kvalifikační význam.⁵⁴

Z hlediska historicko-společenského vývoje je mládí poměrně novým pojmem, vzhledem ke stále vyšším nárokům a komplikovanější struktuře společnosti postupně se prodlužující životní období, o kterém se dá hovořit teprve od počátku 20. století, kdy se historicky mění způsob seskupování mládeže, její sociální postavení, právní vztahy a celkově začíná nabývat na významu. Kraus ve své publikaci o světě středoškolské mládeže uvádí tři etapy typické pro toto období, které spočívají v opouštění dětských kolektivů a profesní přípravě na střední škole, dále v postupném zaujímání formálních i neformálních rolí dospělých a případně studiu na vysoké škole a v poslední etapě ve vstupu do pracovního procesu, založení vlastní rodiny, aktivním zapojení do veřejného života.⁵⁵

⁵² Srov. KRAUS, B. *Středoškolská mládež a její svět na přelomu století*. Brno: Paido, 2006, s. 7

⁵³ Srov. SAK, P. *Proměny české mládeže*. Praha: Petrklíč, 2000, s. 14

⁵⁴ Srov. KRAUS, B. *Sociální aspekty výchovy*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1999, s. 33

⁵⁵ KRAUS, B. *Středoškolská mládež a její svět na přelomu století*. Brno: Paido, 2006, s. 12

Psychologické označení pro období mládí je adolescence, které věnuje pozornost především vývojová psychologie, částečně sociální psychologie a psychologie osobnosti. Jedná se o velmi důležité, bouřlivé vývojové období s velmi charakteristickými psychickými znaky a projevy, které výrazně ovlivňují prožívání, chování a jednání mladých lidí. Proto budu adolescenci věnovat pozornost v následující samostatné subkapitole.

Období mládí je nejen z psychologického hlediska náročné a rizikové. Na základě sociálního úhlu pohledu lze jednoznačně konstatovat, že v tomto věkovém období života dochází i v důsledku celkových problémů společnosti k nárůstu sociálně patologických jevů a rizikovému chování mládeže. Mládež je skupinou podílející se na negativních procesech a jevech ve společnosti, kořeny sociálních deviací lze hledat v různých skupinách mládeže. Roste kriminalita mládeže, zvyšuje se brutalita a stále se snižuje věkový průměr prvního páchaní trestných činů. Trestné činy spáchané ve věku nad hranicí pro věk mládeže jsou obvykle už recidivou, pachatelé tak jednoznačně začínají se svou trestnou činností nejčastěji ve věku mládeže.⁵⁶ Nelze pominout, že mládež je svým způsobem sociokulturním jevem odrážejícím znaky postmoderní společnosti.⁵⁷ Část kapitoly o mládeži proto zaměřím na problémy současné mládeže. Z propojení poznatků vyplyne závěr kapitoly, který se bude týkat projevů specifík mládeže v oblasti volného času a životního stylu.

2.1 Adolescence

Termín adolescence se v psychologii používá jako označení pro období dospívání. „*V tomto období dochází ke komplexní proměně osobnosti ve všech oblastech: somatické, psychické i sociální. Mnohé změny jsou primárně podmíněny biologicky, ale vždycky je významně ovlivňují psychické a sociální faktory, s nimiž jsou ve vzájemné interakci.*“⁵⁸ Pojem adolescence vychází z latinského slovesa *adolescere*, které je možné překládat jako dorůstat, dospívat či mohutnět.⁵⁹ Adolescence však není všemi autory vnímána a věkově vymezována jednoznačně. Zatímco čeští autoři, např. Říčan a dříve i Vágnerová, řadí adolescenci mezi pubescenci a ranou dospělost, tedy mezi 15. až 22. rok života, v anglické literatuře se pracuje s celým obdobím dospívání včetně období v českých zemích známého jako pubescence. Toto slučující pojetí adolescence, časově spadající do druhé dekády lidského života, reflektuje neostrost časových hranic mezi jednotlivými obdobími, značnou individuální variabilitu

⁵⁶ Srov. SAK, P. *Proměny české mládeže*. Praha: Petrklíč, 2000, s. 14

⁵⁷ Srov. KRAUS, B.; JANIŠ, K. *Sociální analýza mládeže ve východočeském regionu: [výzkumný záměr]*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1999, s. 33

⁵⁸ VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005, s. 321

⁵⁹ Srov. MACEK, P. *Adolescence*. Praha: Portál, 2003, s. 9

vývoje a úzké souvislosti psychosociálního vývoje mladého člověka mezi dětstvím a dospělostí. Dospívání je charakteristické nástupem sekundárních pohlavních znaků, dosažením pohlavní zralosti, dozráváním rozumových schopností a dotváření integrity osobnosti.⁶⁰

Macek adolescenci zařazuje do celého druhého desetiletí života a charakterizuje ji jako objektivně důležité a také subjektivně velmi zajímavé období života, významnou etapu celoživotního utváření člověka, která přináší jedinci novou kvalitu vnímání světa i sebe samého, spočívající především v sebeuvědomování, zřetelném vědomí intenzity vlastního prožívání, myšlení, komunikace s druhými, vědomí vlastních potřeb a přání, období plné otázek sebevymezení, sebehodnocení, smyslu života. Důležité momenty, události, pocity a zkušenosti z tohoto období již mladý člověk obvykle nezapomene, zůstávají součástí mysli a prožívání po celý život. Proto je velmi důležité pro všechny dospělé pracující s mládeží snažit se dobře porozumět tomuto období, těžit z vlastní adolescentní zkušenosti a zároveň vzhledem k prudkým změnám společnosti v oblasti hodnot, životního stylu, morálních i sociálních norem sledovat nové výzkumy a poznatky.⁶¹

Dlouhé období adolescence zahrnující dospívání i mládí současně, období, které se z důvodu sekulární akcelerace, tedy časnějšího nástupu biologické zralosti, reprodukčních schopností, tj. pohlavního dospívání jedince na straně jedné, a z důvodu prodlužování přípravy na dospělost, oddalování splnění psychických i sociálních kritérií dospělosti (osobní autonomie, přijetí a plnění rolí dospělého) na straně druhé, stále prodlužuje, je nutné pro jeho diferenciaci a lepší orientaci dále rozdělovat.⁶² Macek ve své publikaci uvádí a rozlišuje tři fáze adolescence: „*časnou adolescenci v časovém rozmezí zhruba 10(11)-13 let, střední adolescenci vymezenou přibližně intervalem 14-16 let a pozdní adolescenci od 17 do 20 let, popřípadě i mnohem déle. Každá z těchto etap má svoje svébytné charakteristiky, např. srovnání dvanáctiletého a devatenáctiletého adolescenta potvrzuje, jak markantní změny se v průběhu tohoto období odehrávají.*“⁶³

V práci se zaměřuji především na základní charakteristiku období střední a pozdní adolescence, které nejvíce odpovídá středoškolskému věku mládeže. Budu se však pro lepší pochopení souvislostí vývoje snažit neopomenout důležité zlomy předchozího období adolescence.

⁶⁰ Srov. HARTL, P.; HARTLOVÁ H. Heslo: adolescence. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000, s. 18

⁶¹ Srov. MACEK, P. *Adolescence*. Praha: Portál, 2003, s. 7-9

⁶² Srov. MACEK, P. *Adolescence*. Praha: Portál, 2003, s. 9-10

⁶³ MACEK, P. *Adolescence*. Praha: Portál, 2003, s. 10

Základní otázkou, o které se odborníci zabývající se psychologíí vývojovou a sociální, případně psychologíí osobnosti, přou a která vede ke vzniku různých teoretických přístupů k adolescenci, je vlastní těžiště významu adolescence v procesu utváření osobnosti člověka. Interpretace se liší dle pohledu různých teorií.

Je možné se setkat s pojetím psychoanalytickým, pojímajícím adolescenci jako bouři a konflikt, s důrazem na význam pohlavního dozrávání. Tento myšlenkový směr vyzdvihuje význam oživení sexuálního pudu, druhé oidipovské fáze s přeměrováním na náhradní objekt z řad vrstevníků, narušení osobnostní rovnováhy, nově se vyskytujících obranných mechanismů osobnosti - asketismu a intelektualizace.⁶⁴ Myšlenka, že konfliktní stadium ve vývoji osobnosti je přirozené a je třeba jej dočasně respektovat, vede k pojetí adolescence jako společností tolerovaného *psychosociálního moratoria*.⁶⁵

Jedním z psychologických přístupů k adolescenci je pojetí tohoto období jako času jedince pro splnění vývojových úkolů, který je určitým souborem potřeb a očekávání společnosti. Macek ve své monografii uvádí rozmanitý výčet úkolů biologické, psychologické, sociální i kulturní povahy na základě specifikace řady autorů. Mezi stěžejní úkoly pro období adolescence bych zařadil přijetí vlastního těla včetně fyzických a zejména pohlavních změn, schopnost aplikovat novou kvalitu intelektového potenciálu, schopnost vytvářet a udržovat vztahy s vrstevníky, zvládnutí změny vztahu k dospělým, jasná představa a směřování k osobní autonomii, získání zkušeností v erotické oblasti a připravenost pro partnerský, rodinný život. Dále na základě rozvoje intelektu, emocionality, interpersonálních dovedností je důležité získání sociálních kompetencí zodpovědného chování vůči komunitě, společnosti. V neposlední řadě je nezbytná představa o budoucích prioritách, cílech, stylu života v dospělosti a ujasnění hierarchie hodnot.⁶⁶

Z hlediska stanovení požadavku splnění vývojového úkolu v adolescenci pro celkový zdárný vývoj osobnosti nelze opomenout představitele psychosociální teorie E. H. Eriksona, který vytvořil *model epigenetického vývoje* lidské osobnosti. Pro období dospívání je podle Eriksona zásadní vývojový úkol naplňující proces hledání vlastní identity, boj s nejistotou, pochybností o sobě samém, o své pozici ve společnosti. Pokud převládne přesvědčení

⁶⁴ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005, s. 322

⁶⁵ Srov. MACEK, P. *Adolescence*. Praha: Portál, 2003, s. 14

⁶⁶ Srov. MACEK, P. *Adolescence*. Praha: Portál, 2003, s. 17

o dostupné pozitivní perspektivě vlastního směřování spolu se sebejistotou a vírou ve vlastní schopnosti, je adolescent ochoten experimentovat a osamostatňovat se od rodiny.⁶⁷

Významnou roli v pojetí podstaty a významu adolescence hraje teorie sociálního učení, která klade důraz na schopnosti a dovednosti plnit očekávání společnosti a zvládnutí tlaku na přijímání nových rolí a modifikaci rolí dřívějších. Zajímavá je sociálně kognitivní teorie A. Bandury, který navazuje na myšlenky R. M. Lerner o adolescentovi jako tvůrci či producentu vlastního vývoje, který realizuje tím, že se stává podnětem pro ostatní vrstevníky, sám sobě zprostředkovatelem vnějšího světa a aktivně jedná. Bandura ve své teorii přichází s konstruktem vědomí vlastní účinnosti či efektivnosti (self-efficacy). Jde o výsledek vlastní zkušenosti se sebou samým, který výrazně determinuje zvládnání a prožívání dalších situací, jde o míru vědomí vlastní účinnosti, pocitu schopnosti a dostatku zkušenosti k řešení problémů, úkolů a situací.⁶⁸

Jako poslední uvedu přístup K. Lewina, který na základě svých názorů na lidské chování, které chápal jako výsledek interakce jednotlivce a prostředí, přináší nový pohled na rozměr adolescence. Tím je adolescence jako proces *konceptualizace vlastního životního prostoru*, ve kterém se pracuje s rozvojem nových možností a kompetencí adolescenta, životní možnosti se rozšiřují a dospívající se díky novému životnímu prostoru dostává do pohybu, lze hovořit o *sociální lokomoci*, ale zároveň i o *přechodné ztrátě zakotvení*.⁶⁹

2.1.1 Specifika vývoje osobnosti ve střední a pozdní adolescenci

Tělesná proměna

Tělesné dospívání bylo na první pohled nejnápadnější změnou rané adolescence. Podle Říčana je v pozdní adolescenci lidské tělo obecně na vrcholu krásy a není divu, že je pro adolescenty až hypochondricky intenzivním předmětem zájmu.⁷⁰ Zevnějšek dospívajícího se stává důležitou součástí identity a podnětem ke změně sebepojetí i reakcí okolí. Tělesná proměna je spojena se silným subjektivním významem, který souvisí s vlastními představami o atraktivitě dospělejší podoby zevnějšku. Reakce na tělesné proměny mohou být u dospívajícího rozporuplné a změny hodnoceny značně ambivalentně. Přístup k vlastnímu tělu a podobě zevnějšku souvisí s tím, zda jsou změny časově odpovídající změnám u vrstevníků, předčasný i opožděný fyzický vývoj je vždy silně prožíván. Pro celé období

⁶⁷ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005, s. 322-323

⁶⁸ Srov. MACEK, P. *Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha: Portál, 1999, s. 35-39

⁶⁹ Srov. MACEK, P. *Adolescence*. Praha: Portál, 2003, s. 25

⁷⁰ Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Praha: Portál, 2004, s. 191-194

adolescence je charakteristické zaměření na vlastní tělo, které se stává předmětem pochybností i u nejatraktivnějších dospívajících, probíhá srovnávání s vrstevnickým standardem atraktivity. Vzhled zevnějšku je cílem, hodnotou i prostředkem společenského postavení. Konvenční atraktivita je zárukou snadnějšího přijímání adolescenta světem dospělých

i vrstevnickými skupinami. Tento fakt je umocněn společností prezentovaným ideálem krásy a z toho vyplývající vysokou tendencí mladších dospívajících k uniformitě, která pomáhá získat poměrně snadno jistotu většinového kladného hodnocení. V pozdní adolescenci obvykle spokojenost s podobou vlastního těla vzrůstá, roste vlastní sebejistota a klesá tak tendence k uniformitě. Celkový vzhled je však i nadále důležitým způsobem vyjádření identity.⁷¹

Pro chlapce je u tělesného vzhledu zásadní výška postavy, růst a vývoj svalů, fyzické síly. Stává se pro ně zdrojem jistoty a pocitu soběstačnosti, samozřejmě také zvyšuje šanci na získání lepšího postavení ve vrstevnické skupině. Až do konce adolescence se u chlapců vyskytuje růst do výšky, celkově jejich tělo mohutní a mužní. Hormonální vývoj se v obličeji projevuje růstem vousů, ale i snížením atraktivity výskytem kožních problémů - akné. U děvčat je nejnápadnější vývoj sekundárních pohlavních znaků. Dřívější fyzická vyspělost je vnímána jako výrazný signál kvalitativní změny tělesného dospívání, je příčinou různých typů reakcí okolí, často s nejasným určením pozitivního či negativního významu.⁷²

Vývoj poznávacích procesů

V předchozím období proběhla změna způsobu myšlení k abstraktnímu, již pubescent základně ovládá všechny druhy myšlenkových operací. Kognitivní vývoj pokračuje především na základě interakce zrání a učení, která je založena na přibližování k neurofyziologické zralosti a systematickém vzdělávání.⁷³ Sarah-Jayne Blakemore uvádí ve svém článku *Sociální mozek v adolescenci* důležité výsledky výzkumů získané prostřednictvím funkční magnetické rezonance, které prokazují, že v období adolescence probíhá intenzivní vývoj mozku zejména v oblasti prefrontální mozkové kůry, centra vysokých kognitivních funkcí, procesů jako je například rozhodování, plánování, regulace společensky nevhodného chování, porozumění druhým lidem a sebeuvědomování.⁷⁴ V druhé polovině adolescence dochází v oblasti kognitivních procesů především ke zrychlení,

⁷¹ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005, s. 323-331

⁷² Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005, s. 327-331

⁷³ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005, s. 332

⁷⁴ Srov. BLAKEMORE, S.-J. The social brain in adolescence. *Nature Reviews Neuroscience*, 2008, č. 9, s. 267-275

zpřesnění, k nárůstu pružnosti, zkušenosti a spolehlivosti.⁷⁵ Na vrcholu je tzv. fluidní, „tekutá“ složka inteligence, která představuje určitou přirozenou bystrost při řešení problémů. Podle výzkumů bude její úroveň dle věkové křivky v průběhu dospělosti a stáří výrazně klesat, rozumové schopnosti a vývoj inteligence v dospělosti bude ovlivněn růstem krystalické složky inteligence, založené více na rozumových zkušenostech. Adolescent se značně přiblížil k vrcholu svých rozumových schopností a je schopen být v diskuzi většině dospělých rovnocenným partnerem a často je i předčít.⁷⁶

Jak uvádí Vágnerová dospívající je fascinován kvalitativní změnou svého myšlení, posiluje jeho poznávací egocentrismus a tendence polemizovat, cvičit své schopnosti a stále prokazovat své argumentační dovednosti. Říčan komentuje tuto fascinaci a egocentrismus názorem, že adolescenty čeká ještě důležitý myšlenkový obrat spočívající v pochopení, že nejsou středem pozornosti celého světa, nesleduje je stále imaginární publikum, a které je povede ke zbavení egocentrické přecitlivělosti a vztahovačnosti.⁷⁷

Mezi typické znaky adolescentního myšlení oproti předchozím obdobím patří připouštění variability různých možností, větší systematičnost uvažování a experimenty s vlastními úvahami. Zároveň však je charakteristická nadměrná kritičnost adolescentů, radikalismus a obecně problém s přijímáním jiného názoru. Dost často je radikalismus adolescentů obranou proti nejasnosti a mnohoznačnosti reality a projevuje se tendencí používat v argumentaci zkratkovité generalizace. Úsudek bývá často a snadno zatížen emocionálně.⁷⁸

Díky hypotetickému způsobu myšlení dochází ke změnám vztahu dospívajícího k časovým dimenzím minulosti a zejména budoucnosti. Změny v uvažování s sebou přinášejí proměnu postoje k základním psychickým potřebám. Potřeba jistoty, bezpečí a seberealizace je kromě vazby na minulost a přítomnost saturována i anticipací budoucnosti, která může být zdrojem naděje, možností a perspektiv. Často však je budoucnost zároveň zdrojem obav a nejistoty. Přítomnost začíná být vnímána jako částečně pomíjivá hodnota a spíše jako cesta k budoucnosti.

Paměť a pozornost adolescentů roste. Kvalitativní změny souvisejí s větším sebeovládáním v oblasti pozornosti, používáním účinnějších strategií zapamatování a vybavování, selektivního opakování, elaborace a mnemotechnických pomůcek.

⁷⁵ Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Praha: Portál, 2004, s. 194-195

⁷⁶ Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Praha: Portál, 2004, s. 197-200

⁷⁷ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005, s. 336

⁷⁸ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005, s. 339

Analytické myšlení přináší úspěchy při studiu, ve škole a rozvíjející se sociální inteligence pomáhá v běžném životě, při řešení běžných problémů a vztahů. Empatie a zvládnání vlastních emocí je prostředkem k oblíbenosti, vlastní spokojenosti, dostatku přátel a celkově k pozitivnímu akceptování adolescenta ve společnosti.⁷⁹ V období adolescence je na vrcholu aktivita korové centrum mozku, které je důležité pro porozumění druhým lidem a schopnost s nimi jednat, dešifrovat chování jiných lidí, jejich činy, gesta, výraz tváře, pocity a duševní stav. Dochází ke strukturálním změnám v prefrontální mozkové kůře z hlediska objemu i kvality, která spočívají v posilování a zkvalitnění používaných nervových spojení nebo zániku spojení nepoužívaných. Tento proces a zároveň adaptabilita a tvárnost mozku je skvělou a neopakovatelnou příležitostí pro vzdělávání a sociální rozvoj mladého člověka.⁸⁰

Typické pro adolescenci je přemýšlení o vlastním myšlení a prožívání. Samotné dospívání jedince je často objektem jeho vlastních úvah a hodnocení.

Emoční vývoj

Adolescence je relativně dlouhé období, ve kterém se rozšiřuje akční rádius emocionální odezvy, diferencují citové zážitky, přibývá vyšších citů a z hlediska emocionálního vývoje jsou patrné značné rozdíly emocionálních projevů v jednotlivých obdobích dospívání.⁸¹ Ve střední a pozdní adolescenci se dokončuje bouřlivý hormonální vývoj započatý v její rané fázi. Vágnerová o pubescenci hovoří jako o období charakteristickým hormonální proměnou, která je příčinou změn v oblasti citového prožívání. Nápadné a nepříliš přiměřené emoční reakce pubescentů, kolísavost emočního ladění, větší labilita a dráždivost, nárůst emočního zmatku, spíše krátkodobé, proměnlivé, ale o to víc intenzivní citové prožitky, které dokáží překvapit samotné adolescenty, patří k typickým projevům emocionálního vývoje v této etapě adolescence. Tyto projevy jsou doprovázeny vyšší mírou impulzivity a nedostatkem sebeovládání. Emoční egocentrismus se podobá adolescentnímu vztahu k vlastním myšlenkám, opět se lze setkat s přesvědčením vlastní výjimečnosti. Protože prožitky začínají být považovány za intimní součást vlastní osobnosti, sílí introvertní tendence a nechut' projevovat city navenek. Adolescent nedává příliš najevo, jak se cítí. To není samo o sobě jednoduché z mnoha důvodů. Především mladší adolescenti nemají v pocitech jasno, neumí emoce dobře slovně vyjádřit, obávají se nepochopení, bojují se studem, strachem, předpokládají posměšnou reakci okolí. Tímto způsobem uvažování získávají zkušenost,

⁷⁹ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005, s. 338-339

⁸⁰ Srov. BLAKEMORE, S.-J. The social brain in adolescence. *Nature Reviews Neuroscience*, 2008, č. 9, s. 267-275

⁸¹ Srov. MACEK, P. *Adolescence*. Praha: Portál, 2003, s. 47

že lidé své skutečné prožívání mohou navenek projevat značně rozdílně.⁸² Orvin klade ve své publikaci důraz na to, aby dospělí pochopili problematické utajené prožívání úzkosti a strachu adolescentů pod „drsňáckou“ slupkou bezstarostnosti, kdy však adolescent bojuje, doufá a sní, senzitivně reaguje na vnitřní i vnější prostředí. Nejistota, úzkost a strach transformovaný v leckdy drsné projevy dospívajících komplikuje jejich komunikaci a vztahy s dospělými, vytváří nepochopení a značné napětí.⁸³

Proces sebeuvědomování, časté prožitky nejistoty, strach, kritická hodnocení ze strany jiných lidí přináší časté negativní emoce, které mohou být hluboké a intenzivní. Vágnerová upozorňuje, že ulpívání na problémech a opakované přemýšlení o negativních prožitcích může vést k úzkostem, smutku, zlosti, znechucení a zvyšovat sklon k anhedonii, špatné náladě a depresivnímu ladění, které umocňuje tíživou situaci a vede ke vzniku dalších problémů, především interpersonální povahy. Nejistota a emoční labilita má za následek i nestabilitu v sebehodnocení, zvýšenou zranitelnost sebeúcty a komplikovanost proměny vlastní identity, což se projevuje častými podrážděnými reakcemi, vztahovačností, nárůstem negativismu, hostility a agresivity.⁸⁴

Macek ve vztahu k vývoji emocionality upřesňuje obvyklé tvrzení, že průběh adolescence je vždy nutně bouřlivý a dramatický. Velkou roli hrají zejména individuálně typologické rozdíly, které převládají nad věkovými, dále je třeba počítat se silným vlivem kulturních a sociálních faktorů, způsobu a stylu výchovy. Zde je nutné uvést, že problémy mají především dospívající s emoční labilitou již v dětském věku a lze sledovat i zásadní rozdíly mezi pohlavími, co se týče křivky emocionální lability v průběhu adolescentního období. Ve střední a pozdní adolescenci dochází k odeznívání náladovosti a vysoké lability, kumulují se a diferencují silné prožitky a integrují se do nových kvalit.⁸⁵

„Zvláštní význam ve střední adolescenci získávají emoce a city související s erotickou sférou života, estetické city a mravní citění. Je to často i období prvního vystřízlivění, jež člověk zažívá při konfrontaci reality všedního dne se svými představami a ideály (např. v souvislosti s volbou střední školy či profese, ve vztahu k rodičům, dalším autoritám, v přátelství, v erotických a sexuálních vztazích).“⁸⁶

⁸² Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005, s. 340-341

⁸³ Srov. ORVIN, G. H. *Dospívání: kniha pro rodiče: adolescenti, rodiny a rodiče, normalnost a adolescence, riskantní chování adolescentů, přechod do dospělosti*. Praha: Grada Publishing, 2001, s. 9-10

⁸⁴ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005, s. 341-342

⁸⁵ Srov. MACEK, P. *Adolescence*. Praha: Portál, 2003, s. 47-48

⁸⁶ MACEK, P. *Adolescence*. Praha: Portál, 2003, s. 48

Vývoj autoregulačních procesů

V období adolescence dochází k rozvoji volných vlastností, zvyšování sebekontroly, vytrvalosti a zejména v druhé polovině období, resp. v pozdní adolescenci lze díky emocionálnímu zklidnění mluvit i o celkové stabilizaci volní autoregulace. Adolescent je tak schopen se více ovládat i v emočně vyhrocených situacích, dle motivační síly se vzdát aktuálního uspokojení pro vzdálený cíl, což mu umožňuje směřovat k sebeuplatnění. Mladý člověk získává schopnost ovládat svoji osobnost a tím roste jeho uspokojení a sebeúcta. Podle Vágnerové se autoregulační mechanismy uplatňují především v situaci zátěže, kterou lze zpracovat jako výzvu a podnět aktivizující úsilí nebo jako ohrožení s odpovídajícími obrannými reakcemi. V adolescenci se dotváří osobnostní vlastnosti pro zvládání zátěží, stresu. Je možné mezi ně řadit svědomitost, systematickosti, vnitřní disciplínu, flexibilitu, ochotu přijmout novou zkušenost, emoční stabilitu s převahou optimismu, citlivou asertivitu, pozitivní sebepojetí a dostatečnou sebedůvěru.⁸⁷

Socializace a oblast vztahů

V průběhu dospívání se výrazně mění společenská pozice mladého člověka. Vyrůstání do světa dospělých se projevuje kvalitativní změnou sociálního postavení, která je ovlivněna především důležitými sociálními mezníky, zejména dokončením základního a často i středoškolského vzdělání, volbou profesního zaměření, občanskoprávním významem 15. a 18. roku života, zrovnoprávněním s dospělými a otevřením řady možností dospělého života. V pubescenci se zásadním způsobem proměňují vztahy dospívajících s dospělými. Pubescent má problém přijmout podřízené postavení, polemizuje s dospělými, je k nim netolerantní a až nevybíravě kritický. V subjektivní i objektivní rovině se modifikuje jeho členství v sociálních skupinách a tím i vliv a význam jednotlivých skupin v životě adolescenta. Dospívající se snaží odpoutávat a osamostatňovat od rodiny, emancipovat, redukovat rodičovskou autoritu a nadřazenost. Adolescentní zjištění, že rodiče nejsou všemocní, vede ke ztrátě výsadního postavení rodičů a zahajuje konflikt potřeb obou stran. Rodiče si chtějí zachovat svoji autoritu, ale mladý člověk chce snížit svou podřízenost, hledat autority nové, případně se brzy stát zcela autonomním. Tento proces se projevuje i menším množstvím společně tráveného času a snížením kvality vzájemné interakce. Přesto rodina zůstává důležitým sociálním zázemím. Orientace dospívajícího směřuje více na vrstevnické skupiny, školu a volnočasové instituce, čímž se svět a soubor sociálních rolí dospívajících výrazně rozšiřuje. Zajímavé propojení mezi emocemi a sociálními vazbami naznačuje S.-J. Blakemore, která popisuje výsledky výzkumů limbického systému adolescentů, z nichž

⁸⁷ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005, s. 344

vyplývá, že limbický systém ve věku dospívání je mimořádně hypersenzitivní na příjemné pocity uspokojení vzniklé např. snižováním závislosti na rodičích, uděláním dojmu na kamarády, skupinovými zábavnými a riskantními činnostmi.⁸⁸

Potřeba jistoty však již není jako v dětství naplňována rodinnou vazbou, zdrojem jistoty se stávají vlastní kompetence, schopnosti. I nadále je důležitá potřeba citové akceptace, která se proměňuje a spočívá spíše v potřebě přijatelné pozice ve vnějším světě, jejíž dosažení zdroj celkové jistoty posiluje. V pozdní adolescenci, která je fází přechodu do dospělosti, je adolescent více akceptován jako dospělý a jeho vztahy s rodiči i ostatními dospělými se podstatně stabilizují.⁸⁹ Macek soudí, že nová kvalita interpersonálních vztahů, na které se významně podílí rozvoj komunikačních dovedností, je jedním z pilířů psychosociální charakteristiky adolescence. Upozorňuje zároveň, že ve vztazích rodinných dominuje především snaha o zrovnoprávnění vlastní pozice a i za cenu konfliktů mít pocit svobody vyjadřovat vlastní názory, na které je brán ohled. U běžných vrstevnických vztahů, od kterých se začínají jasně významově oddělovat přátelské a partnerské vztahy, však adolescent hledá zejména vlastní zhodnocení či sebezpotvrzení.⁹⁰

Říčan zdůrazňuje význam generačního konfliktu, součást emancipačního procesu, kdy tvrdí, že adolescent pro formování svého světa potřebuje rodiče, kteří budou přijímat jeho kritiku, hájit svůj dospělý svět, argumentovat a zejména brát dospívajícího vážně. Zároveň podotýká, že k nezbytné konfrontaci názorů je stále menší prostor kvůli zvyšující se demokratičnosti výchovy a pluralitě společnosti, ve které se tolik nenaráží na ostré hrany zákazů a omezení. Emancipaci od rodiny přirovnává Říčan k rozchodu mezi dlouholetými milenci, ve kterém se jedná o výslednou podobu budoucího vztahu, kdy se ideálně promění původní citové vazby v novou pozitivní kvalitu.⁹¹ Podobným způsobem uvažuje i Langmeier, který vnímá emancipaci adolescenta od rodiny jako základní psychosociální konflikt období, ve kterém si však dospívající za normálních okolností i přes touhu po osamostatnění uchovávají pozitivní vztahy k rodičům, nehledě na to, jak moc jsou vůči sobě navzájem kritičtí.⁹²

Skupiny vrstevníků jsou pro život dospívajícího velmi významné a mají na jeho život výrazný vliv, tomuto fenoménu se budu více věnovat v kapitole o psychosociálních faktorech.

⁸⁸ Srov. BLAKEMORE, S.-J. The social brain in adolescence. *Nature Reviews Neuroscience*, 2008, č. 9, s. 267-275

⁸⁹ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005, s. 346-353

⁹⁰ Srov. MACEK, P. *Adolescence*. Praha: Portál, 2003, s. 52-54

⁹¹ Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Praha: Portál, 2004, s. 213-216

⁹² Srov. LANGMEIER, J.; KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing, 2006, s. 153

Normy chování a morální uvažování

Proměna morálního uvažování v období adolescence souvisí s vývojem abstraktního myšlení, které umožňuje pochopení obecných mravních norem a vytváření morálních soudů i na základě posouzení motivů a okolností jednání. Kritičnost k autoritám i ke společenským pravidlům, touha po volbě vlastních hodnot a norem, potřeba hledání a získání morální identity vede k odmítnutí automatické akceptace dosud respektovaných norem a vytváří prostor pro přechod na další stupeň vývoje morálního uvažování.⁹³ Podle Říčana je adolescent v morálce absolutista a dokáže soudit přísně sebe, rodiče a společnost za běžná jednání, která jsou však v rozporu s absolutními mravními ideály. Současně však Řičan uznává, že v mravním vývoji jsou značné individuální rozdíly a velká část dospívajících se pravděpodobně spokojí místo hlubokých a složitých úvah s konvenční morálkou a pragmatickým myšlením. Mravní výchova v období dospívání by měla být založena na potřebě adolescenta být v kontaktu s někým, kdo je příkladem v řešení mravních otázek a pro koho jsou otázky dobra i zla důležitým životním tématem.⁹⁴ Vágnerová charakterizuje morálku dospívajících jako morálku obecné spravedlnosti, u subjektivně důležitých pravidel se sklonem k radikálnosti a nekompromisnosti. Dospívající kladou důraz na neformální vrstevnická pravidla, uvažují o morálních principech a zaujímají k nim vlastní stanoviska. Starší adolescenti mnohdy v některých případech jednání dosahují Kohlbergem definované úrovně postkonvenční morálky, spočívající v osobní akceptaci hodnot, norem a principů nezávislých na jakékoli autoritě a založených pouze na individuální odpovědnosti. V běžném životě však převládá stereotyp běžné konvenční morálky, případně kontextuální morální uvažování založené na uplatňování obecných norem se zvážením specifík konkrétního situačního kontextu.⁹⁵

Vývoj osobnosti a identity

Identita je v období adolescence jedním z nejpoužívanějších pojmů. Podle snad nejvýznamnějších myšlenek E. H. Eriksona je adolescence senzitivním obdobím a osobním vrcholem zápasu o identitu, jejíž nalezení a vytvoření je hlavním vývojovým úkolem dospívání. Je nutné podotknout, že hledání a vytváření identity je celoživotní záležitost, ale v adolescenci probíhá komplexnější psychosociální proměna osobnosti a oblast identity je její významnou součástí. „Mít identitu znamená odpověď na otázku, kdo jsem, znát

⁹³ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005, s. 396

⁹⁴ Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Praha: Portál, 2004, s. 210-212

⁹⁵ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005, s. 396-399

*sám sebe, rozumět svým citům, vědět, kam patřím, kam směřuji, čemu doopravdy věřím, v čem je smysl mého života.*⁹⁶

Myslím, že se dá souhlasit s Eriksonem a říci, že nalezení či vybudování identity je určitým propojením a úspěšným završením všech vývojových specifík období adolescence. Říčan zmiňuje, že identita v sobě zahrnuje jasné vědomí sebe jako subjektu, vědomí své jedinečnosti, princip kontinuity, směřování svého života, základní osobní motivy a hodnoty, mravní zásady, sexuální jistotu, životní spirituální orientaci.⁹⁷ Macek upozorňuje na nutnost rozlišovat osobní a sociální aspekt identity, kdy v první oblasti probíhá budování identity především na základě intimní sebereflexe a sebehodnocení, v druhé oblasti hraje významnou roli pocit sociálního začlenění, spolupatříčnosti a kontinuita vztahů. Tomu podle Macka odpovídá v časně adolescenci sebereflexní zaměření dospívajícího na fyzické změny, emoční labilitu, vztahy k rodičům a ve střední adolescenci akcent sebereflexe na akceptaci ze strany vrstevníků.⁹⁸ Vágnerová i Macek odkazují na členění individuace osobnosti R. Josselsonové, která proces rozděluje do čtyř etap. V pubescenci začíná *psychologická diferenciac*e, spočívající v uvědomování odlišnosti dospívajícího od ostatních, zvyšování kritičnosti a změna vztahu k autoritám. Druhá etapa představuje *fázi zkoušení a experimentování*, která je reprezentována především snahou zbavit se závislosti na formálních autoritách, tendencí k soupeření a vítězení nad rodiči, růstem vlivu vrstevníků. Třetí fáze je obdobím *navazování přátelství*, obnovení vazby s rodiči, selektivního přijímání autorit, hledání nových pravidel a norem ve vztahu k druhým lidem. Poslední etapou v pozdní adolescenci je konsolidace vztahu k sobě, která vyplývá z pocitu vlastní autonomie a jedinečnosti.⁹⁹

Podle Vágnerové je vytváření nového pojetí vlastní identity proces, ve kterém by chtěl dospívající realizovat svou ideální představu, kým by se chtěl stát. S tímto procesem souvisí úsilí o hlubší sebepoznání, zaměření na vlastní osobnost, která se stále nezávisle na vlastní vůli proměňuje a nové poznatky opakovaně boří předchozí sebepojetí. Vyrovnat se s mnohonásobnými postupnými změnami a nejistotami, zpracovat proměny kognitivně a zejména emocionálně formou sebeakceptace je velmi náročná záležitost. Poznání vlastní psychiky je spojeno s rozvojem introspekce, která bývá často zkreslena aktuálním emočním laděním. Výsledky sebepoznání vedou buďto k akceptaci poznatků nebo k úsilí o změnu a rozvoj vlastností, složek osobnosti, se kterými není dospívající spokojen. Pro tento věk je

⁹⁶ ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Praha: Portál, 2004, s. 217

⁹⁷ Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Praha: Portál, 2004, s. 218-220

⁹⁸ Srov. MACEK, P. *Adolescence*. Praha: Portál, 2003, s. 63

⁹⁹ Srov. MACEK, P. *Adolescence*. Praha: Portál, 2003, s. 63-64

důležitým prostředkem sebepoznání hodnocení jiných lidí a míra naplňování souborů očekávání rodičů a vrstevníků, kdy adolescent dostává informace o svých vlastnostech a kompetencích, dále je významné srovnávání adolescentů s druhými lidmi, zamítnutí starých a nalezení nových identifikačních vzorů. V období pozdní adolescence obvykle dochází ke kvalitativní změně sebepojetí, které se stává konzistentnějším, diferencovanějším, integrovanějším a více odolným vůči aktuálním podnětům.¹⁰⁰

S vývojem identity úzce souvisí volba povolání, které bývá spojeno s určitou subjektivní hodnotou a individuálně interpretovanou sociální prestiží. Volba povolání je ovlivněna mírou rodinné identifikace dospívajícího a aspiračním vlivem rodičů.

Adolescentní identita může mít různé podoby, resp. stavy. Macek uvádí ideální příklad, kdy se stadium aktivního, nezávazného hledání identity, tzv. *status moratoria*, ve střední adolescenci transformuje v pozdně adolescentní *stav dosažení či vykonávání identity*. Macek upozorňuje na další vývojové možnosti, např. *status předčasného uzavření*, který je typický konvenčností, rigiditou a spojený se závislostí na autoritách, nízkým sebevědomím, preferencí osvědčeného konvenčního stylu života. Protipólem tohoto stavu je status zmatku či rozptýlené identity, pro který je charakteristický spíše nekonvenční způsob chování, nezávislost, flexibilita, malá potřeba ujasňovat si a potvrzovat osobní a sociální identitu.¹⁰¹

Velmi důležitou součástí osobní identity je i blízký vztah k někomu jinému. Této problematice se proto budu věnovat na dalších řádcích.

Přátelské a partnerské vztahy

S nástupem adolescence roste význam vrstevníků a klesá rodičovský vliv. Hledání nového identifikačního vzoru, touha po pocitu souznění při prožívání pozitivních i negativních situací, potřeba bližšího vztahu než je členská příslušnost ke skupině a další faktory vedou k navazování přátelství. Janošová poukazuje na základní genderové rozdíly mezi přátelstvím dívek a chlapců. Dívčí přátelské vztahy jsou charakteristické blízkostí a velkou otevřeností, nasloucháním, sdílením osobních pocitů, prožitků, tajemství, vznikají okolo 12-14 let, jsou poměrně stabilní často s přesahem do dospělosti a mají nejčastěji dyadickou podobu. Chlapecká přátelství jsou spíše vícečetná, méně výlučná, s nižším stupněm intimity a otevřenosti. Přátelství obecně je obvykle založeno na shodě atributů, mezi které by bylo možné řadit vizáž, odívání, sociální postavení rodiny a rodičů, postoje k autoritám apod.¹⁰²

¹⁰⁰ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005, s. 403-407

¹⁰¹ Srov. MACEK, P. *Adolescence*. Praha: Portál, 2003, s. 64-65

¹⁰² Srov. JANOŠOVÁ, P. *Dívčí a chlapecká identita: vývoj a úskalí*. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 218-219

Vznik smíšených přátelství, párování uvnitř party, navazování a rozvoj partnerských erotických vztahů korespondují s tělesným vývojem, hormonálními změnami, vyplývají z psychosociálního a psychosexuálního vývoje dospívajících spojeného s rozvojem identity a uvědoměním vlastní sexuality.¹⁰³

Výzkum¹⁰⁴ v oblasti představ a zkušeností patnáctiletých adolescentů přichází s poznatky, které naznačují, že většina adolescentů ve věku kolem 15 let prožívá nebo již v minulosti prožila partnerský vztah. Společné volnočasové aktivity, humor, zábava, tedy uváděné představy patnáctiletých o tom, co definuje partnerský vztah, byly často reprezentativní spíše pro pojem přátelství. Je tedy těžké v tomto věku druh vztahu striktně rozlišovat. Aktéři vztahu si jsou vzájemně zdrojem sociální opory a plní roli primární vazbové osoby. „Dospívající totiž popisují velmi různorodé zkušenosti: někteří začínají chodit s partnerem druhého pohlaví velmi brzy, jiní zažívají tuto zkušenost nedobrovolně později. Někteří z nich odmítají nebo se vyhýbají vstupu do partnerství až do pozdní adolescence či mladé dospělosti. Odlišné je rovněž prožívání tohoto vztahu. Některými dospívajícími je partnerský vztah prožívání velmi intenzivní a s deklarováním závazku i vůči veřejnosti; jiní adolescenti (ale i mladí dospělí) spíše v rámci těchto vztahů hledají, experimentují a nechtějí se na partnera příliš vázat. Existuje také skupina dospívajících, kteří v tomto období preferují spíše školu či zájmovou činnost.“¹⁰⁵ Lacinová zmiňuje názor B. B. Browna, který vyzdvihuje význam vrstevnického kontextu pro vývoj romantických vztahů v adolescenci a popisuje čtyři fáze vývoje. V první fázi, tzv. *iniciace*, dochází ve věku 11-13 let ke zlomu orientace sociálních vrstevnických aktivit dospívajících, kdy naplnění potřeb blízkého porozumění začínají hledat u druhého pohlaví. Fáze *statusu*, obvykle ve věku 14-16 let, je reakcí na tlak vrstevnického myšlení, kdy „mít přítele nebo přítelkyni“ znamená určitý status, zdroj zvýšení prestiže a pozitivního hodnocení adolescenta. Ve třetí fázi *náklonosti (affectionate)*, odehrávající se typicky mezi 17-20 lety věku, se vztah stává důležitým sám o sobě, vzniká pocit závazku a roste sexuální aktivita. Čtvrtá fáze *vazby (bonding)* je charakteristická vznikem perspektivy společné budoucnosti partnerů a časově spadá do konce adolescence nebo období rané dospělosti.¹⁰⁶ Zajímavým postřehem uvedeného výzkumu je možná souvislost mezi věkem adolescenta, ve kterém dochází ke vzniku jeho stabilního romantického vztahu a stabilitou rodinného prostředí, vztahy s rodiči

¹⁰³ Srov. MACEK, P. *Adolescence*. Praha: Portál, 2003, s. 60

¹⁰⁴ Srov. LACINOVÁ, L.; MICHALČÁKOVÁ, R.; MASOPUSTOVÁ, Z. Láska je láska: představy a zkušenosti patnáctiletých adolescentů. *E-psychologie* [online]. 2008, č.2(3), s. 16-29

¹⁰⁵ LACINOVÁ, L.; MICHALČÁKOVÁ, R.; MASOPUSTOVÁ, Z. Láska je láska: představy a zkušenosti patnáctiletých adolescentů. *E-psychologie* [online]. 2008, č.2(3), s. 17

¹⁰⁶ Srov. Tamtéž, s. 18

a partnerské spokojenosti rodičů. Je pravděpodobné, že nestabilita rodinného prostředí vede k tendenci kompenzovat určitou vztahovou frustraci a způsobuje dřívější nástup dospívajících do partnerských vztahů.

Tuto problematiku si dovoluji ukončit slovy P. Říčana: „*Milostný život je v adolescenci intenzivní a rozmanitý, šťastný i nešťastný. Na sex a erotiku se myslí, o vztazích se mluví více než kdykoli jindy v životě. Čte se sexuologická literatura. Kámasutra i porno. Rodiče a učitelé by měli mít více informací o tom, jací jejich adolescenti po této stránce skutečně jsou, a měli by mít tuto problematiku také dobře promyšlenou. Nemohou vystačit se zkušenostmi z vlastního dospívání. Jednak bylo naše mládí jiné, jednak mnoho zapomínáme a stejně mnoho retušujeme své vzpomínky.*“¹⁰⁷

2.1.2 Potenciální rizika adolescentního vývoje

Každé vývojové období má své pozitivní možnosti a příležitosti, zároveň však obsahuje i určitý krizový potenciál. Nemíním vypisovat všechna úskalí vývoje v adolescenci, myslím si, že u většiny oblastí vývoje je nastíněn průběh rozvoje osobnosti a ideální stav na konci období. Nelze však nezdůraznit, že adolescence je náročné období transformace spojené se značnou zátěží, kdy se jedinec svým způsobem zbavuje původních psychosociálních opor a často ještě nezískal opory nové.

Jak míní Helus, pokud by byly uspokojivým způsobem zvládnuté vývojové úkoly z raného období dospívání, byla by střední a pozdní adolescence časem postupného zklidňování, vyjasňování životní orientace, krásného mládí plného sil, vědomí osobního potenciálu a zápasu o jeho realizaci, ve kterém by jedinec obohacoval sám sebe, inspiroval své okolí a byl přínosem pro společnost. V případě nezvládnutí nebo nevyřešených vývojových úkolů předchozího období se v adolescenci problémy a dramata pravděpodobně silně vyostří, stanou se nebezpečnými a mohou vytvořit hlubokou životní krizi s negativními důsledky pro celý život mladého člověka. Adolescence je tak paradoxně obdobím největšího ohrožení rozvoje osobnosti. Nezvládnutí problémů se vstupem do dospělosti může jedinec řešit unikem do světa různých závislostí nebo rizikového chování.¹⁰⁸

Macek adolescenci vnímá jako mimořádně senzitivní a krizové období pro rozvoj tzv. rizikového a problémového chování, které lze spatřovat v rovině jedince, kdy se jedná zejména o poškozování zdraví adolescenta, a v rovině společenské, kdy lze hovořit o ohrožení společnosti. Ve své monografii Macek zmiňuje především *predelikventní chování a páchání*

¹⁰⁷ ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Praha: Portál, 2004, s. 202

¹⁰⁸ Srov. HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí*. Praha: Portál, 2004, s. 214

*trestné činnosti, agresi, násilí, šikanu, týrání, užívání drog, sexuální rizikové chování, poruchy příjmu potravy, sebevražedné pokusy a dokonané sebevraždy.*¹⁰⁹

Z hlediska tělesného vývoje je velmi podstatné riziko požadavků kladených na vzhled. Již jsem v předchozím textu zmiňoval problematiku „ideálu krásy“, jemuž věnuje z hlediska vývoje genderové identity pozornost i Janošová, která konstatuje, že se jedná o souvislost s módními trendy, kdy je spolu s informací o módě médii předáván i obraz dokonalého ženského a mužského těla. Tento vzor, ačkoli není pro všechny dosažitelný, se stále častěji stává osobní výzvou, příčinou nespokojenosti s vlastní postavou a držením diet.¹¹⁰ Macek uvádí, že poruchy příjmu potravy se dotýkají v České republice až 6 % dívek a mladých žen, nespokojenost se svým tělem zmiňují tři čtvrtiny dívek a více jak třetina chlapců. Dívky touží především po štíhlosti, chlapci chtějí zhubnout nebo zesílit. Negativní vztah k vlastnímu tělu narušuje postoj k jídlu, který komplikuje nadměrná kontrola a restrikce v oblasti stravování nebo naopak nekontrolované přejídání spolu s pocity viny u obou projevů chování. Macek vidí jasnou souvislost poruch příjmů potravy s adolescentními problémy s identitou, kdy hraje roli nechuť či neschopnost zvládnout vývojové úkoly adolescence a zároveň i strach z dospělosti.¹¹¹

Langmeier vidí specifické vývojové problémy dospívajících zejména v několika oblastech. Již zmíněná sekulární akcelerace a značný rozpor mezi fyzickou a sociální zralostí jedince, vede k obrovskému tlaku na jedince, který může být příčinou poruch chování některých mladistvých. Velkým problémem je i brzká sexuální zralost na straně jedné a požadavky společnosti na odpovědnost, odkládání sexuálních aktivit, resp. institucionalizaci vztahu, vzniku manželství a rodičovství. Napětí a nespokojenost umocňuje dostupnost mediální produkce se sexuální tematikou.

Problematický je rozpor mezi požadavky společnosti, aby adolescent plnil roli dospělého, ale status dospívajícího v sobě obsahuje spíše dětské postavení ve společnosti. Příprava na budoucnost nerespektuje příliš aktuální zájmy a potřeby dospívajících, rostoucí doba čekání na uplatnění oslabuje motivaci jedince a zvyšuje odpor vůči tlakům autorit. Hrozí riziko rezignace z důvodu příliš vzdáleného cíle.

Nejvýznamnějším rizikem v adolescenci je nesplnění základního vývojového úkolu období, kterým je podle Eriksona nalezení či vybudování identity mladého člověka. Helus přichází s myšlenkou, že se jedná především o převahu osobní identity nad konfuzí

¹⁰⁹ Srov. MACEK, P. *Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha: Portál, 1999, s. 96-97

¹¹⁰ Srov. JANOŠOVÁ, P. *Dívčí a chlapecká identita: vývoj a úskalí*. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 213-214

¹¹¹ Srov. MACEK, P. *Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha: Portál, 1999, s. 176-177

rozmanitých životních rolí. Konfuze, tj, zmatení, propletení životních rolí je specifickou hrozbou v zápase o identitu. Tento stav dokazuje, že se adolescent nedokáže orientovat v rozmanitosti nároků, které na něj kladou ostatní lidé, situace, autority. O konfuzi Helus hovoří v případě, že jedinec podlehně zátěži rozmanitosti, neslučitelnosti a protichůdnosti různých očekávání, je ovládán situačními vlivy, závislý na vnějších okolnostech a nedokáže zaujmout vlastní pozici.¹¹²

Macek varuje před krizí identity. Upozorňuje, že psychiatrickým oddělením roste adolescentní klientela s adaptačními poruchami nebo poruchami, které by bylo možné definovat jako poruchy vztahu k sobě samému. Problémy jsou spojené s celkovým špatným sebehodnocením, pocity neúspěchu, kdy dospívající hledá chybu sám u sebe, ztrácí důvěru ve vlastní schopnosti a v krajním případě ztrácí smysl vlastního života. Jedná se prakticky o ztrátu vlastní identity. Jedinci s těmito problémy se často vyznačují průměrným až nadprůměrným intelektem, nenaplněnými vzdělávacími představami, neporozuměním vnějšímu prostředí, prožíváním informačního chaosu, zvýšenou úzkostí. Mají rozporuplné až negativní vztahy k autoritám, rodiče vnímají jako morálně diskreditované, jsou nespokojení s možnostmi budoucí kariéry, jejich aspirace jsou vysoké, ale nespecifické. Touží po vlastní nezávislosti, ale zažívají pocit nekompetentnosti k rozhodování o sobě samých. Krizi identity provází již často zmíněné poruchy příjmu potravy, snižování úzkosti orientací na materiální hodnoty, u které se snaha o luxusní a pohodlný život může snadno zvrátit v delikventní činnost. Mezi nejvýraznější a nejvážnější projevy krize identity patří demonstrativní suicidální projevy.¹¹³

Orvin ve své publikaci tvrdí, že sebevraždy jsou po nehodách druhou hlavní příčinou úmrtí adolescentů. Náročnost a problémy období dospívání mohou vést k pocitu adolescenta, že nemá dostatek sil a schopností si s novou životní situací poradit a dlouhodobě se mohou stát nevladatelnou zátěží, která se může podílet na vzniku deprese, psychických poruch nebo psychických onemocnění. Je proto třeba i v tomto ohledu vnímat období dospívání jako rizikové a případně včas vyhledat odbornou pomoc.¹¹⁴

¹¹² Srov. HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí*. Praha: Portál, 2004, s. 215-216

¹¹³ Srov. MACEK, P. *Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha: Portál, 1999, s. 177-178

¹¹⁴ Srov. ORVIN, G. H. *Dospívání: kniha pro rodiče: adolescenti, rodiny a rodiče, normalnost a adolescence, riskantní chování adolescentů, přechod do dospělosti*. Praha: Grada Publishing, 2001, s. 154

2.2 Problémy současné mládeže

V této podkapitole budu usilovat o završení pohledu na problémy mládeže, které mohou vyplývat jednak z úskalí adolescentního vývoje nebo také ze samotné existence mládeže a jejich aktivit v současné společnosti. K bližšímu pojednání vyberu jen ty základní problémové oblasti, které nejsou rozebrány v jiných částech mé práce.

Kraus ve své publikaci o středoškolské mládeži konstatuje, že situace mládeže není v současné době lehká a jednoduchá. „*Mládež pocituje veškeré dopady postmoderní společnosti v podobě celkově rostoucích nároků, požadavků na kvalifikovanost, uplatnění se v životě, v neposlední řadě i v oblasti trávení volného času, tedy na celý život.*“¹¹⁵ Mládež prochází každodenně složitými situacemi spojenými se značnou zátěží a stresem, dostávají se do konfliktů, stavů frustrace a deprivace. Otázky problémů mládeže se postupně dostávají do popředí zájmu mnoha výzkumů. Havlík uvádí, že výzkumy pracují s diferenciací sociální zkušenosti mládeže různých společenských skupin, které jsou rozdílné svou ekonomickou situací, přístupem ke vzdělání, podílem na moci, operují s dopady kombinace generačních prvků, sociálních problémů a nerovnosti.¹¹⁶ Právě z oblasti výzkumů se jeví jako nejfrekventovanější problémy spojené s každodenním životem adolescentů, které Kraus dělí podle souvislostí do deseti kategorií: *škola a učení, volný čas, vztahy k vrstevníkům, vztah k opačnému pohlaví, rodina, zdraví, psychické problémy, nedostatek peněz, situace ve společnosti a strach z budoucnosti.*¹¹⁷ Toto členění problémů v jiné práci generalizuje do pěti základních oblastí: *problémů spojených s vlastní osobou (fyzické, psychické), problémů týkajících se interpersonálních vztahů, problémů spjatých s činnostmi (učení, volný čas), problémů vycházejících z fungování institucí (škola, rodina) a problémů odrážejících celospolečenskou situaci.*¹¹⁸

Škola a učení

Škola a učení tvoří asi nejvýznamnější oblast problémů a součást každodenního života středoškolské mládeže. Problémy začínají již samotnou volbou školy a oboru studia. Zvolení školy a oboru, následná adaptace a zvládání studia velmi často koreluje nejen se studijními předpoklady žáka, ale i s vnitřní motivací žáka a aspiracemi rodičů. Nástupem na střední školu započne střet denní reality s původními představami, žák často prožívá nespokojenost,

¹¹⁵ KRAUS, B. *Středoškolská mládež a její svět na přelomu století*. Brno: Paido, 2006, s. 93

¹¹⁶ Srov. HAVLÍK, R.; KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002, s. 61

¹¹⁷ KRAUS, B. *Středoškolská mládež a její svět na přelomu století*. Brno: Paido, 2006, s. 94

¹¹⁸ KRAUS, B. *Sociální aspekty výchovy*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1999, s. 93

konfrontaci s novými autoritami a studijními nároky, různé studijní obtíže. Pokud žák zdárně nepřekoná určitou deziluzi a prvotní adaptační fázi, objevují se úvahy o změně školy nebo oboru. Proces výuky, a zejména zkoušení, představuje stresovou situaci, dominantní je strach ze selhání a zesměšnění, úzkost, negativní emoční stavy. „Školní zátěžová situace představuje aktuální nebo jen potenciální situaci, kterou žák sám považuje za nepříjemnou, náročnou, obtížně zvládnutelnou, příp. situaci, která jej ohrožuje nebo je pro něj (somaticky či psychosociálně) nebezpečná.“¹¹⁹ Při výzkumech ve školním prostředí se projevilo ze strany pedagogů určité podcenění stresových faktorů životních problémů mládeže na proces výuky i studijní výsledky. Opakované prožívání neúspěchu může vést až k rezignaci v oblasti studia a případně celoživotního vzdělávání, kvalifikačního procesu, což s sebou nese další problémy z hlediska uplatnění na trhu práce. Dochází tak k řetězení problémů a životních neúspěchů.

Problémy v rodině

Nějaký druh problémů v rodině přiznává velká část dospívajících i rodičů. Problémů v rodině může být značné množství a mohou být různého charakteru. Petránková zmiňuje zejména konflikty dětí s rodiči, rodičovský nezáměr o děti, velké pracovní zatížení rodičů a z toho plynoucí osamělost dítěte, nadměrné požadavky na dítě, rozvrácené vztahy v rodině, nefunkční komunikaci. Řada problémů plyne z podoby rodiny, která může být rozvrácená, neúplná a existenčně ohrožená řadou faktorů.¹²⁰

Z charakteristiky adolescence jsou patrné možné zdroje problémů. Neshody a konflikty s rodiči jsou přirozenou součástí adolescentního chování. Zajímavým faktem je skutečnost, že ve většině případů se tím neoslabuje emoční vazba mezi dospívajícími a jejich rodiči. Podle Krause adolescenti řadí mezi hlavní příčiny konfliktů v rodině špatnou rodinnou atmosféru, výchovné chyby rodičů a osobnostní rysy rodičů. Rodiče spíše označovali za zdroj problémů nízkou finanční úroveň a úroveň bydlení, školní neúspěchy dítěte, osobnostní rysy dětí. Výskyt konfliktů podněcují i extrémní výchovné přístupy, rodičovská hyperprotektivita dětí nebo nedostatek péče. Do rodinných problémů dospívající zahrnovali i nezáměr ze strany rodičů nebo špatné vztahy se sourozenci.¹²¹

Rodinou, která představuje důležitý sociální faktor, se budu zabývat více v další části práce.

¹¹⁹ KRAUS, B. *Středoškolská mládež a její svět na přelomu století*. Brno: Paido, 2006, s. 94

¹²⁰ Srov. PETRÁNKOVÁ, L. *Problémy v životě současné mládeže*. Olomouc, 2011. Disertační práce. Univerzita Palackého v Olomouci, s. 40

¹²¹ Srov. KRAUS, B. *Středoškolská mládež a její svět na přelomu století*. Brno: Paido, 2006, s. 96

Vztahy k vrstevníkům a druhému pohlaví

V rámci dospívání a pobytem adolescenta ve školním prostředí, které je většinou charakteristické věkovou homogenitou edukovaných skupin, roste význam a vliv vrstevníků, který je dominantní především z volnočasového hlediska. Rodiče a jiné autority ztrácí své výsadní postavení, vrstevníci nahrazují slábnoucí vazby a zaujímají ve vlivu na dospívajícího první místo. Touha zaujímat přijatelnou pozici ve skupině, přání být oblíbený, potřeba identifikace s vrstevníky je tak silná, že jí dospívající může dočasně či trvale obětovat své původní postoje a hodnoty. Problémy, konflikty a spory mohou nastat, když není jedinec skupinou přijímán. Méně sociálně schopní adolescenti mohou být osamoceni, neschopni navázat a udržet přátelské vztahy. Extrémním vývojem situace pro ně může být sociální marginalizace nebo se stát terčem posměchu, šikany či agrese. Hlavním problémem, který potvrdily výzkumy, je že adolescenti řeší svoje záležitosti především s osobami podobného stáří, vzdělání, bez životních zkušeností a patřičného nadhledu. Dospívající zároveň ještě neumí zcela rozlišit, zda se jedná o jedince či vrstevnické skupiny se sociálně patologickými prvky chování a kam jej následování názorů a rad těchto vrstevníků může zavést.

Nároky adolescentů na přátelské a partnerské vztahy jsou vysoké, do vztahů vkládají své naděje a touhy. V praxi tyto ideály naráží na trendy uvolněnosti, nezávaznosti, individualizace, poklesu altruistických projevů. Vztahy jsou často kratší, proměnlivější, soužití vrstevníků (např. ubytovaných na domově mládeže na jednom pokoji) bývá komplikovanější.¹²² Úspěšnost ve vztazích je pro adolescenty potvrzením vlastní hodnoty a může kompenzovat problémy v jiných oblastech. Neúspěchy v přátelských i partnerských vztazích dospívající silně prožívají a spojují je s vlastním sebehodnocením.¹²³

Zdraví a psychické problémy

Tato oblast zahrnuje problémy spojené s vlastní osobou. Velkou měrou jsem se touto problematikou zabýval v charakteristice specifík adolescence. Znáмым faktem je obecné zhoršování zdravotního stavu a fyzické kondice mládeže, nárůst obezity, častější výskyty alergií, projevy psychosomatických problémů.¹²⁴ V předchozí části práce jsem v této souvislosti pojednával rovněž o důležitosti spokojenosti a přijetí vlastního těla v období dospívání, dále o nárůstu problémů psychického charakteru a adolescentním potenciálu pro vznik deprese.

¹²² Srov. KRAUS, B. *Sociální aspekty výchovy*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1999, s. 94

¹²³ Srov. KRAUS, B. *Středoškolská mládež a její svět na přelomu století*. Brno: Paido, 2006, s. 95-96

¹²⁴ Srov. PETRÁNKOVÁ, L. *Problémy v životě současné mládeže*. Olomouc, 2011. Disertační práce. Univerzita Palackého v Olomouci, s. 43-44

Finanční situace

Mít dostatek finančních prostředků je pro většinu lidí důležitým předpokladem úspěšného a spokojeného života. Opačná situace ve světě adolescentů přináší diskomfort, společenská i volnočasová omezení, snížení společenské prestiže. Z hlediska finančního zázemí dospívajících je zřejmé, že se do jejich situace promítá značná diferenciacie společnosti v této oblasti.¹²⁵

Společenské problémy

Morální vývoj v adolescenci přinesl kritické soudy dospívajících podle vlastních přísných ideálů a hodnot. Vnímání reality světa a stavu společnosti proto může být pro ně značně problematické. Kraus uvádí, že ve výzkumech životních problémů mládeže lze nalézt znaky nespokojenosti mládeže se stavem demokracie, kdy mladí lidé negativně hodnotí pošlapávání ideálů svobody a demokracie politikařením, sledováním vlastních zájmů na úkor zájmů společnosti, korupčními praktikami a špatným fungováním státního aparátu. Subjektivně silné a emocionálně rozporuplné postoje se mohou vyskytovat v hodnocení přístupu jiných lidí a celé společnosti k nezaměstnanosti, bezdomovectví, kriminalitě, ekologickým problémům nebo ke globálním problémům lidstva, kdy se dospívající může pod tíhou úzkosti a ohrožení v lepším případě rozhodnout k hledání pozitivních alternativních způsobů života, v horším případě k revoltě nebo extrémnímu či rizikovému chování.¹²⁶

Negativní jevy ve společnosti a sociální deviace mládeže

S nadsázkou lze říci, že poslední oblastí problémů mládeže jsou problémy společnosti, se kterými se mládež setkává téměř na každém kroku, které mohou výrazně ovlivňovat jejich život bezprostředně nebo skrze sociální prostředí a u kterých jde především o to nedostat se do problémů. Vzhledem k souvislostem a přesahům do světa mládeže a volného času nelze tyto problémy pominout, ale jejich kompletní výčet a komplexní rozbor není smyslem této subkapitoly. S touto tematikou budu však vzhledem k její významnosti částečně pracovat i v dalších částech práce.

Sak konstatuje, že problematika sociálně patologických jevů mezi mládeží je celosvětově závažným problémem, ale v našem státě je ještě složitější. V posledních desetiletích došlo po transformaci společnosti v České republice k výraznému nárůstu kriminality, prostituce, narkomanie, organizovaného zločinu a dalších sociálně patologických

¹²⁵ Srov. KRAUS, B. *Středoškolská mládež a její svět na přelomu století*. Brno: Paido, 2006, s. 97-100

¹²⁶ Srov. KRAUS, B. *Středoškolská mládež a její svět na přelomu století*. Brno: Paido, 2006, s. 98

jevů. Změny ve společnosti zasáhly většinu jejích složek z hlediska struktury i funkce, zejména je v této třeba zmínit proměny rodiny, školy, médií, hodnotového systému společnosti, politického a ekonomického sektoru.¹²⁷

Po roce 1990 se objevily i některé nové nebo dosud skryté společensky nežádoucí jevy a problémy, mezi které patří nezaměstnanost, chudoba, bezdomovectví, drogová závislost, nelátkové závislosti, přibýlo agresivity a násilí, došlo k upření větší pozornosti na problémy alkoholismu, nikotinismu. Výzkumy prokázaly, že mládež je velmi rizikovou kategorií, věk prvních zkušeností u návykových látek se stále snižuje a ve věku dospívání dochází k nárůstu závislostí, zdravotních poškození i rizik přechodu na jiné drogy. Kraus poskytuje výčet negativních jevů a dat s nimi spojených, pozoruhodný je často negativní vliv rodiny, vrstevníků, médií a tolerance či nevšímavosti společnosti. Experimenty s návykovými látkami začínají již v dětském věku, v období dospívání má konzumace alkoholu a kouření také souvislost s pocitem sebevědomí a tyto jevy jsou zejména vrstevníky vnímány jako projev dospělosti. Velkým přínosem Krausovy publikace je zachycení situace v oblasti nelátkových závislostí, kde dochází k rozšiřování škály i míry výskytu závislostí především kvůli rozvoji komunikačních technologií a bujení konzumního životního způsobu.¹²⁸ Mezi nelátkové závislosti řadí Kraus např. patologické hráčství (gambling), poruchy spojené s příjmem potravy, chorobnou péči o vlastní vzhled, dále závislosti na nakupování, internetu, televizi, mobilu a na vztazích. Kraus tvrdí, že zejména nelátkové závislosti jsou spojeny s celkovými změnami životního stylu ve styl konzumní a to především ve vyspělých částech světa. Nejnebezpečnější jsou podle Krause závislosti spojené s rozvojem komunikačních technologií, které se šíří nejvíce a zasahují stále mladší část populace. Nadužívání internetu a mobilních komunikačních zařízení vede kromě psychických problémů k nahrazování osobních kontaktů, přesunu naplňování potřeb a ambicí z reálného světa do virtuálního prostoru. Silné rozšíření z hlediska počtu jedinců napříč všemi generacemi je nutné konstatovat u mobilomanie.¹²⁹

Problémy zmíněné v této subkapitole a určitě i řada dalších jevů, které mládež těžce nese, uvědomuje si nebo neuvědomuje, řeší či neřeší, ale určitým způsobem rozhodně prožívá, se promítají do všech oblastí života mládeže. Dalším fenoménem, který je s mládeží spojen a na základě výše řečeného souvisí i s předchozí tematikou, je volný čas a životní styl současné středoškolské mládeže.

¹²⁷ Srov. SAK, P. *Proměny české mládeže*. Praha: Petrklíč, 2000, s. 203-204

¹²⁸ Srov. KRAUS, B. *Sociální deviace v transformaci společnosti*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015, s. 135-184

¹²⁹ Srov. KRAUS, B. *Sociální deviace v transformaci společnosti*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015, s. 190-191

2.3 Specifika mládeže v oblasti volného času a životního stylu

V první kapitole jsem se již komplexně zabýval pojmem volný čas. Dovolím si pouze připomenout, že volný čas hraje významnou roli pro utváření osobnosti mladého člověka a volnočasové aktivity mládeže mají svá specifika. Sak význam volného času vidí především v souvislostech s utvářením hodnotového systému a životního způsobu mládeže. Upozorňuje na související sociální charakteristiku mládeže, spočívající zejména v nízké zakotvenosti, větší sociální flexibilitě a dynamice, která umožňuje mládeži věnovat se širokému spektru zájmových aktivit. Jedná se o životní vrchol volnočasových aktivit, kdy se setkávají možnosti a zájem s dostatečným množstvím volného času.¹³⁰ Podle Duffkové lze volný čas chápat jako jednu z časových dimenzí životního stylu, který definuje jako „*system důležitých činností a vztahů a s nimi provázaných praktik charakteristických pro určitý subjekt v jeho každodennosti.*“¹³¹

Mládež se jako velká sociální skupina, a případně její subkultury, vyznačuje určitými podstatnými a společnými rysy životního stylu a volného času. V této kapitole budu více využívat poznatky z výzkumného šetření v rámci mé bakalářské práce a osobní profesní zkušenosti.

Mezi trendy v oblasti volného času mládeže patří stále sílící proces individualizace trávení volného času, roste význam volitelnosti a princip dobrovolnosti. Dochází ke stále větší diferenciaci zájmů, vlivem komerčních snah a rozmanitých tendencí či záměrů ve výchově dětí přibývá mnoho specifických aktivit. Hofbauer ve své knize *Děti, mládež a volný čas* prezentuje hlavní příčiny, za které považuje značné rozšíření možností volnočasových aktivit, ke kterému dochází zejména vlivem masmédií, využíváním informačních technologií, působením nabídek i tlaků konzumního způsobu života.¹³² Žumárová soudí, že s pestrou nabídkou volnočasových aktivit roste šance, že se bude mladý člověk o něco zajímat a bude v něčem úspěšný, čímž se sníží pravděpodobnost jeho případných sociálně patologických činností.¹³³

Jednoznačným fenoménem je vzestup výskytu a významu komunikačních technologií. Na propojení nejčastějších oblastí zájmu dětí a mládeže do oblasti virtuální upozorňuje Procházka poukázáním na zjištění, že oblast zájmu o počítače, mediální obsahy, komunikaci

¹³⁰ Srov. SAK, P. *Proměny české mládeže*. Praha: Petrklíč, 2000, s. 133

¹³¹ DUFFKOVÁ, J.; URBAN, L.; DUBSKÝ, J. *Sociologie životního stylu*. Praha: Vydavatelství PA ČR, 2007, s. 31

¹³² Srov. HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004, s. 104

¹³³ Srov. ŽUMÁROVÁ, M. *Mládež a volný čas*. In KRAUS, B. *Středoškolská mládež a její svět na přelomu století*. Brno: Paido, 2006, s. 49

a kamarády se propojuje již u žáků základních škol právě ve světě komunikačních technologií, internetu, sociálních sítí.¹³⁴ Od doby provedení uvedeného výzkumného šetření se však trend ještě výrazně umocnil dostupností, rozšířeností a technologickým vývojem mobilních zařízení, mobilních sítí, možností připojení k internetu a v neposlední řadě nepřehledného množství softwaru a mobilních aplikací se zaměřením na komunikaci a zábavu. Nárůst významu a užívání internetu, mobilního telefonu nebo tabletu je dle Krausova názoru prezentovaného v předchozím textu často až na hranici či za hranicí závislosti.

Podle Saka¹³⁵ roste volnočasová konzumní orientace mládeže, což se projevuje výraznějším zastoupením neaktivních zábavných činností v jejich volném čase, ve kterém se konzumní přístup vyznačuje především dosahováním zábavy bez vynaložení námahy, pasivním využíváním médií a mobilních komunikačních zařízení. Lze sledovat pokles vzdělávacích aktivit ve volném čase, zájem o četbu, aktivní pohyb nebo veřejnou či politickou činnost. Významnou a rozšířenou oblastí zájmu mládeže byl vždy sport, ale Sak naznačuje, že trend vývoje, vzhledem k výše uvedeným faktům a komercializaci sportu, není v této oblasti příliš pozitivní.¹³⁶

Množství volného času, které má středoškolák k dispozici, je značně rozmanité, s výraznými individuálními rozdíly. Především záleží na školních povinnostech, požadavcích a obtížnosti studovaného oboru či školy, na zájmech a kroužcích pevně zařazených v časovém harmonogramu jedince či případně na jejich úrovni. Výrazným faktorem je dojíždění, rodinné, pracovní a jiné povinnosti, vhodnost rozvržení denních aktivit. V rámci výzkumného šetření¹³⁷, jehož poznatky se poměrně shodují s daty, které uvádí Žumárová¹³⁸, jsem zjistil, že větší množství volného času ve svém životě uvádějí spíše chlapci než dívky. V pracovní den přiznává více než polovina dotázaných 5 hodin volného času a více, o víkendu a prázdninách 10 hodin a více. Podle Žumárové se dá hovořit o trendu postupného nárůstu množství volného času. Učení a přípravám do školy věnuje mládež méně času než dříve, polovina dotázaných se věnuje této činnosti jen kolem hodiny denně a třetina respondentů dvě hodiny a více. Říčan s nadsázkou tvrdí, že adolescent je na tom s časem špatně a že se mu nedostává, protože mnoho času prozahálí či „prokecá“. Na jedné straně dospívající investuje hodně času do

¹³⁴ Srov. PROCHÁZKA, M. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2012, s. 111

¹³⁵ Srov. SAK, P. *Proměny české mládeže*. Praha: Petrklíč, 2000, s. 133-145

¹³⁶ Srov. SAK, P. *Proměny české mládeže*. Praha: Petrklíč, 2000, s. 144

¹³⁷ Srov. BACH, T. *Volný čas a životní styl současné středoškolské mládeže*. Bakalářská práce. JU, 2013, s. 43-81

¹³⁸ Srov. ŽUMÁROVÁ, M. *Mládež a volný čas*. In KRAUS, B. *Středoškolská mládež a její svět na přelomu století*. Brno: Paido, 2006, s. 49-57

samoty, pohroužení se do sebe sama a na straně druhé do „nekonečné“ komunikace s vrstevníky.¹³⁹

Mezi nejvýznamnější aktivity mládeže ve volném čase dle většiny zdrojů a mých osobních zkušeností patří rozhodně trávení času a komunikace s kamarády, sledování různých druhů médií, poslech hudby, aktivita na sociálních sítích. Sociální sítě jako specifický fenomén dnešního volného času mládeže mají pro dospívající význam určitého paralelního společenského života, ve kterém navenek pro okolí a sebe samé dotvářejí svůj sebeobraz, snaží se realizovat proces hledání a budování identity, prezentují své „virtuální já“, sdílejí zážitky, komunikují, projevují své postoje, hodnoty a názory, čekají na reakce, hodnocení a toužebně očekávají obdiv, uznání a úspěch. Žumárová na přední místa ve volném čase mládeže staví ještě sport, návštěvy restauračních zařízení a nicnedělání.¹⁴⁰

Volný čas dle mého výzkumného šetření znamená pro mládež především *zábavu, přátelství, odpočinek*. Dále dospívající zmiňují lásku a partnerství, prostor věnovat se vlastním zájmům, být s rodinou, mít čas na sebe, možnost si přivydělat. Silná je potřeba být s vrstevníky, jít jen tak někam ven, kdy není jiný cíl než trávit čas společně a neseďet doma, nezažívat nudu.

V představách o volném čase se nejčastěji objevují pojmy: *kamarádi, poslech hudby, internet, odpočinek, jít jen tak někam ven*. U chlapců se dále často vyskytuje *sport a počítač*, specificky pak *alkohol a kouření cigaret*. Dívky uvádí častěji než chlapci *rodinu a odpočinek*, specificky zmiňují *četbu, přírodu, nakupování*. S představami o volném čase relativně korespondují nejčastější aktivity volného času, takže by se dalo s nadsázkou říci, že středoškolská mládež se ve volném čase chová podle svých představ. S tím souvisí i fakt, že většina mládeže je se svým volným časem spokojena a nemá velkou motivaci svůj volný čas či životní styl měnit. Vliv na výběr aktivit mládeže ve volném čase má podle názoru a uvědomění respondentů především jejich finanční situace a kamarádi. Dále se adolescenti rozhodují převážně podle osobních preferencí, méně dle názoru či přání rodičů a vlivu médií.¹⁴¹

Informační a komunikační zařízení, jak jsem již naznačil, využívá mládež především k aktivitám na sociálních sítích, poslechu hudby a přehrávání videí on-line, stahování filmů, seriálů, komunikaci, sdílení a ukládání fotografií a rozličných dat. V oblasti využívání

¹³⁹ Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Praha: Portál, 2004, s. 200

¹⁴⁰ Srov. ŽUMÁROVÁ, M. Mládež a volný čas. In KRAUS, B. *Středoškolská mládež a její svět na přelomu století*. Brno: Paido, 2006, s. 49-51

¹⁴¹ Srov. BACH, T. *Volný čas a životní styl současné středoškolské mládeže*. Bakalářská práce. JU, 2013, s. 51-57

informačních technologií se prolínají významné potřeby a zájmy mládeže, zejména zábava a komunikace s kamarády.

Říčan obraz volného času mládeže doplňuje pohledem, který dle mého soudu v dnešní době odpovídá spíše elitní části mladé populace. Tvrdí, že adolescence je čas, kdy startuje zvýšený zájem o kulturu a umění, objevuje se vlastní, často relativně úspěšná, aktivní umělecká činnost či alespoň pokusy v oblasti výtvarné, hudební, literární či dramatické. Adolescent v umění ocení dramatičnost i abstraktnost, účastní se společenských akcí, navštěvuje taneční kurzy. Věnuje se sebevzdělávání, uvědomuje si vlastní odpovědnost za svůj výkon. Zájmy a záliby se krystalizují, stávají se stabilními, umožňují mladému člověku svobodnější sebevyjádření a rozvoj osobnosti než učební či pracovní činnosti. Pokud je zaujetí k zájmům a zálibám velmi silné, mohou se stát celoživotní náplní volného času. Dospívající touží po obdivu, úspěchu a uznání, dokáží volnočasovým aktivitám věnovat mimořádné úsilí, kompenzovat si neúspěchy v jiných oblastech života. Nadšení pro nějakou činnost má pak pro adolescenty často větší subjektivní význam než škola.¹⁴²

Když není volný čas naplněn smysluplnými činnostmi, stává se prostorem pro rozvoj a výskyt rizikového chování nebo případně pro negativní ovlivňování životního stylu mládeže. V rámci mého výzkumného šetření přiznalo kolem 40 % dotazovaných vlastní konzumaci alkoholu a kouření cigaret, výskyt těchto jevů u vrstevníků potvrdilo téměř 60 % respondentů. V desítkách procent se pohybovaly jevy jako užívání marihuany, rasismus, násilí a agresivita.¹⁴³ Žumárová mezi důvody, které brání mládeži ve výběru volnočasových aktivit, řadí zejména nedostatek času, nedostupnost možností aktivit, špatné vybavení nebo podmínky, finanční nedostupnost, zákazy rodičů nebo nutnost přípravy do školy. Zároveň podotýká, že existuje část mládeže s velkým množstvím volného času, se kterým si však neví rady.¹⁴⁴

Mládež se téměř stoprocentně shoduje v přístupu k volnému času, který hodnotí jako velmi významnou a důležitou část života. Dá se říci, že dospívající svůj volný čas vnímají značně významněji než jiné věkově odlišné části populace.

Od jiných věkových skupin se, jak uvádí Kubátová, mládež v životním stylu odlišuje svou značnou diferenciací do řady skupin a směrů, mezi které patří: anarchisté, punkeři,

¹⁴² Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Praha: Portál, 2004, s. 200-202

¹⁴³ Srov. BACH, T. *Volný čas a životní styl současné středoškolské mládeže*. Bakalářská práce. JU, 2013, s. 68-73

¹⁴⁴ Srov. ŽUMÁROVÁ, M. *Mládež a volný čas*. In KRAUS, B. *Středoškolská mládež a její svět na přelomu století*. Brno: Paido, 2006, s. 52

skinheadi, sprejeři, skejťáci, emo, příznivci různých hudebních stylů, příslušníci různých hnutí, trampové, hooligans, motorkáři, a mnoho dalších. Jednotlivé skupiny mládeže a subkultury se vyznačují tím, že mají *svůj vlastní svět, hodnotovou i estetickou orientaci, systém vztahů uvnitř skupiny i k okolí, charakteristický způsob mluvy (slang)*.¹⁴⁵ Odlišnost nebo příslušnost ke skupině demonstrují dospívající oblečením, doplňky, účesem, tetováním, piercingem, zkrátka celkovým svým vzhledem. Na druhou stranu velká část mládeže podléhá uniformitě a obecným trendům ve společnosti. Kubátová upozorňuje i na paradox, že v moderní společnosti se mění přístup k věku, mládež stojí v centru pozornosti a ostatní generace se jí snaží napodobovat. Aspektům změn ve společnosti a generačním rozdílům se však budu více věnovat v subkapitole zaměřené na sociální rovinu faktorů.

Psychologická i sociologická charakteristika mládeže, psychosociální vývoj, problémy i specifika mládeže jsou základem pro vymezení a pochopení klíčových psychosociálních faktorů, které mohou mít značný vliv na podobu volného času současné středoškolské mládeže a kterým se budu věnovat na následujících stránkách.

¹⁴⁵ Srov. KUBÁTOVÁ, H. *Sociologie životního způsobu*. Praha: Grada Publishing, 2010, s. 225

3 Psychosociální faktory ovlivňující podobu volného času

Pojem *psychosociální* dle výkladu psychologického slovníku znamená výraz vztahující se k vlivu společnosti na vývoj a stav psychiky.¹⁴⁶ Slovník cizích slov popisuje pojem *psychosociální* vysvětlením „duševní, související se životem mezi lidmi“¹⁴⁷

S pojmem *psychosociální* jsem již pracoval ve výkladu Eriksonova přístupu k psychosociálnímu vývoji jedince, kde výraz označoval jevy a procesy týkající se sociálních složek psychiky.

Protože jsem nenašel dle mého názoru zcela odpovídající definici psychosociálních faktorů, pokusím se o ni sám. Osobně vnímám problematiku psychosociálních faktorů ve smyslu komplexní provázanosti některých psychických a sociálních faktorů, které se jednak ve svém působení často obousměrně ovlivňují nebo se ve svém působení od sebe nedají oddělit. *Psychosociální faktory* jsou určitým průnikem psychických a sociálních faktorů v životě člověka, které při vzájemném prolínání ovlivňují stav, prožívání, jednání a chování jedince, kvalitu sociální vztahů a celkově život jedince ve společnosti. Lze spatřovat jejich souvislost a provázanost s faktory biologickými nebo spirituálními.

Přívlastek „psychosociální“ lze v odborných zdrojích nejčastěji nalézt ve spojení se zátěží, stresem, zdravím nebo vývojem. Psychosociální zátěž například představuje vliv složitých sociálních situací a vztahů na psychiku jedince. Psychosociální faktory ovlivňují zdraví a životní styl člověka.¹⁴⁸ Myslím si, že volný čas mládeže jako významná součást životního stylu je určitým způsobem psychosociální povahy a je výsledkem působení souhrnu psychických a sociálních faktorů.

V následujících částech práce vybírám psychosociální faktory, které dle literatury a osobních zkušeností považuji za zásadní psychické a sociální fenomény, které mohou formovat nebo ovlivňovat podobu volného času středoškolské mládeže. Pro přehlednost oblastí faktorů volím jejich rozdělení do dvou subkapitol.

¹⁴⁶ Srov. HARTL, P.; HARTLOVÁ H. Heslo: psychosociální. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000, s. 487

¹⁴⁷ Srov. ABZ.cz: slovník cizích slov - on-line. Heslo: psychosociální [online]. 2005

¹⁴⁸ Srov. KUNZOVÁ Š.; HRUBÁ D.; ŘIMÁK P.; SOCHOR O. Chování a zdraví. III. Psychosociální faktory, životní styl a komplexní choroby. *Hygienu* [online]. 2014, č. 59(2), 79 - 86

3.1 Psychická rovina faktorů

3.1.1 Faktory osobnosti

Téma osobnosti, její podstaty, fungování a rozvoje je pro psychology a pedagogy zajímavé především z důvodu usnadnění poznávání jiných lidí a jednání s nimi, porozumění, proč lidé určitým způsobem jednají. Psychologie osobnosti proto patří k jedné z nejdůležitějších vědních disciplín psychologie. Termín *osobnost* bývá laicky interpretován jako určitá charakteristika nebo hodnocení jedince. Vágnerová zjednodušeně definuje osobnost jako: „komplexní a relativně stabilní systém, který funguje jako celek, skládá se ze vzájemně propojených somatických a psychických vlastností a projevuje se v reakcích na různé podněty a situace, resp. v interakci s nimi.“¹⁴⁹

Kohoutek uvádí, že osobnost bývá „definována jako to, co člověk chce (pudy, potřeby, zájmy, hodnoty); co člověk může (schopnosti, vlohy, nadání); co člověk je (psychosomatická konstituce, temperament, charakter) a kam člověk směřuje (osobní životní cesta).“¹⁵⁰

Tělesné a genderové aspekty osobnosti

Je důležité si uvědomit, že člověk je biologické podstaty a jeho tělo je nedílnou součástí jeho osobnosti. Podoba těla odpovídá rase, pohlaví, konstituci, věku, zdravotnímu stavu. Kohoutek upozorňuje na souvislost psychických a tělesných vlastností, význam vnímání těla jako základní hodnoty člověka, měřítka sebehodnocení, zdroje potěšení nebo frustrací.¹⁵¹

Kognitivní aspekty osobnosti

Tato oblast aspektů osobnosti zahrnuje duševní schopnosti spojené s myšlením a poznáním. Fontana mezi kognitivní schopnosti dětí a mládeže řadí inteligenci, úroveň myšlení, tvořivost, způsob počínání v mezilidských vztazích, řeč.¹⁵² Tyto schopnosti, jak soudí Kohoutek, jsou určité „předpoklady pro vykonávání studijních, profesních, teoretických a praktických aktivit člověka. Jsou to takové kapacitní vlastnosti osobnosti, které podmiňují úspěšné vykonávání činností člověka a to po stránce kvalitativní, kvantitativní i časové a výkonové.“¹⁵³ a nelze je redukovat jen na oblast intelektu, vnímání a motoriky, nýbrž je třeba do této oblasti zahrnovat

¹⁴⁹ VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Karolinum, 2010, s. 13

¹⁵⁰ KOHOUTEK, R. *Úvod do psychologie: psychologie osobnosti a zdraví žáka*. Brno: MU, 2006, s. 55

¹⁵¹ Srov. KOHOUTEK, R. *Úvod do psychologie: psychologie osobnosti a zdraví žáka*. Brno: MU, 2006, s. 59

¹⁵² Srov. FONTANA, D. *Psychologie ve školní praxi*. Praha: Portál, 1997, s. 63

¹⁵³ KOHOUTEK, R. *Úvod do psychologie: psychologie osobnosti a zdraví žáka*. Brno: MU, 2006, s. 66

i schopnosti citové, např. vcítění a citového prožívání, nebo volní schopnosti jako je sebeovládání či rozhodnost.¹⁵⁴

Nejčastěji používaným pojmem v oblasti kognitivních schopností je *inteligence*, která je vysvětlována obvykle jako schopnost rychlým, odpovídajícím a efektivním způsobem reagovat při řešení studijních, pracovních či životních situací. Říčan obecnou inteligenci do laického jazyka překládá jako chápavost nebo důvtipnost a vysvětluje, že je mnoho druhů a složek inteligence: Jejich rozbor přesahuje možnosti a poslání práce, uvedu jen, že do schopnosti inteligence lze dle Říčana zahrnout *tvůrčivost*, spočívající v divergentním způsobu myšlení a v bohatosti a originalitě nápadů. Fluidní („tekutá“) složka inteligence je dána spíše vrozenými vlohami a je jakousi bystrostí a pružností myšlení, kdežto krystalická inteligence souvisí spíše se souhrnem znalostí a dovedností, znalostí pojmů a schopností s nimi operovat. Dále mezi schopnosti patří *verbální* schopnosti, *prostorová* představivost, *numerická* schopnost, *percepční* pohotovost, schopnosti *paměťové*, *psychomotorické* a *umělecké*. Důležitými druhem je inteligence intrapersonální, která se projevuje schopností porozumět svému myšlení, emocím a činům, a inteligence interpersonální, charakteristická schopností porozumět druhým lidem a mezilidským vztahům.¹⁵⁵ S posledními dvěma druhy se někdy spojují pojmy emoční inteligence, empatie, tj. schopnosti se vcítit do druhých lidí, a sociální inteligence.

Temperament

Pojem temperament je dle Vágnerové psychobiologický základ osobnosti, určitá míra aktivity a reaktivity a označuje vybavenost člověka reagovat určitým, individuálně typickým, stabilním a předvídatelným způsobem.¹⁵⁶ Kohoutek tvrdí, že temperament je vrozenou, potenciální a dynamickou stránkou lidské povahy a zdůrazňuje vlastnosti temperamentu, které lze pozorovat: *pomalost - rychlost; citová vzrušivost - nedostatek citové vzrušivosti; přiměřenost - nepřiměřenost citového projevu; základní vitální ladění optimistické nebo pesimistické*.¹⁵⁷ Individuální zvláštnosti temperamentu Kohoutek spatřuje v rozdílné citové vzrušivosti, emoce, nálady, potřeby a sebecit označuje jako složky temperamentu, které udávají celkovou *podobu úrovně aktivace a dynamiky, průběhu činnosti člověka*.¹⁵⁸

¹⁵⁴ Srov. KOHOUTEK, R. *Úvod do psychologie: psychologie osobnosti a zdraví žáka*. Brno: MU, 2006, s. 66

¹⁵⁵ Srov. ŘÍČAN, P. *Psychologie osobnosti: obor v pohybu*. Praha: Grada Publishing, 2010, s. 80-87

¹⁵⁶ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Karolinum, 2010, s. 64

¹⁵⁷ Srov. KOHOUTEK, R. *Úvod do psychologie: psychologie osobnosti a zdraví žáka*. Brno: MU, 2006, s. 86

¹⁵⁸ Srov. KOHOUTEK, R. *Úvod do psychologie: psychologie osobnosti a zdraví žáka*. Brno: MU, 2006, s. 87

Historický vývoj pohledu psychologů na temperament je pestrý, nejnámější je pravděpodobně antické a dosud nejvíce používané laické členění: sangvinik, flegmatik, choleric, melancholik. Podstata této a dalších teorií spočívala v určování, jak se jedinec ve svém chování pohybuje na škále stability a lability, extraverte a introverte. Přestože jsou tyto informace pro předvídání chování důležité, moderní pojetí temperamentu rozlišuje dimenze, které jsou pro tuto práci ještě více přínosné. Vágnerová ve své publikaci zařazuje pojetí temperamentu C. R. Cloningera, který stanovil čtyři temperamentové dimenze:

- První dimenze vyjadřuje tendenci k *vyhledávání nových a silných zážitků*, souvisí s tendencí jednat aktivně a rychle.
- Druhá dimenze je reprezentována tendencí *vyhýbat se jakýmkoli nepříjemnostem*, projevuje se opatrností, nedůvěřivostí, pasivně vyhýbavým reagováním.
- Třetí dimenze spočívá v *závislosti na odměně*, jedná se o sklon reagovat intenzivněji na odměňující podněty a kladnou sociální odezvu, s potřebou příjemných zážitků.
- Čtvrtou dimenzí je míra vytrvalosti a stability, spočívající ve stálosti určitého směřování bez ohledu na frustraci, únavu, negativní podněty.¹⁵⁹

Opět se vychází z myšlenky, že se jedinec v každé dimenzi pohybuje na jakési ose mezi maximální a minimální shodou s příslušnou uvedenou tendencí.

Temperamentové vlastnosti souvisí s aktivační úrovní i celkovou reaktivitou jedince, dále s jeho emočním prožíváním z hlediska intenzity, stability a vyrovnanosti, percepční citlivostí a regulací chování. Impulzivita, bažení po nových a intenzivních zážitcích, krajní póly míry vnímavosti k pozitivním a negativním podnětům jsou rizikovými faktory v adaptaci jedince.¹⁶⁰ Temperamentovým dispozicím odpovídá preference určitého způsobu života, podoby mezilidských vztahů, volba profese a myslím, že i výběr volnočasových aktivit.

Typické rysy osobnosti

Rysy osobnosti jsou, jak vysvětluje Vágnerová, určité zobecňující charakteristiky, předpoklady k určitému způsobu reagování, prožívání situací, uvažování a chování. Jsou to trvalé a stabilní vlastnosti, které jsou vymezeny v bipolárních dimenzích. Vlastnosti lidí se nacházejí podle své míry někde na ose mezi dvěma protiklady, např. dominantní - submisivní;

¹⁵⁹ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Karolinum, 2010, s. 67-70

¹⁶⁰ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Karolinum, 2010, s. 74-80

přátelský - nepřátelský; apod. Kombinace různých modů jednotlivých vlastností vytváří soubor, který Vágnerová nazývá jako osobnostní profil.¹⁶¹

Za velmi zajímavý, výstižný a z hlediska pohledu na faktory osobnosti přínosný považují *personologický popisný systém*, nazývaný jako „*Big five*“ - velká pětka.¹⁶² Jedná se o pět nejobecnějších faktorů osobnosti vyjádřených třiceti rysy osobnosti, kde se pro stanovení profilu osobnosti hodnotí skóre jedince na škálách jednotlivých faktorů.

- *Neuroticismus (labilita):* sklon k obavám a strachu z toho, jak vše dopadne; sklon k hněvu, nepřátelství, zatrpklosti, depresi, smutku, zoufalství, pocitům studu, rozpaků, trapnosti; sklon podléhat pokušením (alkohol, drogy, nákupy); psychická zranitelnost, ve stresu sklon k panice.
- *Extraverze-Introverze:* Přátelská vřelost, zalíbení pro druhé; družnost, vyhledávání společnosti, radost z kontaktu; důrazné dominantní sebeprosazování až panovačnost; aktivnost, energičnost, sklon žít v rychlém tempu; sklon vyhledávat vzrušující smyslové podněty, zážitky; převaha pozitivních citů, optimismus, životní štěstí.
- *Otevřenost ke zkušenosti:* Vytváření bohatého vnitřního světa, představivost, fantazie; estetická citlivost, smysl pro umění a krásu; schopnost uvědomovat si u sebe i druhých kladné a záporné city; sklon pouštět se do rozmanitých nových činností, nechuť k rutině; intelektuální zvědavost, otevřenost nekonvenčním myšlenkám; sklon ověřovat obecně uznávané společenské hodnoty a dogmata.
- *Vstřícnost:* Sklon důvěřovat druhým, jednat čestně a upřímně; altruismus, štedrá velkorysost a ohleduplnost, sklon raději spolupracovat než soutěžit; skromnost a pokora vůči druhým; jemnocit: starostlivost, soucit a sympatie k druhým.
- *Svědomitost:* Sklon být vždy připraven a ochoten k efektivnímu řešení úkolů; pořádkumilovnost, schopnost postupovat organizovaně a metodicky; spolehlivá zodpovědnost v plnění povinností a dodržování pravidel; sklon jít cílevědomě cestou náročných úkolů a jejich plnění; disciplinovaná vytrvalost a schopnost odolávat rušivým vlivům; rozvážnost v promýšlení věcí dopředu.¹⁶³

¹⁶¹ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Karolinum, 2010, s. 84-85

¹⁶² Srov. ŘÍČAN, P. *Psychologie osobnosti: obor v pohybu*. Praha: Grada Publishing, 2010, s. 120

¹⁶³ ŘÍČAN, P. *Psychologie osobnosti: obor v pohybu*. Praha: Grada Publishing, 2010, s. 121

3.1.2 Emoce

Pojem emoce vychází z latinského slova *emovere*, které znamená „vzrušovat“. Emoce jsou významné, psychicky či sociálně konstruované procesy či systémy, ve vývoji a v průběhu života člověka hrají zásadní úlohu. V psychologickém slovníku je pojem emoce definován jako zastřešující výraz pro *subjektivní zážitky libosti a nelibosti*, které jsou *spojeny s fyziologickými změnami, motorickými projevy (gestikulace, mimika), stavy menší či větší pohotovosti a zaměřenosti (láska, strach, nenávisť aj.), s různým směrem přibližování a vzdalování, rozdílné intenzity a času trvání*. Lze rozlišovat *city, afekty, nálady a vášně*.¹⁶⁴

Podle Nakonečného jsou emoce podstatnou součástí duševního života jedince, jeho prožívání a regulace chování. Emoce jsou spolu s vnímáním primární fází duševního dění, primární vnitřní odpovědí na podněty a situace, která se transformuje ve vnější projev, chování. Jejich původní biologický význam, jak uvádí Nakonečný, spočíval v adaptivní reakci na významné životní situace, reakci jako psychofyzického celku a mobilizaci energie individua (např. strach - útěk). V průběhu evoluce emoce získaly další rozměr a fungují jako procesy hodnocení životního významu situací. Stále jsou spojené s mobilizací energie a aktivací organismu nutné k účelnému chování, ale již jsou provázané s kognitivní analýzou situace.¹⁶⁵ Emoce jsou určitým základem pro hodnocení situací, skutečností, odráží subjektivní stav a vztah k hodnocené veličině, vedou k zaujímání postojů a hrají významnou roli v procesu motivace.

Emoce v psychologickém pojetí tedy znamenají určité druhy prvotních odpovědí na podněty, které mají pro jedince význam, pomáhají při rychlém rozhodování a jednání bez dlouhého rozvažování, pozitivně či negativně hodnotí aktuální situace z hlediska významu pro zájmy a cíle člověka.

Emoce lze vnímat také ze sociologického úhlu pohledu.¹⁶⁶ V průběhu socializace se lidé učí emoce vnímat a pojmenovávat, zjišťují, že existují sociální normy určující vhodnost určitých emocí v konkrétních situacích a psané či nepsané návody společnosti, jak se v daných situacích cítit. Emoce se svým způsobem podílejí na sociální kontrole, udržování sociálního řádu, kvalitě sociálních, skupinových pout a na fungování společnosti. V historii i dnešní společnosti je možné vnímat význam schopnosti manipulovat s emocemi vlastními nebo skupinovými, emocemi druhých lidí. Lidské emoce a vztahy se účelově používají jako

¹⁶⁴ Srov. HARTL, P.; HARTLOVÁ H. Heslo: emoce. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000, s. 138

¹⁶⁵ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Emoce*. Praha: Triton, 2012, s. 11

¹⁶⁶ Srov. POLÁČKOVÁ ŠOLCOVÁ, I. *Emoce: regulace a vývoj v průběhu života*. Praha: Grada, 2018, s. 52-61

prostředky v reklamě, médiích, „byznysu“, stávají se zbožím a předmětem spotřeby. Emotikony jsou nedílnou součástí virtuální komunikace (nejen) mládeže.

Z hlediska vlastností lze konstatovat, že emoce se vyznačují svou subjektivitou, která se projevuje tím, že na stejné situace mohou různí lidé reagovat odlišnými emocemi a jinou intenzitou. Předmětnost a aktuálnost emocí znamená jejich bezprostřednost, okamžitost a vazbu na konkrétní podnět. Emoce mají svou polaritu a dají se vyznačit na škále mezi dvěma protiklady (radost-smutek), často jsou také ambivalentní či smíšené (např. příjemný strach). Mezi vlastnosti emocí patří *emoční nákaza*¹⁶⁷, která je definována jako proces, ve kterém jedinec nebo skupina, vědomě či nevědomě, ovlivňuje emoce nebo chování jiné osoby či skupiny. Poláčková Šolcová dodává, že emoce mají řadu dalších zákonitostí a funkcí. Funkce emocí rozděluje na intrapersonální, interpersonální a sociokulturní.¹⁶⁸

Nakonečný u emocí rozlišuje biologickou a sociální rovinu jejich funkcí. Biologická rovina obsahuje funkce: *dispoziční*, tj. fyziologické podpory organismu, aby zvládl situaci; *motivační*; *sebepercepční*, tj. zdroje významné informace pro plánování dalšího jednání; *sociálněkomunikativní*, tj. poskytování informace jiným jedincům o stavu subjektu a jeho prožívání.¹⁶⁹ Sociální rovina obnáší sociální funkce emocí a působení emocí na sociální prostředí a ve společnosti, vliv a význam emocí v dyadických vztazích, ve skupinách z hlediska skupinové soudržnosti, v rovině kulturní především ve formování prožívání emocí a emocionálního chování.

Emoce jsou obvykle rozdělovány podle intenzity a délky trvání. *Afekt*, v moderním pojetí pojmu zejména zahraničními autory (pozn. termín afekt byl a je v českém prostředí často používán ve významu krátkého, silného a bouřlivého citového stavu), je základní jednotkou, komponentem všech afektivních jevů, přítomný jednoduchý pocit bez signální povahy.¹⁷⁰ *Nálada* je nejdelší a relativně ohraničený afektivní proces s nízkou intenzitou, jedná se o určité emoční vyladění jedince, které může ovlivnit kvalitu jiných emocí, resp. jejich interpretační rámec. Zároveň mohou v průběhu nálady jiné emoce, vědomé či nevědomé, modifikovat kvalitu nebo přivodit změnu nálady.¹⁷¹ S vysoce hodnocenými cíli a emočně důležitými snahami se pojí emoce vyšší intenzity a delšího trvání nazývaná jako *vášeň*.

¹⁶⁷ Srov. POLÁČKOVÁ ŠOLCOVÁ, I. *Emoce: regulace a vývoj v průběhu života*. Praha: Grada, 2018, s. 62

¹⁶⁸ Srov. POLÁČKOVÁ ŠOLCOVÁ, I. *Emoce: regulace a vývoj v průběhu života*. Praha: Grada, 2018, s. 64-65

¹⁶⁹ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Emoce*. Praha: Triton, 2012, s. 47

¹⁷⁰ Srov. POLÁČKOVÁ ŠOLCOVÁ, I. *Emoce: regulace a vývoj v průběhu života*. Praha: Grada, 2018, s. 16

¹⁷¹ Srov. POLÁČKOVÁ ŠOLCOVÁ, I. *Emoce: regulace a vývoj v průběhu života*. Praha: Grada, 2018, s. 26-27

Mezi základní emoce, například podle psychologického slovníku, řadíme strach, hněv, radost, smutek, důvěru, znechucení, očekávání a překvapení. Lze se zde setkat s rozlišováním vyšších (např. soucit) a nižších emocí (např. hněv), emocí intelektuálních, etických, estetických.¹⁷²

Z hlediska emoční předvídatelnosti jedince jsou podstatné jeho trvalejší emoční rysy, zejména jeho sklon k pozitivním nebo negativním emocím a intenzita prožívání emocí.¹⁷³

3.1.3 Motivace

*„Nepochybně nejdůležitějším úkolem psychologie vždy bylo a bude objasnit, proč se lidé chovají, tak jak se chovají, co je psychologickou příčinou čili motivem jejich jednání. Právě motivy totiž dávají smysl tomu, co lidé činí...“*¹⁷⁴ Touhu porozumět jednání a chování lidí, pochopit je a předvídat, má pravděpodobně většina pracovníků, kteří mají jakýkoli kontakt s lidmi jako součást své profese. Motivy chování podle Nakonečného mají dva základní aspekty, z nichž jeden se vztahuje ke způsobu chování, tj. proč se někdo v dané situaci chová určitým způsobem a druhý člověk jinak, a druhý aspekt spočívá v otázce cíle tohoto chování. Problematika motivace je tak jedním z nejsložitějších témat psychologie.¹⁷⁵

Motivace je podle výkladu Říčana určitým souhrnným označením pro motivy a jejich působení, takže je nutné nejdříve vysvětlit pojem „*motiv*“. Motiv je faktor, který v přeneseném významu slova uvádí do pohybu psychické procesy nebo činnosti, myšlenky, představy, přání, rozhodnutí, směřující dále k jednání či chování člověka. Motivem je svým způsobem jakákoli pohnutka, která vede k aktivitě. Motivy v širším pojetí mohou být velmi rozdílné povahy, např. pudy, potřeby, přání, zájmy, postoje, je možné je chápat jako vektor, který má určitou sílu a směr. Vědomé motivy činností směřují k dosažení určitého citového stavu.¹⁷⁶

Fontana u jedince rozlišuje obecné rysy motivace, které by se daly přirovnat k životnímu motivačnímu zaměření, a měnící se motivační stavy. Potřeb, které v jedinci vyvolávají napětí, se dotyčný snaží zbavit odpovídajícím činem. Pokud by napětí nebylo

¹⁷² Srov. HARTL, P.; HARTLOVÁ H. Hesla: emoce, em. základní. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000, s. 138

¹⁷³ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Karolinum, 2010, s. 84-85

¹⁷⁴ NAKONEČNÝ, M. *Motivace chování*. Praha: Triton, 2014, s. 11

¹⁷⁵ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Motivace chování*. Praha: Triton, 2014, s. 11

¹⁷⁶ Srov. ŘÍČAN, P. *Psychologie osobnosti: obor v pohybu*. Praha: Grada Publishing, 2010, s. 96

nepříjemné, nebyl by jedinec donucen k pohybu, aktivitě. Fontana zastává názor, že ve složitých společenských podmínkách kromě základních motivů, pudů, s nimiž se rodíme a které není obvykle ve vyspělé společnosti příliš těžké uspokojit (hlad, žízeň, potřeba tepla, sexuálních aktivit) je řada důležitějších motivů, z nichž některé působí proti základním sebezáchovným pudům nebo s nimi nejsou v žádném vztahu (např. sebezapření, sebeobětování, soucit; nebo láska k umění, filatelistika apod.)¹⁷⁷ Zajímavé je, že i neaktivita, tj. nečinnost, může vyplývat z motivačního procesu, např. z potřeby odpočinku, ze strachu před obtížemi nebo obavy z chybného jednání.

Myšlenka motivace, soudí Říčan, je postavena na dvou základních představách, homeostatických fyzikálních modelech. *Model nedostatku (vakua)* je založen na předpokladu, že určitá prázdnota musí být pro dosažení rovnovážného stavu naplněna, vzniká potřeba něco získat. *Model vybití (přetlaku)* spočívá v hypotéze, že k vyrovnání stavu do rovnováhy je třeba se něčeho zbavit. Z těchto dvou stavů vyplývá pojem „*potřeba*“. Problematika motivace však není tak jednoduchá, Říčan poukazuje ještě na oblast činností, které jsou *automotivační*, tj. *samy o sobě jsou odměnou*.¹⁷⁸

Kohoutek ve své publikaci vysvětluje principy motivační analýzy, kde v souvislosti s motivačním rozbohem rozlišuje přítomnost motivů vědomých a nevědomých, vnitřních (vycházejících z vnitřního prostředí člověka, např. vlastní pocit) a vnějších (existujících ve vnějším prostředí, např. peníze). Na motivy působí vliv vnějších pobídek, tzv. incentívů. Kohoutek v této souvislosti hovoří o vnějších prostředcích motivace, tj. o stimulech a motivátorech, které mají často podobu odměn a trestů.¹⁷⁹

Snad nejznámější teorií motivace je dílo A. H. Maslowa, který uspořádal základní potřeby do hierarchie, kterou symbolizoval trojúhelníkem, resp. pyramidou, u které ze základny složené z nižších, spíše pudových, osobních fyziologických potřeb přechází přes potřebu základního bezpečí k vyšším potřebám lásky, sounáležitosti, sebeúcty, respektu u druhých, uznání a ocenění. Horní část pyramidy představují kognitivní a estetické potřeby, vrcholem jsou potřeby seberealizace a nejvyšším bodem hierarchie je potřeba sebepřesahu, transcendence. Vágnerová konstatuje, že nejvyšších oblastí pyramidy, nejvyšších potřeb

¹⁷⁷ Srov. FONTANA, D. *Psychologie ve školní praxi*. Praha: Portál, 1997, s. 213

¹⁷⁸ Srov. ŘÍČAN, P. *Psychologie osobnosti: obor v pohybu*. Praha: Grada Publishing, 2010, s. 96-97

¹⁷⁹ Srov. KOHOUTEK, R. *Úvod do psychologie: psychologie osobnosti a zdraví žáka*. Brno: MU, 2006, s. 122

nemusí každý jedinec nutně dosáhnout a poukazuje také na určitou podmíněnost dosažení vyšších potřeb naplněním některých potřeb nižších.¹⁸⁰

Vágnerová k významu motivačních procesů dodává, že „*komplex osobně významných potřeb a z nich vyplývajících cílů je důležitou osobnostní charakteristikou.*“¹⁸¹ Problematika motivace velmi úzce souvisí s hodnotovým systémem jedince a znalost fungování komplexu motivačních a rozhodovacích procesů je velmi důležitá (nejen) pro pochopení lidského jednání a chování ve volnočasové oblasti života.

3.1.4 Adaptace a zvládání náročných situací

Poslední oblastí práce, která se zabývá psychologickým pohledem, a která by měla přispět k pochopení volnočasového chování mládeže, je téma adaptace a zvládání náročných situací. Vzhledem k charakteristice dnešní doby, často hektické a stresující, rostoucí složitosti a globálním problémům společnosti a s přihlédnutím k náročnosti dospívání, resp. psychosociální zátěži v období adolescence, nelze o tomto tématu stručně nepojednat.

Stabilní a typický způsob projevu jednání a chování člověka za běžných, známých situací, kterým rozumí, v nichž se orientuje a je v nich tedy adaptován, se mění v situacích, které se výrazněji vymykají „běžnosti“ a navozují pocity stresu. V takových okamžicích vzniká tlak, stres, který je prožíván jako stav nadměrného zatížení nebo ohrožení duševní a tělesné pohody, spojený s kognitivní i emoční nejistotou, s pochybnostmi o vlastních schopnostech, dovednostech se s danou situací standardní strategií chování vyrovnat.¹⁸²

Podle Vágnerové se člověk potřebuje v dané situaci především orientovat a pochopit její význam. Z tohoto hlediska je problémem samotné hodnocení stresující situace, která je často charakteristická narušením kognitivních funkcí, úzkostí, dezorientací ve vlastních pocitech a odpoutáním pozornosti od situace na tyto pocity. Výsledkem je *zkreslené hodnocení situace.*¹⁸³ Tendence vykládat si stresové situace pro jedince typickým způsobem se nazývá atribuční styl, potřeba vysvětlit si situaci je určitým pokusem o kontrolu nad situací.

¹⁸⁰ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Karolinum, 2010, s. 274-276

¹⁸¹ VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Karolinum, 2010, s. 265

¹⁸² Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Karolinum, 2010, s. 347

¹⁸³ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Karolinum, 2010, s. 348-349

Způsob výkladu dané situace je zatížen emočně a projevují se zde vlastnosti osobnosti, např. optimismus nebo pesimismus.¹⁸⁴

Odolnost, tj. *hardiness* - *pevnost, tvrdost* a *resilience* - *houževnatost, nezdolnost*¹⁸⁵, a zvládání zátěžových situací je ovlivněno tím, zda si člověk v kontrole a zvládnutí situace věří, jestli jej zátěž vede k aktivnímu způsobu situaci řešit a jakou měrou dokáže reagovat flexibilně, neulpívat na nepříjemném zážitku, zotavit se z traumatu. Ke zvládání stresujících situací vedou aktivity nazývané jako *coping* a Vágnerová uvádí dvě základní *copingové* strategie, ze kterých jedinec volí podle pocitu kontroly nad situací a míry aktivity, kterou je schopný nebo ochotný vynaložit. Lze rozlišovat *coping zaměřený na řešení problému* či situace, která je zdrojem stresu, a *coping jako způsob udržení nebo zlepšení emočního ladění*.¹⁸⁶

Paulík ve své publikaci uvádí, že proces adaptace ovlivňují vnější a vnitřní jevy. Mezi vnitřní řadí psychologické adaptační činitele, např. kognitivní složky osobnosti - inteligenci a kognitivní styl. Důležité je totiž kognitivní hodnocení zátěžové situace, které se skládá z primárního hodnocení nebezpečnosti situace a možných rizik různých řešení. Sekundární hodnocení spočívá v posouzení, zda a jak lze situaci zvládnout a případně pozitivně využít.¹⁸⁷ Na zvládání zátěžových situací se z kognitivních faktorů podílí ještě sebehodnocení a sebepojetí, výsledně především *sebevědomí, sebedůvěra* a *self-efficacy*. Z afektivních složek osobnosti je pro proces adaptace největším přínosem pozitivní afektivita, neuropsychická stabilita a flexibilita, negativní roli hraje např. neuroticismus.¹⁸⁸

Vnější jevy, zmiňuje Paulík, které ovlivňují adaptační procesy, spočívají v životních událostech, drobných každodenních nepříjemnostech, radosti a sociální opoře. Účinným faktorem mezilidských vztahů omezujícím působení stresu je sociální opora, jejímž přirozeným zdrojem bývá především rodina, která od útlého dětství akceptováním, pomocí a povzbuzením vytváří jedinci pocity jistoty a bezpečí.¹⁸⁹

Z výše uvedeného vyplývá, že možné problémy v adaptaci a zvládání zátěžových situací mohou mít například jedinci s nižšími kognitivními schopnostmi, nízkým sebehodnocením, negativním emočním laděním a citovou labilitou, slabou sociální oporou.

¹⁸⁴ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Karolinum, 2010, s. 349-352

¹⁸⁵ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Karolinum, 2010, s. 354

¹⁸⁶ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Karolinum, 2010, s. 355-357

¹⁸⁷ Srov. PAULÍK, K. *Psychologie lidské odolnosti*. Praha: Grada, 2017, s. 39-44

¹⁸⁸ Srov. PAULÍK, K. *Psychologie lidské odolnosti*. Praha: Grada, 2017, s. 51-57

¹⁸⁹ Srov. PAULÍK, K. *Psychologie lidské odolnosti*. Praha: Grada, 2017, s. 36-37

U mládeže v tomto ohledu musím připomenout jejich adolescentní charakteristiku a složitost všech úskalí v období dospívání, které případné problémy adaptace a působení stresu umocňují.

3.2 Sociální rovina faktorů

Člověk je bytostí sociální. Rodí se, vyrůstá a žije ve společnosti, v určitém soužití s ostatními lidmi založeném na společném historickém, prostorovém, kulturním a sociálně vztahovém kontextu.¹⁹⁰ Široké sociální prostředí má na jedince silný, pozitivní i negativní vliv. Nabízí značné množství podnětů, příležitostí a prostoru k celkovému osobnímu rozvoji jedince a zároveň k různým způsobům života a naplňování volného času.

Zásadní vliv sociálního prostředí na člověka se projevuje především v proces socializace, ve kterém s nadsázkou řečeno probíhá celoživotní proměna jedince z biologického tvora v bytost společenskou.¹⁹¹ V následujících subkapitolách naznačím, jaké sociální faktory jsou nejdůležitější z hlediska formování a ovlivňování pestré mozaiky volného času středoškolské mládeže.

3.2.1 Socializace

Pojem socializace se dá vnímat různým způsobem, záleží především na způsobu uchopení termínu jednotlivými vědními disciplínami. Pedagogika k socializaci přistupuje jako k procesu individuálního vývoje jedince za pomoci přímých a nepřímých vlivů ostatních členů společnosti a přibližuje se tak užšímu vymezení pojmu, součásti socializace, výchově. Vývoj osobnosti, strukturální a rozvojový proces, ve vzájemné interakci se sociálním prostředím je základem psychologického pojetí socializace. Sociologie akcentuje význam zespolečnění, proces zprostředkování a vypořádání se se společenskými hodnotami, normami a vzory chování.¹⁹²

Helus socializaci vnímá jako celoživotní vývojový proces podmíněný sociálními souvislostmi života, ve kterém je výchozí biopsychický organismus novorozence postupně přetvářen ve společensky začleněnou, kulturními vlivy přeměněnou a ve společensko kulturním kontextu prožívající a jednající osobnost.¹⁹³ Procházka dodává, že v průběhu

¹⁹⁰ Srov. KRAUS, B. *Sociální aspekty výchovy*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1999, s. 7

¹⁹¹ Srov. PROCHÁZKA, M. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2012, s. 88

¹⁹² Srov. PROKOP, J. *Sociologie výchovy a školy*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2001, s. 35

¹⁹³ Srov. HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2015, s. 104

socializace si „jedinec osvojuje formy jednání a chování, poznatky, jazyk, hodnoty a kulturu a začleňuje se tak do společnosti.“¹⁹⁴

Socializace má dle Heluse tři úrovně transformace osobnosti. *Socializace v rovině antropogeneze* je nezbytná pro vytvoření základních druhových charakteristik člověka, díky sociálnímu prostředí získává jedinec typicky lidské rysy a stává se člověkem. *Socializace v rovině utváření modální osoby* spočívá v „pobytu“ jedince v konkrétním sociokulturním prostředí, např. sociální vrstvě, kultuře, profesi, lokalitě, jehož prostřednictvím získává dotyčný specifické návyky, pravidla chování, vzory a ideály, projevy chování, hodnoty a kulturní úroveň. *Socializace v rovině individuální biografie* představuje vliv konkrétních skutečností, událostí a poměrů života jedince na výslednou specifičnost a odlišnost jeho osobnosti.¹⁹⁵

Procházka rozlišuje tři *etapy socializace*. V první etapě se dítě identifikuje s matkou, v druhé etapě se chce osamostatnit a najít své místo ve společnosti a v poslední etapě probíhá jeho začlenění do širších sociálních vztahů, které se realizují i mimo rodinu vstupem do dalších sociálních skupin.¹⁹⁶

3.2.2 Rodina

Většina autorů se shoduje, že sociální působení na jedince začíná v rodině a má na jeho celoživotní vývoj zásadní vliv. Helus upozorňuje, že rodina je v první řadě *činitelem primární socializace*, ve které se skrze intimní vztahy s matkou a dalšími členy úzké rodiny realizuje první kontakt dítěte se společností a kulturou. Rodina způsobem jednání a postojem k dítěti, podporou jeho vývoje, citovostí, zprostředkováváním základních vzorců sociokulturního chování a myšlení určuje u dítěte, jak bude rozvíjet *své vztahy k sobě samému, druhým lidem, širšímu sociálnímu okolí, k věcem a úkolům*.¹⁹⁷

Rodina je primární skupinou a první institucí, ve které se formuje osobnost dítěte, základním článkem sociální struktury i základní ekonomickou jednotkou. Kromě hlavní funkce, reprodukce lidského biologického druhu, je jejím posláním především socializace, v užším pojetí výchova, *přenos kulturních vzorů a zachování kontinuity kulturního vývoje*.¹⁹⁸ Narušení plnění funkcí rodiny, její podstaty, představuje pro dítě nebo mladého člověka značné vývojové komplikace, deformace nebo je základem jeho životních problémů.

¹⁹⁴ PROCHÁZKA, M. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2012, s. 88

¹⁹⁵ Srov. HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2015, s. 109-114

¹⁹⁶ Srov. PROCHÁZKA, M. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2012, s. 91

¹⁹⁷ Srov. HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2015, s. 198

¹⁹⁸ Srov. HAVLÍK, R.; KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002, s. 67

Problémy a změny ve společnosti se odrážejí v situaci, podobě a fungování dnešních rodin. Mezi hlavní znaky dlouhodobých změn řadí Procházka pokles porodnosti, odklad rodičovství a značnou diferenciaci v sociálně ekonomické situaci rodin.¹⁹⁹ K tomu je možné přidat jevy jako např. nárůst nestability a neúplnosti rodin, se kterými se pojí problémy vysoké rozvodovosti, střídání životních partnerů, existence domácnosti jen s jedním rodičem, oslabení tradičních rodinných vztahů.

Helus charakterizuje současnou rodinu jako jádrovou, tj. nukleární, která se vyznačuje tím, že je složena jen z několika osob. Rodina je většinou dvougenerační, složená z rodičů a dětí, jejímž jádrem bývá dvojice manželů nebo partnerů. Nukleární rodina je oproti tradiční velké rodině charakteristická intimitou vztahovostí, pouty lásky a starostí, vysokou mírou večitění a poskytování citové opory, vytvářením „soukromého prostoru.“ Současná rodina přináší do života člověka oproti historii privátní individualizaci, tj. možnost i nutnost rozhodovat se a volit bez vazby na rodinné zvyky, tradice, závazky, majetkové a profesní předurčenosti. Touto svobodou však vzniká i odpovědnost za rozhodnutí a povinnost poradit si samostatně se svým životem.²⁰⁰

Z hlediska funkcí rodiny je pro tuto práci nejdůležitější oblast výchovná, ve které se u rodičů lze setkat s tradičními styly výchovy, tj. autoritativním, liberálním a demokratickým stylem, a funkce rekreační a regenerační, jejíž těžiště spočívá ve využití volného času rodinou, ve výchovném významu společného trávení volného času v rodině nebo obecně ve vedení k využívání volného času dětí a mládeže.

„Rodina jako primární sociální skupina je pro rozhodující většinu dětí a mladých lidí také prvotním prostředím volnočasového života ...“²⁰¹

Kraus soudí, že i s přihlédnutím k četným problémům rodin v současnosti a sílícímu vlivu dalších činitelů, např. vrstevníků a médií, hraje rodina v oblasti podoby volného času dětí a mládeže, v pozitivním i negativním smyslu, stále nejvýznamnější roli.²⁰²

Vliv rodiny spočívá především v podobě realizace volného času uvnitř rodiny, způsobu života, postojů, výchovných stylů a přístupu rodičů k dětem, v množství času a materiálních podmínkách pro volnočasovou činnost. V dnešní době mají rodiny v oblasti realizace volného času dětí značný prostor a jejich význam je především ve vytváření příznivých podmínek pro volný čas, v zájmu o bohaté a smysluplné prožívání volného času dětmi, v inspiraci, podpoře i realizaci volnočasových aktivit. Klíčové je však naplnění

¹⁹⁹ Srov. PROCHÁZKA, M. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2012, s. 101-106

²⁰⁰ Srov. HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2015, s. 202-204

²⁰¹ HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004, s. 56

²⁰² Srov. KRAUS, B. *Sociální aspekty výchovy*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1999, s. 122

výchovného potenciálu a poslání rodiny ve výchově k volnému času.²⁰³ V této souvislosti nelze podceňovat pozitivní i negativní význam nápodoby, přejímání vzorců volnočasového chování, reprodukce způsobů trávení volného času rodičů nebo rodiny dětmi a důležitost kvalitní realizace individuálních i společných pravidelných zájmových činností rodiny a dostatku času, který věnují rodiče svým dětem. Matoušek dává podobu volného času rodiny do souvislosti s její hodnotovou konfigurací.²⁰⁴ Podle Saka je vliv rodiny v oblasti volného času dán *intergenerační kontinuitou aktivit ve volném čase*. Dítě získává určitý sociální kapitál v podobě hodnot, norem a vzorců chování, kterému odpovídají určité volnočasové aktivity.²⁰⁵

Volný čas mládeže je charakteristický klesajícím vlivem rodiny a množstvím společně tráveného času, navazuje na rodinný styl a rodina jeho podobu ovlivňuje zejména ekonomicky, částečně organizačně, příkladem, názory a postoji.

Matoušek popisuje, jakým způsobem selhávání rodiny jako společenské instituce, která zakotvuje jedince ve společnosti, tvoří a uspokojuje rodinné vazby, stanovuje disciplínu a poskytuje kvalitní dohled nad dětmi a mládeží, může negativně ovlivnit život a volnočasové chování adolescenta a spolupodílet se na vzniku jeho delikventního chování.²⁰⁶

Z pedagogického hlediska, nejen v oblasti volného času, myslím, že lze dobře porozumět projevům a chování dospívajících pouze v kontextu se znalostí jejich rodiny či pozadí rodinného života.

3.2.3 Škola

Zahájením školní docházky některé děti prvně opustily prostředí rodiny, započaly sekundární socializaci a vkročily do instituce, ve které se staly členy formální, z hlediska věku relativně homogenní skupiny vzájemně interagujících jedinců, a do prostředí, ve kterém navazují často velmi významné vztahy ke svým vrstevníkům a dospělým mimo kruh rodiny.²⁰⁷ Primárním cílem, posláním školy je výchova a vzdělávání, ale kromě naplňování hlavních vzdělávacích a výchovných funkcí společnost od školy očekává vytváření předpokladů pro úspěšný vstup dětí a mládeže do profesionálního, občanského a volnočasového života.²⁰⁸

Význam školy z hlediska přínosu pro volnočasový rozvoj dětí a mládeže spočívá v jejich účasti na volnočasových aktivitách školy. Tyto aktivity vedou k formování

²⁰³ Srov. HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004, s. 57

²⁰⁴ Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993, s. 38

²⁰⁵ Srov. SAK, P. *Proměny české mládeže*. Praha: Petrklíč, 2000, s. 146

²⁰⁶ Srov. MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003, s. 39-46

²⁰⁷ Srov. HAVLÍK, R.; KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002, s. 117-119

²⁰⁸ Srov. HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004, s. 66

individuálních předpokladů účastníků a jejich zájmového vzdělávání, pomáhají odkrývat zájmy a nadání žáků, navozují kladný vztah dětí a mládeže k dalším způsobům vzdělávání prostřednictvím volnočasových aktivit a zároveň plní výchovně vzdělávací, kulturní a sociálně preventivní, zdravotní (regenerační a relaxační), oddechovou a kompenzační funkci.²⁰⁹

Škola využívá různé formy aktivit, mezi které lze řadit příležitostné, jednorázové volnočasové aktivity a činnosti (např. návštěvy akcí a institucí historické, kulturní, přírodovědné nebo sportovní povahy), účasti na soutěžích nebo olympiádách a v neposlední řadě pravidelné zájmové činnosti, složené především z aktivit zájmových kroužků, uměleckých souborů či sportovních družstev. Školy prostřednictvím volnočasových aktivit usilují o zvýšení aktivity a iniciativy žáků, jejich celkové motivace a týmové spolupráce. Pozitivní vliv mají tyto snahy i na celkové klima a obraz školy, současně redukuje prostor pro případné sociálně patologické jevy a rizikové chování žáků.²¹⁰

Na střední škole se posiluje volnočasové formování a orientace v nabídce různých aktivit, záleží především na druhu a zaměření školy. Důraz je kladen zejména na dostatek pohybových aktivit posilujících zdravý životní styl, tj. na realizaci sportovních kurzů se zaměřením na turistiku, cyklistiku, vodní či zimní sporty, atletiku, plavání a různé kolektivní hry a sporty. Součástí vzdělávacího procesu nebo společenského života školy je většinou dostupná široká nabídka vědeckých, kulturních a společenských akcí či aktivit, poznávacích a jazykových pobytů.

3.2.4 Vrstevníci a skupinový vliv

V adolescentním vývoji bylo možné sledovat významnou změnu v dosavadních vztazích dospívajícího jedince, která se projevila ve výrazném nárůstu významu vztahu adolescenta k vrstevníkům. Nejtypičtějším projevem dospívajících je sdružovat se v tzv. vrstevnické skupině, složené z členů podobného věku, zájmů a sociálního statusu, často i stejného pohlaví, nejdříve v místě či okolí bydliště, v rámci školy nebo zájmových útvarů. Vrstevnická skupina plní identifikační funkci, stává se zdrojem emoční a sociální opory, je v ní vyžadována značná konformita. Tomuto požadavku odpovídá snaha dospívajícího se neodlišovat, vydobýt si dobré postavení, být skupinou akceptován, oblíben a uznáván. Vrstevnické vztahy dle Vágnerové mají pro jedince značnou subjektivní hodnotu a uspokojují některé jeho potřeby, (např. stimulace, orientace, smysluplného učení, citové jistoty

²⁰⁹ Srov. HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004, s. 66

²¹⁰ Srov. HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004, s. 69-74

a bezpečí). Na základě příslušnosti ke skupině vzniká pocit určitého zázemí a ochrany, dochází ke kompenzaci sociální a citové deprivace.²¹¹

Význam vrstevnické skupiny z hlediska sociálních vztahů pro členy často subjektivně převažuje nad významem samotného obsahu činnosti dané skupiny. Členství ve skupině vrstevníků přispívá k socializaci, osvojování sociálních hodnot a eliminuje sociální izolaci. Součástí členství je přijetí hodnot, norem a ideálů skupiny. Skupinová identita je většinou jen přechodnou fází vývoje identity individuální, projevuje se generačně specifickými způsoby sebevyjádření, někdy i alternativní kulturou. „*Čím je rozdílnější vymezení cizí a vlastní identifikační skupiny, tím je pro jedince jednodušší definovat sebe sama.*“²¹²

Hofbauer tvrdí, že pro mnoho mladých lidí představuje neformální vrstevnická skupina, tj. *peer group*, první a často jedinou formu dobrovolného sdružování.²¹³ Přitažlivost skupiny vrstevníků, vyjma toho, že je spojuje *určité období druhého vzdoru*, je umocněna tím, že dospělí nepojímají adolescenty jako sobě rovné bytosti, kdežto vrstevníci si *uznání* navzájem prokazují. Zatímco dospělí naléhají na povinnosti, kázeň a vyžadují po dospívajících různé volní vlastnosti, vrstevníci nabízejí *kooperaci, empatii a společné zážitky*.²¹⁴

Pozitivních principů fungování vrstevnických skupin a jejich výchovného potenciálu využívají některé dětské organizace a sdružení ve své metodice činnosti (např. skautská družina aj.). Intenzivní zážitky, vzpomínky, hluboké osobní vztahy členů ve skupinách, osvojování způsobů samostatného jednání, vytváření a diferenciací spektra svých zájmů, přijímání a realizace vlastních hodnot. Síla vlivu referenční skupiny, daná aspirací dospívajících získat společenskou prestiž ve skupině a pozitivní hodnocení vrstevníků, bývá zejména v časnějším věku adolescentů mnohem silnější než výchovné snahy učitelů a rodičů. Tento fakt může mít pozitivní i negativní rozměr. V některých případech může například riziková vrstevnická skupina, banda či gang, svým působením dovést svého člena až k antisociálnímu nebo delikventnímu chování.

Hájek proto soudí, že vývoj osobnosti dítěte či mladého člověka „*lze ovlivnit taktním a nenásilným usměrňováním výběru takových přátel, kteří mohou mít na jedince pozitivní vliv a zároveň mohou působit i jako kladné životní vzory.*“²¹⁵ Rozvojem osobní identity či jejím dosažením koncem období adolescence nekritický obdiv k vrstevníkům a závislost

²¹¹ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005, s. 371-375

²¹² VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000, s. 268

²¹³ Srov. HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004, s. 99

²¹⁴ Srov. JEDLIČKA, R. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících: prevence životních selhání a krizová intervence*. Praha: Grada, 2015, s. 40

²¹⁵ HÁJEK, B. a kol. *Pedagogické ovlivňování volného času: trendy pedagogiky volného času*. Praha: Portál, 2011, s. 108

na vrstevnické skupině klesá. Určitý význam, vliv referenčních skupin a vrstevníků stále zůstává, ovšem se značnými individuálními rozdíly.

3.2.5 Média

Termínem „médiu“ v této části práce myslím určitý druh či způsob zprostředkování hromadné, masové mezilidské komunikace, sdělování informací nebo poskytování reprodukované či virtuální zábavy, ke kterému dochází využitím různých zařízení či technologií. S množstvím přibývajících informací se zvyšuje potřeba a význam mezilidské komunikace, stoupají nároky na rychlost, kvantitu i kvalitu přenosu informací a média jsou nástrojem, který tyto požadavky relativně dobře splňuje. Média jsou všudypřítomná, stále se rozvíjejí, rozšiřují své působení, a protože se dosahu médií a jejich vlivu v moderní společnosti dá jen těžko uniknout, stávají se sílícím globálním faktorem ovlivňujícím život každého člověka.

Nárůst rozvoje a vlivu médií během 20. století a počátku 21. století byl nevídaný, ale vývoj a vzestup v této oblasti nás pravděpodobně ještě čeká. Změnou prošla běžná masmédiá a hromadné sdělovací prostředky, internet dostupný prakticky kdekoli různými způsoby připojení se stal samozřejmostí. Přenosná elektronická zařízení, která s internetem a různými formáty sdílených obsahů zábavy i komunikace pracují, jsou běžným vybavením prakticky každého mladého člověka, ovlivňují a prostupují volný čas mládeže na všech úrovních. Svým denním působením v rodinách, ve škole, mezi vrstevníky, ovlivňují i ostatní zmíněné psychické a sociální faktory. Stále se snižuje věk dětí, kterým média vstupují do života a hrají tam nějakou roli.

Volný čas mládeže je podle Saka stále více spojen s médii (v době výzkumu především televize, poslech reprodukované hudby), která dosahují přední příčky v četnosti a rozsahu stráveného času, a přirozené prostředí je značným způsobem nahrazováno prostředím virtuálním.²¹⁶

Novější výzkumy ukázaly, že došlo k přesunu pozornosti na monitory a displeje. Lidé ve věku 15-29 let tráví u počítačů přibližně 30 hodin týdně, dvě třetiny uživatelů internetu se denně vyskytují na sociální síti, z nichž polovina je na sítích aktivní, resp. něco sdílí, komentuje nebo hodnotí. *„Elektronická média se tak nesporně stala nepřehlédnutelným komunikačním prostorem a mocným socializačním prostředkem.“*²¹⁷

²¹⁶ Srov. SAK, P. *Proměny české mládeže*. Praha: Petrklíč, 2000, s. 165-174

²¹⁷ JEDLIČKA, R. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících: prevence životních selhání a krizová intervence*. Praha: Grada, 2015, s. 47

V působení médií lze spatřovat pozitivní i negativní aspekty. Média jsou příležitostí pro děti a mládež čerpat informace o světě dospělých a svých vrstevnících, uspokojovat a rozvíjet své zájmy, objevit nové druhy volnočasových aktivit, prožívat jinak nedosažitelné druhy či úrovně emocí od napětí až k radosti. Tyto virtuální možnosti saturace některých potřeb vytvářejí novou svébytnou a významnou oblast zájmové činnosti, u které se dá předpokládat další výrazný rozvoj.²¹⁸ Pozitivní vliv médií na vývoj dětí a mládeže je však podmíněn nutností učit se s médii zacházet vhodným způsobem a v přiměřené míře. V opačném případě mohou převládnout negativní aspekty vlivu médií. Ty spočívají v inklinaci k pasivnímu a ryze individuálnímu, osamocenému způsobu trávení volného času.

Hofbauer vyzdvihuje potřebu mediální výchovy se zaměřením na vedení k vhodnému a kritickému využívání médií, s důrazem na zachování aktivity trávení volného času a odolnost vůči manipulaci. Důležité je také vytvoření dovednosti kontroly nad svým konáním a *umění odmítat to, co by člověka nějakým způsobem činilo podřízeným, závislým nebo odcizeným.*²¹⁹ Nesporným negativem vývoje v oblasti volného času je proměna aktivity a spoluúčasti jedinců v divácký a uživatelský přístup k volnočasovým aktivitám. Mnohahodinové každodenní využívání médií ve volném čase dětí a mládeže je cestou k nějakému druhu závislosti nebo závažné absenci jiných kompenzačních činností ve volném čase. „*Vytváří se skupina závislých konzumentů čehokoli multimediálního, případně výběrově inklinujících k těm nejnebezpečnějším nabídkám a posléze ztrácejících schopnost kritického výběru.*“²²⁰

Helus spatřuje rizika mediálně zprostředkovaného světa a zábavy v tom, že se realita a její skutečné prožívání stane méně důležité než je sledování či užívání médií, upozorňuje na snižování kvality pozornosti dětí a mládeže nebo narušení hodnoty autentických osobních zážitků.²²¹ Komerční orientace většiny médií vytváří další rizika a umocňuje některé negativní vlivy. Děti a mládež jsou vnímány jako spotřebitelé, určitá konzumentská masa. Je na ně cíleno působení reklamy, umělé šíření komerčně zaměřených módních trendů a pocitu, že je nutné s nimi držet krok. Pokud se tento názor stane většinovým ve skupinách, jimiž je jedinec členem, může se dostat do situace, kdy neplnění módních trendů povede k posměškům ze strany vrstevníků, diskriminaci a případně až šikaně. Helus proto zdůrazňuje smysl mediální výchovy a význam působení edukačního prostředí, které by mělo usilovat o vybavení edukantů rozvinutými hodnotovými orientacemi, které mohou být ochranným

²¹⁸ Srov. HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004, s. 129

²¹⁹ Srov. HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004, s. 138

²²⁰ HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí*. Praha: Portál, 2004, s. 65

²²¹ Srov. HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí*. Praha: Portál, 2004, s. 65-66

štítem proti diktátu reklam či nabídek trhu, a o podporu a rozvoj takového životního stylu dětí a mládeže, který bude více rezistentní vůči tlakům komerce.²²²

Lze si všimnout rozvoje a zdokonalování podoby počítačových a jiných her ve virtuálním prostoru. Cílovou skupinou je a silný zájem projevuje spíše mužská část populace, někteří jedinci dokáží hraním her strávit velké množství času. Hraní her může přerůst v patologickou záležitost. Strávené množství času, častý únik z reality a prožívání virtuálních světů podobné jiným stavům vědomí mohou vést až k vytvoření závislosti. Je možné opodstatněně diskutovat o nevhodnosti některých her, filmů a jiných médií z hlediska zvyšování inklinace jedinců k násilným projevům a agresivním řešením problémů.²²³

3.2.6 Společnost

V oblasti sociálních faktorů je možné a myslím, že i nutné, stručně nahlédnout na celou problematiku určitým makrosociálním způsobem a položit si otázku, jak ovlivňuje současná společnost, její obraz a problémy (nejen) volnočasové chování mládeže.

„Otevřenost společnosti usilující o demokracii způsobuje, že proces socializace probíhá u dětí a dospívajících v tříšti filozofických a náboženských idejí, pod vlivem politické propagandy soupeřících stran, v pestré rozmanitosti uměleckých směrů formujících, ale i deformujících vkus a hodnoty, pod intenzivním vlivem hromadných komunikačních médií a v rámci multikulturality, jakož i globalizace stírající dosud platná vodítka. Vstřebávat vnější vlivy, zhodnotit je a zorientovat se v aktuální situaci bývá těžké i pro dospělé.“²²⁴

Současná společnost je označována jako postmoderní. Lidstvo je paradoxně v situaci, kdy se zásahy do svého přírodního, kulturního a společenského prostředí stále více ohrožuje. Stupňuje se vliv rozličných technologií, roste antagonismus mezi různými sférami lidského myšlení a konání. Dynamismus společnosti vede ke zvyšování stresujícího životního tempa, závodu člověka se sebou samým. Individualismus narůstá až do přemrštěných forem požadavků osobní svobody, individuálních práv a ekonomického sobectví. Lze hovořit o atomizaci společnosti.²²⁵ Společnost je často charakterizována jako konzumní, hedonická, sekularizovaná, neosobní a neodpovědná. Prodlužování délky života s sebou nese problémy třígeneračního soužití umocněné společenskou adorací mládí či všeho moderního a poklesem ceny zkušeností, které tempem vývoje rychle zastarávají.

²²² Srov. HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí*. Praha: Portál, 2004, s. 67

²²³ Srov. MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003, s. 100-105

²²⁴ Srov. JEDLIČKA, R. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících: prevence životních selhání a krizová intervence*. Praha: Grada, 2015, s. 9

²²⁵ Srov. KRAUS, B. *Sociální deviace v transformaci společnosti*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015, s. 55-56

Podle Mühlpachera jsme společností komputerovou, médiovou, fundamentalistickou, krizovou, katastrofickou a společností volného času.²²⁶

Mládež, a tedy i její volný čas, odpovídá dle mého soudu dimenzím doby a společenským poměrům, ve kterých tato mladá generace dozrává. Její názory a pohledy na život jsou formovány světem, který ji obklopuje a který se mládež snaží svým adolescentním způsobem uchopit a interpretovat.

²²⁶ Srov. KRAUS, B. *Sociální deviace v transformaci společnosti*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015, s. 74-77

II. EMPIRICKÁ ČÁST

V teoretické části jsem usiloval o rozbor základních teoretických východisek a základních pojmů týkajících se problematiky volného času, mládeže a psychosociálních faktorů, které mohou ovlivňovat podobu volného času středoškolské mládeže. V empirické části práce se věnuji představení, analýze a interpretaci dat konkrétního kvalitativního výzkumu, kterou zakončím diskuzí o zkoumané problematice a dalších možných souvislostech.

1 Výzkum

Výzkum podle Gavory potvrzuje či vyvrací dosavadní poznatky, přináší poznatky nové a rozšiřuje oblast poznání. Zároveň je *systematickým způsobem řešení problémů, kterým se rozšiřují hranice vědomostí lidstva.*²²⁷

Výzkum byl zaměřen na zjištění výskytu vlivu psychosociálních faktorů ve volném čase středoškolské mládeže. Vzhledem k záměru dosáhnout důkladného porozumění, získat lepší a hlubší vhled do dané problematiky, jsem jako výzkumnou strategii zvolil kvalitativní výzkum, který je vhodný k induktivní interpretaci sociální reality a dimenzí sociálních situací s možností odкрыtí významu sdělovaných informací.²²⁸ Kvalitativní výzkum je, myslím, vhodný ke zjištění souvislostí, jak mládež chápe, prožívá a interpretuje průběh a podobu svého volného času.

1.1 Cíl výzkumu

Cílem výzkumu bylo zjistit, zda a jaké se v životě mládeže vyskytují psychosociální faktory, které by měly vliv na podobu jejich volného času. Dále bylo cílem zjištění, jakým způsobem a v jaké intenzitě konkrétní psychosociální faktory volný čas mládeže ovlivňují, pod vlivem jakých okolností se mládež rozhoduje o volbě aktivit ve svém volném čase. Celkový souhrn poznatků o vlivu psychosociálních faktorů v kontextu volného času mládeže může být zajímavým a cenným příspěvkem pro práci vychovatelů, sociálních pedagogů a především pedagogů volného času.

²²⁷ Srov. GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2010, s. 13

²²⁸ Srov. DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum, 2002, s. 285

1.2 Výzkumný problém

V rámci výzkumného šetření jsem stanovil následující výzkumné otázky:

Hlavní výzkumná otázka: Jaké psychosociální faktory nejvíce ovlivňují podobu volného času současné středoškolské mládeže?

Dílčí výzkumná otázka č. 1: Jaké existují přesahy nebo souvislosti mezi vlivy jednotlivých faktorů?

Dílčí výzkumná otázka č. 2: Existují nějaké faktory, které vedou mládež, aby více vyhledávala nějaký druh volnočasových aktivit?

Dílčí výzkumná otázka č. 3: Existují nějaké faktory, které způsobují, že se mládež vyhýbá některým volnočasovým aktivitám?

K těmto výzkumným otázkám jsem sestavil podrobný soupis otázek pro rozhovor, které byly zaměřeny na několik rovin. Jeden druh otázek cílil na identifikaci a charakteristiku participantů. Druhým a klíčovým typem otázek, byly otázky zaměřené přímo na zjišťování vlivu faktorů obecně nebo na jednotlivé faktory popsané v teoretické části práce. Třetí oblast otázek byla zaměřena na doplňující zjištění, dokreslení celkového pohledu a odhalení možných překryvů či souvislostí mezi daty. Seznam otázek přikládám v příloze.

1.3 Metodologie výzkumu

Za metodu sběru dat jsem zvolil polostrukturovaný rozhovor, který mi zajistil dostatečnou flexibilitu vedení rozhovoru. Rozhovory tohoto typu jsou náročné z hlediska improvizace kladení otázek, doptávání se pomocí doplňujících otázek a celkové délky trvání. Porovnávání odpovědí mezi participanty je však možné, protože všichni dostali v průběhu rozhovoru prakticky stejné otázky. Získané odpovědi jsou dostatečně obsažné a volné. Rozhovor jsem nahrával na záznamové zařízení. Zvukový záznam byl podkladem pro selektivní transkripci obsahu týkajícího se předmětu otázek a následné kódování. Metodou vyhodnocení dat byla tematická analýza, tj. dvojí kódování, práce s kódy, hledání sémantických obsahů, třídění do subkategorií a kategorií.²²⁹

²²⁹ Srov. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2016, s. 264-276

1.4 Sběr dat

Výzkumné šetření probíhalo v domově mládeže při Střední škole polytechnické, který má kapacitu 200 žáků. Sběr dat probíhal v únoru 2017. Participanti byli osloveni osobně, telefonicky nebo prostřednictvím sociální sítě a byla s nimi probрана nejen ochota poskytnout rozhovor a souhlas s anonymním použitím dat ve výzkumu a jeho prezentaci, nýbrž i časové možnosti rozhovor uskutečnit.

Polostrukturovaný rozhovor probíhal v domluveném termínu v klidném prostředí kanceláře vedoucího vychovatele. Před zahájením samotného rozhovoru a jeho záznamem, nahráváním zvukové stopy prostřednictvím tabletu a softwaru pro záznam zvuku, byly ještě jednou vysvětleny principy a účel výzkumu, etické aspekty práce s daty, poděkoval jsem předem za důvěru, otevřenost a pravdivost odpovědí. Zdůraznil jsem, že v rámci otázek v rozhovoru neexistují správné či nesprávné odpovědi. V úvodu rozhovoru zazněly identifikační a orientační otázky. Respondentům byly dále kladeny stejné otázky, ideálně ve stejném pořadí. V některých případech byla odpověď komplexní a poskytla data k jiné otázce, která pak byla vynechána. Respondenti měli dostatečný časový prostor k vyjádření a do vyčerpání své odpovědi nebyly přerušováni. Po dokončení své výpovědi byli nasměřováni zpět k tématu, dostali doplňující otázku nebo byla jejich odpověď ujasněna krátkým ujišťujícím shrnutím. Na závěr rozhovoru proběhlo mimo záznam krátké neformální zakončení povídáním o libovolném tématu, poděkování a rozloučení.

V rámci každého rozhovoru byla na základě studia témat teoretické části práce připravena stejná osnova a zaznělo téměř 40 otevřených otázek. Délka rozhovorů se pohybovala mezi 40 minutami a 2,5 hodinami, průměrně trvaly 75 minut. Celkem jsem realizoval 14 rozhovorů. Rozhovory poskytly významný, široký a bohatý datový potenciál, který přesahuje potřeby a možnosti této práce, ale je značným obohacením mé osobní zkušenosti a praxe, případně může být motivací k dalšímu výzkumu.

1.5 Etické aspekty výzkumu

Některé oblasti volného času mládeže a faktory působící v životě mládeže jsou poměrně citlivým tématem. Pro zachování anonymity proto všichni participanti vystupují pod pseudonymy a některé informace o nich jsem ze stejného důvodu zobecnil nebo z jejich charakteristiky či prezentace výsledků vypustil. Všichni respondenti byli požádáni a souhlasili s nahráváním rozhovorů pro účely přesného zpracování dat v rámci výzkumu. Po poučení

souhlasu, byla přislíbena má mlčenlivost o všech datech a souvislostech a možnost seznámit se s výsledky celé práce.

V rozhovorech jsem se při rozboru témat týkajících se faktorů ovlivňujících volný čas, kdy respondenti popisují detailně a do hloubky svou zkušenost, dostal s participanty k informacím osobní povahy, okolnostem, vztahům, jménům, jejichž zveřejnění by mohlo odhalit jejich identitu nebo intimní oblasti jejich života. Profesní etika, důvěra a otevřenost participantů mne vedou k citlivé práci s těmito daty. Rozhodl jsem se proto, že nebudu ve své práci uvádět celé přepisy všech rozhovorů, ale pouze zveřejnitelné selektivní pasáže odpovědí týkajících se osnovy a tématu u dvou vybraných rozhovorů. Pro bližší představu o podobě rozhovoru je uvádím v příloze.

1.6 Charakteristika participantů výzkumu

Výzkumu pro účely práce se zúčastnilo celkem 14 žáků středních škol ubytovaných v domově mládeže při Střední škole polytechnické v Českých Budějovicích. Jejich výběr jsem provedl tak, aby byla vyrovnaně zastoupena obě pohlaví, různý věk v rozptylu věku středoškolské mládeže, rozmanitost navštěvovaných škol, druh a obtížnost učebních i maturitních oborů. Důraz jsem kladl i na odlišnosti participantů z hlediska místa a velikosti bydliště, aktuální podoby rodiny, ve které žijí, osobnostních charakteristik. Klíčovým faktorem pro výběr byla ovšem hlavně osobní známost, důvěra a ochota participantů poskytnout mi rozhovor.

Podíl mužů a žen ve výzkumném šetření byl vyrovnaný, 7 chlapců a 7 dívek. Přehled základních charakteristik participantů uvádím v tabulce č. 1.

Tabulka č. 1: Základní charakteristika participantů

Pseudonym	Věk	Studijní obor	Bydliště	Vzdělání rodičů	Současné složení rodiny
Adam	18	maturitní	malé město	matka: SŠ s maturitou otec: vyučen	rodiče rozvedení; žije u matky i otce; starší bratr
Adéla	17	maturitní	malé město	matka: vyučena otec: vyučen	matka; otec; mladší bratr
Andrea	15	maturitní	malá vesnice	matka: SŠ s maturitou otec: SŠ s maturitou	matka; otec (bydlí jinde); mladší bratr
Aneta	17	učební	malá vesnice	matka: vyučena otec: vyučen	matka; otec; starší sestra
Bára	16	maturitní	velké město	matka: VŠ otec: VŠ	matka; otec; starší sestra
Eleanor	17	maturitní	malá vesnice	matka: SŠ s maturitou otec: vyučen	matka; otec; starší bratr; prarodiče
Franta	16	učební	malé město	matka: SŠ s maturitou otec: vyučen	matka; otec; starší sestra; starší bratr
Jirka	16	učební	malá vesnice	matka: vyučena otec: vyučen	matka; otec; starší sestra; mladší sestra
Klára	15	maturitní	malé město	matka: VŠ otec: SŠ s maturitou	matka; otec; starší sestra
Lukáš	19	maturitní	malé město	matka: vyučena otec: vyučen	matka; otec; bratr
Martin	18	maturitní	malé město	matka: VŠ otec: vyučen	matka; otec; mladší bratr
Pepa	21	maturitní	velká vesnice	matka: VŠ otec: VŠ	matka; otec; mladší sestra; občasně nevlastní starší bratr a starší sestra
Petra	15	učební	malé město	matka: SŠ otec: SŠ	matka; otec; mladší sestra
Saša	20	maturitní	malé město	matka: vyučena otec: vyučen	matka; otec; mladší sestra

2 Analýza a interpretace dat

Pro zpracování dat jsem použil metodu tematické analýzy, která dokáže postihnout rozmanitost, komplexnost a jemné rozdíly kvalitativních dat. Největší výhodou je flexibilita této metody. Vhodnost metody spočívá i v tom, že vycházím z určité teorie a hledám odpověď na předem stanovenou výzkumnou otázku, usiluji o odhalení a identifikaci konkrétních faktorů či souvislostí. Základem analýzy bylo seznámení se s daty, několikeré přečtení celého souboru podkladů, výsledků selektivní transkripce zvukového záznamu rozhovorů. Následovalo hledání významů a vzorců, první vyhledávání kódů, resp. zvýraznění „in vivo“ kódů (významových extraktů ve znění, jak jej formulovali respondenti). Následným tříděním a porovnáváním jsem sjednotil synonymické, nejasné a méně přehledné kódy do stručných a jasných pojmů. Využitím mentální mapy jsem v opakovaných pokusech roztřídil kódy do subkategorií a následně kategorií, témat. Znovupřečtením jednotlivých extraktů, „in vivo“ kódů, jsem ověřil hranice a zároveň souvislosti mezi tématy, která jsem dle jejich podstaty pojmenoval s využitím terminologie teoretické části.

Při interpretaci získaných údajů je nutné brát v potaz subjektivitu výpovědí, vnímání, prožívání, pocitů, představ a názorů relativně malého počtu participantů. Nelze tedy výsledky považovat za jednoznačné a plně generalizovatelné. Výsledky tvoří velmi zajímavý obraz, který se určitým způsobem přibližuje realitě volného času výzkumného souboru. Určitý vliv na výsledek výzkumu může mít má osobní známost s participanty, která se může projevat v tendenci odpovídat přijatelně nebo zkresleně, v rozhodování respondentů přiznat či nepřiznat skutečnost.

Kategorie, které vznikly na základě dvojitého kódování a trojitě kategorizace:

- ❖ **Osobnost**
- ❖ **Emoce**
- ❖ **Motivace**
- ❖ **Rodina**
- ❖ **Vrstevníci - skupiny**
- ❖ **Škola**
- ❖ **Média - společnost**
- ❖ **Problémy**
- ❖ **Volný čas a životní styl**

2.1 Kategorie: Osobnost

V kategorii *osobnost* je mnoho individuálních rozdílů a je asi nejsložitější kategorií vzniklou z analýzy. Osobnost jako vlivový faktor samozřejmě ovlivňuje většinu odpovědí. Otázky, kde se osobnost nejvíce projevovала nebo odpovědi k osobnosti nejvíce směřovaly, se dotýkaly volby volnočasových aktivit, vlivů na podobu volného času jedince, osobního zaměření nebo stylu, volného času s rodinou, co je „být IN“.

V jednotlivých odpovědích se projevují vlivy mnoha dalších (prakticky všech) rozebíraných faktorů v této práci. Nejužší vazby jsou nejspíše k motivaci, rozhodování a volby vychází podstatným způsobem z charakteristiky a struktury osobnosti. Patrné to bude zejména, když zmíním *subkategorie*, získané rozřazením kódů: *Cíle-aspirace, vlastnosti osobnosti, stavy, postoje-názory, zkušenost-naučenost, sebekojení*.

Zásadní roli v odlišnosti skladby zjištěných dat hraje věk a pohlaví respondentů, jsou znát diametrální rozdíly ve stupni, fázi adolescence, tj. úrovni psychosociálního vývoje, který ovlivňuje zásadním způsobem všechny podkategorie. Dle četnosti výskytu některých kódů to vypadá, že s přibývajícím věkem v adolescenci roste emoční vyrovnanost a klesá náladovost, výbušnost. Zvyšuje se spokojenost (smíření) s vlastním tělem, ale i motivace pracovat na sobě, jak v rovině vzhledu postavy, tak i v rovině kondice a fyzických sil. Rozvoj identity, sebedůvěry, sebevědomí je spojen s kladením důrazu na samostatnost, svébytnost a dominanci vlastní osoby v životním dění. S tímto přístupem se pojí oslabování vnějších vlivů, síly názorů vrstevníků, okolí a společnosti. Vlivem zkušenosti oslabují i ideály a některé vlastnosti, např. upřímnost.

Nejčastější kódy: *osobní záležitost, chci to dělat, práce na sobě, být zajímavá osobnost, řeším věci sám, rozvoj-přínos, samostatnost, zvyk, výsledek učení, hájit své zájmy, tvrdohlavost, ideály*.

Vlastnosti respondentů jsou značně odlišné. Ve volnočasových volbách u nich hrají pozitivní roli vyšší kognitivní schopnosti a zaměření, nápaditost, otevřenost novým zkušenostem, optimismus a flexibilita. Velmi často je hlavní část volného času respondentů soubor naučených nebo zvykových záležitostí, ve kterých pokračují od dětství. Ve zbytku času jsou většinou otevřeni nabídkám, vlivu dalších faktorů. Ale hlavně chtějí mít pocit, že si sami zvolili, co budou dělat. Důležitý je pro ně osobní rozvoj, hodnotí subjektivní i objektivní přínosy aktivit.

Nejčastější stav, který brání účastníkům výzkumu v jejich nějaké činnosti, je fyzická, ale častěji psychická únava. Stav únavy se vyskytuje často v nějaké z forem u většiny

účastníků výzkumu. Adéla: „*Přijdu po škole a jdu si lehnout a nemyslet... musím vypnout, protože jsem totálně psychicky unavená.*“ V téměř polovině případů se vyskytla zmínka o zdravotních problémech.

Konformita a uniformita se dle odpovědí sice typicky adolescentně vyvíjí s věkem, ale jejich projevy jsou značně individuální. V průběhu psychosociálního vývoje osobnosti, resp. identity, klesá potřeba splňovat shodné znaky jako důkazu příslušnosti k vrstevníkům, na druhou klesá potřeba se subkulturně vyhraňovat vůči společnosti. Dospívající zapadají více do reality a dokládají to zmínkami o opouštění vyhrocených přístupů. Pepa ke svému stylu: „*Jako dřív sem byl šílenec a hrozný pako, teď to už ani nechápu jak... jsem musel furt něco dokazovat, vypadat.. bejt jinej a zajímavěj, oblečení, vlasy třeba...dělat šílený věci, no jako i kluci ostatní.. teď už jsem v pohodě, takovej vyklidněnej, vim, že to vo tom není...prostě jsem v pohodě a už to vůbec neřeším...*“

Andrea na otázku, jaké jsou její životní cíle, odpovídá: „*Dostat se sama na vrchol svých snů.*“ Cíle participantů jsou prakticky velmi podobné. Především dokončit školu, případně dalším studiem získat kvalifikaci. Cestovat, užívat si života, dokud nenastoupí povinnosti. Najít práci, která je musí především bavit a naplňovat, finanční hodnocení je důležité, ale až sekundární. Bydlení a založení rodiny vidí velká část respondentů až někdy kolem 30. roku života. Eleanor k cílům sděluje: „*No, chtěla bych odmaturovat a odjet někam do ciziny se podívat...ale jsem rodinej typ, tak mít rodinu normální... ale do pětadvaceti něco zažívat, třeba ve dvacetisedmi někoho mít a do třiceti to dítě...*“ Andrea komentuje cíle: „*Až po škole, tak ve 25, ze začátku bude mít přednost ta firma a když se vypracuju, tak pak ta rodina. Když má člověk dítě moc brzy, tak se pak nikam nepodívá a nemůže dělat, co by chtěl a potřeboval.... Až budu mít vyřešenou budoucnost, peníze, tak pak bych chtěla mít dítě, abych se o něj mohla dobře postarat.*“

Na brigádu někteří jedinci chodí, aniž by na základě finanční situace museli. Chtějí projevovat svou nezávislost, samostatnost i pomoci rodičům. Někdy je jim nepříjemné nechat si vše platit. Martin: „*Na brigádu jdu, některý věci si chci pořídít sám... třeba drahej telefon...*“ Participantů dost sledují své zájmy, jdou za nimi poměrně tvrdohlavě, což dokazují nejčastější kódy v kategorii. Lze však sledovat u tzv. pomáhajících typů osob projevy a formování altruismu, který souvisí s vlastnostmi osobnosti, postoji a ideály. Petra: „*Snažím se lidem pomoci, i když to třeba nejde, jsem pomáhací.*“ Podle odpovědí v dalších rozhovorech je tato tendence více vlastní děvčatům.

2.2 Kategorie: Emoce

Tato kategorie vznikla především na základě kódů, které měly výskyt v odpovědích, které se především věnovaly tématům: těšení na volný čas, očekávání od volného času, nejlepšího a nejhoršího zážitku spojeného s volným časem, dobrých a špatných pocitů spojených s volným časem.

Emoce také zasahují do ostatních kategorií, přesahy jsou patrné do oblasti potřeb, tj. motivace, vlastností osobnosti (temperament, způsob prožívání, emoční typ), do všech vztahových kategorií - rodina, vrstevníci, společnost a média. Všudypřítomnost a sílu emocí jako faktoru nepochybně stvrzuje jejich výskyt v rovině problémů, školy i volného času. Subkategorie, které třížením kódů vznikly, jsou: *Prožívání*, *city*, *pocity*, *stavy*, *zdroje emocí*. *Prožívání* zahrnovalo všechny silné určité prožitky, *pocity* byly spíše slabší a neurčité povahy. *City* se týkaly vztahových projevů k lidem, zvířatům, věcem a sobě samému. *Stavy* zastřešují především náladu a různé druhy delšího rozpoložení. *Zdroje* sdružují činnosti, události, situace, reakce a hodnocení okolím, druhými lidmi, sebou samým.

Mezi nejčastější kódy lze zařadit: *dobry pocit*, *veseli-smich*, *stesti*, *radost*, *nalada*, *zklamani*, *laska*, *vztek*, *uspch*, *uznani-pochvala*, *adrenalin-napeti*, *smutek*, *strach*, *naplneni*. Silné kódy (velký počet výskytů), které se vyskytují více v jiných kategoriích, ale mají značný emoční potenciál, jsou: *ztrapneni*, *zazitek*, *nuda*, *bavi me*, *samota*.

Rozbor jednotlivých emocí a souvislostí přesahuje možnosti práce, rozhodně lze říci, že se jedná o velmi silný faktor. Více se emoce objevují v myšlenkách a odpovědích děvčat, směřují ke vztahům, pocitům, náladám. Chlapci uvádějí více emoce výbušného a výkonového typu, adrenalin, emoce spojené s úspěchem či neúspěchem ve fyzických aktivitách, sportu.

Emoce mladých lidí, zdá se, jsou silně spojeny s úspěchem a uznáním. Martin: "...je strašně příjemný...když někdo ocení to, že se opravdu snažím...když jdu okolo a lidi třeba uznaj celkově, co dělám... když jsem vychytil nulu.. slyšet, že jsem po tátovi, že po něm něco mam." Nejsilnější city, kromě těch egocentrických pomáhajících při budování identity, jsou spojeny se vztahy k rodině a partnerstvím. Přítel či přítelkyně, nový typ vztahu v adolescenci - partnerství, vystupují z řady a jsou nadřazeni běžným, leckdy silným vztahům k vrstevníkům.

Emoce hrají roli především v očekáváních, co přinese nebo má přinést volnočasová aktivita a volný čas obecně, lidé a prostředí se kterými bude spojena. Emoce se pozitivně

i negativně promítají v těšení, předprožívání situací, velkou úlohu hraje zkušenost a předchozí zážitky. Naplnění očekávání posílí danou emoci, nenaplnění vede často k protipólní emoční reakci. Radost ze skvělé činnosti vystřídá vztek, když k činnosti nedojde nebo je jinak zmařena. Jirka popisuje své špatné pocity: „*No, jako našťve mě, když jsme domluvený, že půjdeme ven. Těším se, jak to bude fajn a pak to třeba nevyjde, to jsem pak i vzteklej.*“

Nálada patří k nejuváděnějším vlivům z hlediska výběru aktivit a volnočasového chování, zmíněna je i nakažlivost emocí, ke které dochází soucítěním, empatií, celkovou atmosférou ve skupině, prostředí. Je zde možná i souvislost s adolescentní potřebou samoty, resp. být sám se sebou a zabývat se v dané chvíli jen sebou samým. „*Prostě někdy se mi nechce dělat nic, nejní nálada... prostě nálada na nic.. si radši lehnu a přemýšlim.. nebo jenom jen tak koukam do zdi.. nebo třeba do mobilu,*“ uvádí Aneta. „*Nejvíc řeším, aby mě to bavilo, jakou mam náladu a kdo půjde se mnou. Jestli se mi do toho chce, fakt jako podle nálady... nesmí to bejt nuda,*“ říká Petra a dodává: „*Nejvíc mně štve, když mě někdo uráží, je na mne protivnej třeba bezdůvodně, no, bezdůvodnej vztek, ty vztahy potom... Jsem citlivej člověk, takže si to hrozně беру.*“

Volnočasové aktivity jsou, zdá se, vybírány podle základního emočního principu vyhledávat libé pocity a vyhýbat se nepříjemným. Tato tendence je umocněna určitou kompenzační strategií ve volném čase, tzv. „*vylízat si rány*“ z běžného povinnostního života. Otázka, „*čemu se ve svém volném čase vyhýbáš a proč*“, evokovala často negativní emoce, vybavila se nepříjemná událost, situace, lidé. V tomto kontextu bude přínosná a více sdělná analýza kategorie problémů.

Adéla: „*Bolí mě, jako mrzí...když se někomu něco stane, třeba když má kamarádka problémy s přítelem a svěří se, tak je z toho smutná a já jsem v tom s ní... tak jsem z toho smutná taky... někdy je to těžký, pak je blbá nálada...*“

Velmi silnou a nepříjemnou emocií je strach. Ve výzkumném šetření se objevil z hlediska četnosti na třetím až čtvrtém místě. Nejčastěji je spojován s nepříjemnými volnočasovými zážitky, s obavami z nezvládnutí náročných životních či volnočasových situací. Tato emoce dle odpovědí paralyzuje a limituje ochotu pouštět se do nových aktivit, na druhou stranu umocňuje zážitky a pozitivní emoce, pokud je v průběhu činnosti přiměřený a je překonán. Specifická forma strachu, která se objevila, byl strach rodičovský, který je kódem a součástí kategorie rodina.

Je zde tedy i jasná souvislost motivační. Dá se říci, že z odpovědí je patrná jasná tendence vyhledávat ve volném čase zdroje pozitivních emocí. Emoční potřeby jsou silným motivačním faktorem.

Lukáš: „*Jako nejlepší je čas s přítelkyní, úžasnej pocit být spolu...no skoky s padákem to je pro mě srdcovka, jako to lítání a ten adrenalin... vůbec skočit, to napětí před tím, překonat strach... to je pro mě takový náboženství.*“ V oblasti emocí jsem narazil i na výskyt kódů: *transcendence, duše, pocity splynutí, souznění a naplnění.* Mezi daty to byl výskyt spíše marginální, rozhovor nebyl na tato témata zaměřen. V některých odpovědích, které se k tématu blížily, byla znát trochu neschopnost či neochota formulovat toto složité a pro někoho i citlivé téma.

2.3 Kategorie: Motivace

Dalo by se říci, že všechny psychosociální faktory ovlivňující podobu volného času mají určitým způsobem motivační potenciál. Jak ukázala teorie i výzkumné šetření motivace je složitou oblastí a podobně jako emoce určitou linií protínající ostatní kategorie. Potřeba něco získat, něčemu se vyhnout, něčeho se zbavit, nebo něco dělat jen tak, protože to samo o sobě naplňuje různé druhy potřeb, jsou základními motivy v rozhodování a chování člověka nejen v oblasti volného času.

Subkategorie, které se po roztřizení kódů ukázaly jako nejvíce adekvátní, korespondují s teoretickým uchopením problematiky motivace. Jsou to: *potřeby, vnitřní motivy, pobídky, tlaky - stres.* Tazatelských otázek, které vytěžily v rozhovoru data k problematice motivace, bylo mnoho. Potřeby, zájmy a cíle pronikají do všech oblastí života, nelze se jim vyhnout. Otázky, kde bylo předmětem tázání těšení, nejoblíbenější aktivity, očekávání, vliv na podobu volného času, co řeší mládež v souvislosti s volbou aktivit, co jim chybí, čemu se vyhýbají, představy o volném čase, vzory, co je „*zvedne ze židle*“, trápí, osobnostní charakteristiky, vše se určitým způsobem dotýkalo pole motivace.

Složité a komplexní působení motivačních faktorů lze vidět v následující odpovědi participantky. Klára odpovídá na otázku, podle čeho si vybírá, co bude dělat ve volném čase: „*To nevím... Asi... Často je to spojený s tím, že bych strávila čas s kamarádama. Využiju aktivitu, kterou chci zkusit a navíc jdu s kamarádama, jinak bych se tam třeba sama ani nedostala.*“

Nejčastější kódy v kategorii motivace: *baví mě to, příležitost, atraktivita aktivity, být s kamarády, pobídka od kamarádů, potřeba odpočinku, potřeba rozvoje, být s partnerem, úspěch, uznání, fyzická-postava, udržovat dovednosti, altruismus, smysl počínání, s kým, obsah činnosti, nemám nic lepšího, nuda, chuť-chce se mi, využít čas, priority-miska vah.*

Nejsilnějším motivem obecně se ukázal vliv kamarádů v podobě potřeby být s nimi, dále měla význam účinnost i očekávání pobídek kamarádů, potřeba dělat to, co oni. Tento vliv trochu oslaboval u starších respondentů nebo byl vytlačen a nahrazen u jedinců, co prožívali partnerský vztah. Martin: *„když dělám něco doma, dřivo...tak když mi někdo napíše, ať si s nima jdu zahrát fotbal...tak to je výzva...“* Jirka: *„Nejvíc mě zvedne ze židle, že půjdu na vzduch s kamarádama a nebudu sedět doma.“* Andrea: *„Nápad, kohokoli. Když přijde nápad nebo výzva...nabídka.. tak jdu.“* Adam: *„...asi když mě k tomu někdo vyzve a nemusím to zařizovat sám. Pod', máme to domluvený...nemusím se o to nijak snažit, zvednu se a jdu.“* Franta: *„Když kamarádi řeknou, že půjdeme, tak jdeme. Žádná připravenost, rozhodnout se a vyrazit, to je nejlepší.“*

Velký význam se dá přikládat potřebě odpočinku, adolescentní období je dle výpovědí náročné a potřeba regenerovat síly značná. Podstatným motivem je však zejména potřeba uznání a být úspěšný, která se pojí s obdivem okolí. Výběr aktivit bude záležet především na tom, zda se jich budou účastnit lidé, kteří jsou respondentovi nějak blízcí, resp. se kterými nemá problém. Jednou z důležitých otázek je jakési zvážení nálady, resp. vnitřní otázky: *chce se mi, mám chuť?*

Problematika motivace by mohla být samostatným tématem podrobné analýzy dat, z důvodů povahy práce spíše shrnu zjištění ohledně motivačních faktorů v oblasti volného času mládeže. Volnočasové volby odpovídají motivům, tedy potřebám, zájmům a cílům mladého člověka, a dalo by se s nadsázkou říci, že mládež řeší, co potřebuje a jaká aktivita z hlediska její volnočasové funkce tuto potřebu bude saturovat. Jedním z významných kódů je nuda, která reprezentuje nepříjemný stav. Lze se setkat s tendencí dělat cokoli, než nudu zažívat. V některých odpovědích je nuda opsána výrazem *„nemám nic lepšího“* nebo *„čekám na pobídku od kamarádů“*. Lukáš: *„Nejlepší jsou nečekaný akce, s něčím nepočítám a on někdo zavolá, přijde s něčím zajímavým. Jo a nuda... nuda mě donutí něco dělat, nemám jí rád... takže prostě začnu něco dělat.“*

2.4 Kategorie: Rodina

Kódy, které po roztržení vygenerovaly kategorii *rodina*, se nejčastěji vyskytovaly u odpovědí respondentů na otázky směřující ke vzniku, počátkům jejich současných zájmů, zálib, volnočasových aktivit, dále u otázek vlivů na podobu volného času participantů, jejich vzorů a zdrojů inspirace. V neposlední řadě to bylo samozřejmě u otázky ohledně podpory či tlaku ze strany rodiny v oblasti volného času mládeže.

Odpovědi nebyly příliš překvapivé a výsledky značným způsobem odpovídají teoretickým poznatkům a volnočasovým specifikům adolescentů.

Nejčastěji se vyskytující kódy kategorie byly: *inspirace, výchovný styl, tlak, podpora, táta, máma, starší sourozenec, vzor, od mala, prarodič, zákazy, rodičovský strach, názor rodičů, neutrální postoj, nezájem, finance.*

Rodina se jeví jako nejdůležitější faktor v počátcích volného času participantů, prakticky většina jejich silnějších zájmů a dlouhodobějších volnočasových aktivit započala v dětství na základě vlivu rodiny. Zde se jako aktéři jeví otec, matka, sourozenci a prarodiče, mezi kterými má nejsilnější zastoupení otec či starší sourozenec. Otec je dle odpovědí více volnočasově orientovaný, mívá aktivnější a pestřejší volný čas, matka je více svázána s péčí o domácnost, ve které se i více realizuje ve volném čase. Na první pohled je patrné časté kopírování sportovního, kulturního nebo jiného silného volnočasového zaměření rodiny, rodiče či sourozence. Konkrétní projevy jsou evidentní např. ve výběru sportu, hudebního nástroje apod.

Genezi aktivit dokládá Franta: „*K rybaření mě přivedl brácha, ke kolu asi rodiče.. a k survivalu kamarád, se kterým jsme vyrůstali ...a kterej chodil do skauta. I jsem chtěl sám, je to dobrý na klid, jakože se uklidníte.*“ Klára: „*Tak na hudebku jsem se dostala přes sestru, ale nástroj jsem si vybrala sama... chtěla jsem jí doprovázet...*“ Martin vzpomíná: „*Takže táta hrál fotbal, no tak... a mamka hrála hokej, tak to bylo jasný... hokej se u nás nehraje, tak jsem začal s tím florballem... no a fotbal se dá hrát všude...takže rodiče..... s kamarádama potom na základce jsme hráli nějaký počítačový hry...víc toho asi nebude, no...*“

Rodina volný čas respondentů silně ovlivňuje svým životním stylem, sociokulturní úrovní, výchovou. Některé způsoby trávení volného času jsou naučené a záležitostí zvyku či nápodoby. Dalo by se uvažovat o souvislostech vlivu úrovně dosaženého vzdělání rodičů na kvalitu životního stylu nebo podoby volného času rodiny, na podobu životních a volnočasových aspirací participantů.

Vztahy s rodiči se nejeví jako zásadní problém, ovlivňují vnímání rodičů jako případných volnočasových vzorů. Korelace je dle dostupných dat pozitivní, lze soudit, že pozitivní vztah k rodiči souvisí i s mírou ochoty se s ním identifikovat, trávit společně volný čas. Trávení volného času participantů s rodinou má s věkem snižující se rozměr, stále však bývá zvykem a je vítaným doplňkem volného času adolescentů. Výlety, dovolené, společné kulturní akce, sporty, návštěvy adolescentů společně s rodiči jsou u některých rodin pravidlem, u některých rodin jen občasným zpestřením a v některých rodinách vzácností až výjimkou. Vztahy s rodiči dost často souvisí s výchovným stylem rodiče, autoritativní styl s nedostatkem respektu a uznání vede spíše ke špatným vztahům a k hledání uspokojování těchto potřeb mimo rodinu.

Demokratický či liberální styl nechávají dostatek prostoru pro vývoj identity adolescenta, postupné odpoutávání se je u volnějších, pružnějších vazeb méně bolestivé. Větší část participantů vnímá podporu rodiny ve svém volném čase, někteří se setkávají s neutrálním postojem, který však většinou interpretují kladně jako možnost být „sami sobě pánem.“ K nezájmu či lhostejnosti ze strany rodiny se staví podobně, někdy spíše rezignovaně. U jedné participantky je to velmi citlivá záležitost, neuznání a snižování volnočasových aktivit, talentu ze strany rodiny, matky, je příčinou depresí a špatného zdravotního stavu. Liberální styl výchovy vnímají někteří adolescenti jako nezájem či lhostejnost rodičů. Dospívající jsou připraveni hájit své zájmy a pokud diskuze neproběhne, nejsou zcela spokojeni. Lukáš: *„No, nikdo mně v tom nepodporuje, ani táta moc ne. Většinu jsem si musel sám prosadit. Byla diskuze. Spíš slýchám, že bych to neměl, ale je to spíš na mně. Mám spíš svobodu.“*

S touto problematikou jsou spojeny i tlaky rodiny. Nejčastěji se vyskytovaly v dětství u zrodu volnočasových aktivit, z nichž některé vznikly „na povel“, nebo se jednalo o tlak směřující k vytrvání u dané aktivity a to jednorázově, častěji však spíše z dlouhodobého hlediska. Poslední výraznější zkušeností respondentů je tlak rodičů ohledně studijních povinností, dominantní byl u velké části dospívajících zejména při volbě střední školy a oboru. Tradičním tlakem je neoblíbený důraz rodičů na domácí práce a povinnosti, které patří k neoblíbeným aktivitám, kterým se snaží někteří respondenti přímo vyhýbat. Andrea k podpoře rodičů sděluje: *„Tak od tatky to bude akorát v tom, že se mě snaží dohnat do maturity, abych měla dobrou začátek do života. Mamka mě podporuje ve všem, co dělám. Tatka mě tlačí k úspěchu v tom životě.“*

Významným rodinným vlivem na podobu volného času mládeže v období dospívání jsou názory, strach a zákazy rodičů. Patří do oblasti, která významným způsobem trápí respondenty ve volném čase a ovlivňuje podobu jejich času tím, že se tam prostě některé

aktivitu neobjeví. Franta: „*Ted' jsme měli jet na ledopád líz, ale to mně rodiče nedovolili, že je to moc nebezpečný. Mě to nebezpečný nepřipadá, já bych to chtěl zkusit, no...ty co tam lezli, to přežili....*“ Adam komentuje podporu rodičů: „*Na jednu stranu jako jo a na druhou stranu moc ne, ale přijde mi, že to jde... Jako doma oceňují, že mi to jde, ale zas mají strach, jaký to bude mít následky... no, nějaká podpora tam je, ale mají spíš odstup. Hlavně slovně podporují. Spíš mně ale tlačí do té školy...*“

Důležitou roli v problematice rodiny hraje finanční závislost na rodičích a společné bydlení, kdy obojí je spojeno nejčastěji s dobou získávání pracovní kvalifikace, přípravy na budoucí povolání. Tato doba se zvyšuje odkladem zahájení produktivní části života, o čemž vypovídají představy, životní cíle a plány respondentů. Velkou roli hraje sociální situace rodiny, která se promítá do více oblastí života mladého člověka.

2.5 Kategorie: Vrstevníci - skupiny

Přestože je tato kategorie velmi důležitá a významná, je svým způsobem na první pohled poměrně úzká. Tuto kategorii reprezentují kódy: *členství, skupina, parta, být oblíbený, dělat to, co ostatní, kamarád, inspirace, vzor, být s nimi, komunikace, jen tak ven, sednout si, konzumace, pobídka, čas kamarádů.*

Eleanor k tomu, co má vliv na její volný čas, říká: *Kamarádi nejvíc, počasí... a nálada. Sama jsem spíš na intru, na ven mám nabídky od kamarádů. Jdeme se třeba projít, někdy si sednout. Dáme si něco...pokecáme. Nebo kouknout po obchodech...*“

O výrazném nárůstu významu a vlivu vrstevníků v adolescenci je v teoretické části napsáno mnoho. Výzkumné šetření teoretické poznatky potvrzuje v několika oblastech. Potřeba být s vrstevníky je velmi silná, jak již bylo patrné v kategoriích motivace a emocí vrstevníci mají na rozhodování, chování a jednání mládeže podstatný vliv. Vrstevníky respondenti rozlišují v několika rovinách. Nejužší vazby mají na přátele, těch je pouze několik. Zejména děvčata mají pár nejlepších kamarádek, chlapci jsou spíš v početnějších skupinkách. Jirka o vlivech na jeho volný čas říká: „*Asi kamarádi a asi nic jinýho. Kamarádi napíšu a vytáhnou mě ven. Co nejvíc řeší: Jestli je kam jít, abychom se nenudili.. taky, kdo by šel, aby nás nešlo málo... čím víc lidí, tak je větší zábava.. někdy je nás šest, někdy třeba víc...*“

Z blízkých přátel opačného pohlaví, tzv. „jen kámošů“, se mohou v průběhu adolescence stát partneri na celý život. O něco širší pojetí, buďto méně vyzrálé a vyprofilované, což souvisí i s věkem, nebo dané menší citovou vazbou, jsou kamarádi.

Těchto kamarádů bývá víc a jsou to vztahy proměnlivější, volnější. V odpovědích respondentů byl tento pojem, kód, v různých souvislostech velmi častý, překonal svou četností nejvíce uváděnou náladu. Pak jsou vnímány různě intenzivně členství ve formálních i neformálních skupinách, záleží na míře identifikace se skupinou, na subjektivní či objektivní významnosti členství. Nejširším pojmem, který respondenti vnímají, je mládež či vrstevníci.

Přechod na střední školu, opuštění základní školy je významný moment v životě adolescenta, ve vrstevnických vztazích probíhá modifikace či zanikání starých členství a vytváření nových. To má za následek nejistotu, labilitu ve vztazích, zvýšenou potřebu někam patřit a tomu úměrnou snahu vyvíjet k tomu směřující úsilí. Náročnost nové sociální situace je u ubytovaných žáků středních škol na domově mládeže znásobena omezeností kontaktů s rodinným i vrstevnickým prostředím v místě bydliště.

V užších vazbách a vztazích, při budování nových členství je potřeba identifikace se skupinou tak silná, že pozornost dospívajícího je upřena k přátelům a kamarádům velmi výrazně a jsou ochotni udělat téměř cokoli, aby ve vztazích či skupině zaujali výhodnou pozici, dobré postavení. Bára: *„Je fajn bejt s kamarádama venku, když se vidim s lidma, se kterýma se nevidám tak často... kluci blbli tak, že se rozeběhli a klouzali po břiše hlavou napřed, to byla fakt prča...“* Otázka „být IN“ se kromě mediálního a společenského rozměru ukázala jako zajímavá ve smyslu „být ve“ skupině. Adam: *„Co znamená bejt in?.. tak to netuším... asi jak pro koho, no... třeba z tý party asi nebejt aut, ne?“*

Další oblasti otázek, kde se vliv vrstevníků projevil nejvýrazněji: Co má podle tebe vliv na Tvůj volný čas? Co nejvíc řešíš? Co podnikáš s kamarády? Co podnikají kamarádi, podle čeho si vybíráš, co budeš dělat a mnoho dalších doplňujících oblastí.

O něco slabší vliv kamarádů na podobu volného času byl u osob se silnými, dlouhotrvajícími zájmy a hodně plným kalendářem s fixními termíny, např. sportovní a umělecké typy. Ti byli na jednu stranu svými silnými zájmy pevně zakotveni a odolní vůči vrstevnickému tlaku, ale na stranu druhou byla cítit touha vrstevnické potřeby saturovat či kompenzovat. Nejčastěji snahou stihnout zbytky volného času využít s kamarády maximálním způsobem. Častou potřebou, kromě potřeby „být s nimi“, spojenou s vrstevníky je komunikace realizovaná obvykle tváří v tvář nebo jinými formami. Kladně hodnoceným typem osobnosti adolescenta je komunikativní a zábavný pohodář, co nezkaží žádnou zábavu.

Se společným pobytem a povídáním je spojena konzumace všeho možného, doposud běžného, nebo se do hry případně dostávají ochutnávky a experimenty s nově objevenými látkami pod taktovkou zkušenějších vrstevníků.

Význam vrstevníků spočívá mimo jiné v tom, že jako skupina vytváří určité normy a pravidla, které jsou pro členy nebo osoby aspirující na členství závazné. Někteří dospívající

se z různých důvodů cítí být jiní, určitých skupin či lidí se straní. Zároveň však existují i jedinci, kteří jsou pro svou odlišnost marginalizováni skupinou či širším vrstevnickým okolím.

Aneta: „*No, moc s kamarády ven nechodím.... s přítelem jediné... párkrát jsem se kamarádila a nedopadlo to moc...jedna holka mně zradila.. no, už nejsem moc důvěřivá... asi jsem jiná než většina lidí okolo mne... ostatní lítaj po koncertech, po hospodách... furt nějaký pití, zakouřit si.. na to já nejsem... kámošky tancujou na diskotéce... pak se chlubí co a jak.. co vypily...jak s klukama... no, samý průserý... v dnešní době je to móda.“*

Vliv vrstevníků je násoben provázáním s vlivy dalších psychosociálních faktorů. Tento proces bych přirovnal nabalování sněhu na sněhovou kouli. Spolu s kamarády a tendencí být s nimi, dělat vše s nimi, řídit se společnými pravidly, se na dospívajícího nabalují i některé vlivy, které na něj doposud nepůsobily, tedy potenciálně všechny faktory ovlivňující volný čas jeho vrstevníků. Určitá rezistence nebo schopnost filtrovat tyto vlivy je dána výchovou, vlastnostmi osobnosti a zakotvující kvalitou rodinných vztahů.

2.6 Kategorie: Škola

Dat v této kategorii je nejméně a dá se s přehledem konstatovat, že škola má podle názorů participantů, resp. dle odpovědí na klíčové tazatelské otázky, na podobu jejich volného času minimální vliv.

Kódy, které se mi podařily vyčíst, jsou následující: *kamarádi-škola, zajímavost výuky, množství učení, nové myšlenky, nové sporty, kroužek, školka, obor školy-záliba, dobrý učitel, žádný vliv, základka, střední, špatný učitel.*

Četnost kódů je velmi nízká. První reakcí většiny respondentů je nejčastěji negativní odpověď, žádný vliv. Andrea: „*Asi ne. Ne.*“ Martin: „*No ve škole, to teda nevím... možná ten můj obor, trochu... jinak asi jak máme víc tělocviku, tak sportovní věci... nic nového ale asi... možná válka druhá světová mne zajímala, tak to...“*

Ve vzpomínkách na počátky volnočasových aktivit se respondenti zabývali prvními aktivitami ve školce, vzpomněli si na několik sportů, co se naučili na základní škole a zmínili několik předmětů, které se stali jejich oblíbenými a zformovali jejich zájem o vědní obor nebo výseč poznání daného oboru. Předměty se často pojily s oblíbeností, subjektivně hodnocenými kvalitami učitele. Vzpomínají i na zájmové kroužky na základní škole.

Mezi nejvýraznější prvky vlivu, které participanté vnímají pozitivně na střední škole, patří objev nebo vyzkoušení nových sportů a sportovních aktivit. Dále zmiňují seznámení se

s novými kamarády, jedná se o průnik s kategorií vrstevníků a skupin, a zajímavost některých předmětů v teoretickém a praktickém vyučování. Někteří si vybrali školu a zejména obor, který je dle jejich slov „koníčkem“. Marginálně pro někoho škola představuje zdroj nových myšlenek a kontaktu s kulturou.

Významněji však na participanty působí negativně hodnocené množství učení ve škole, které se podílí na celkovém objemu povinností a limituje množství volného času, zároveň působí jako stresový faktor. Ubírá energii, ovlivňuje náladu, přiděluje starosti, zvyšuje pochybnosti a jeví se v kombinaci s náročností jako výrazný životní problém. Školu někteří participanti vnímají jako prostor plný problémů daných lidmi, autoritami, nesmyslnými pokyny, nesplnitelnými nároky, ale předně uvádějí jako hlavní problém, když je špatný učitel. Adaptace na nové podmínky ve škole, domově mládeže, změnu vrstevnického okolí, životního stylu, přijetí role středoškoláka a další okolnosti je zajisté velmi náročné zvládnout.

Střední škola je oproti základní škole brána jako důležitý kvalifikační krok k leckdy vysněné profesi. Je zakončena zkouškou, jejíž splnění není samozřejmé. Tato fakta ovlivňují celkový pohled a prožívání situace.

Malá částečná provázanost kategorie školy je evidentní s kategorií *vrstevníci-skupiny, rodina, volný čas, problémy, emoce, motivace*.

V rámci této kategorie se daly na základě teoretických poznatků očekávat další a větší přesahy do jiných kategorií, které však výzkumné šetření nepotvrdilo. Nenalezení příslušných dat v rozhovorech nemusí znamenat, že vliv neexistuje, ale například, že si některé vlivy respondenti možná neuvědomují nebo neměli prostor se o nich vyjádřit.

2.7 Kategorie: Média - společnost

Pokud bylo v předchozí kategorii málo dat, v kategorii média-společnost je jich více než dostatek. Tato kategorie zahrnuje fenomén médií, jakožto určitý způsob zprostředkovatele výměny informací a komunikace jedince s bližšími i vzdálenějšími lidmi, skupinami, tj. společnostmi. Charakteristika tohoto fenoménu se odráží i v oblasti kódů této kategorie a v jejich rozčlenění do subkategorií, které vypadají následovně: *komunikace, zábava, inspirace, formace, obraz společnosti, negativa*.

V souboru nejčastějších kódů se objevuje: *facebook, síť, instagram, mail, net, mobil, sebeprezentace, hodnocení, hudba, film, foto, video, hry, youtube, úložiště, televize, rádio, inspirace-net, inspirace-youtube, inspirace-hudba, vzor-sport, vzor-osobnost, móda, být in,*

trendy, sledování, reagování, sdílení, lhostejnost, přetvářka, bezohlednost, stádnost, závislost, negativum.

Komunikace mládeže kromě té osobní tváří v tvář probíhá především za využití médií a nese se v elektronickém a virtuálním duchu. Neustále je nutné sledovat komunikační kanály, sociální sítě, displej telefonu, být „onlajn“, okamžitě reagovat, hodnotit a komunikovat. Prostřednictvím médií lze ostatním průběžně poslat svou určitou osobní, životní či volnočasovou sebe prezentaci. Chlubit se tím, co právě dělám, jak se mám, jak si užívám života, jaká jsem osobnost a to s očekáváním hodnocení především ze strany vrstevníků. Na nejčastější způsob komunikace byla mířena jedna z doplňujících tazatelských otázek.

Martin: *„Tak jako já, když začnu komunikaci s někým neznámým, tak přes facebook nebo na netu, jinak si jít někam sednout, pokecat... já si třeba osobně nepřidávám do přátel koho neznam a nikdy jsem ho neviděl...na facebooku...“ ale třeba hráli jsme proti sobě v týmu a vim, že tam byl, tak já si ho nebo on mě přidá.“*

Zábava je s médii jednoznačně spojena a média dle odpovědí jsou součástí trávení volného času, způsobem pasivního odpočinku. Aneta na otázku, co dělá ve svém volném čase nejčastěji, odpovídá: *„Asi se věnuju tomu mobilu, takže facebook a instagram, něco prosurfuju... přečtu i nějaký články, natáhnu se u toho na postel... odpočinu...“*

Do oblasti volného času mohou média přinést inspiraci k pozitivním i negativním, rizikovým volnočasovým aktivitám. Lukáš se inspiruje: *„S bráchou děláme kraviny. Jak se třeba serf táhne za člunem, jsme viděli na jůtůbku ... tak jsme to pak museli vyzkoušet...“* Jirka: *„...ale na Lipno jsme se dostali díky rádiu, říkali, že je to tam moc pěkný... na internet se s kamarádama jukneme, kam bysme mohli jet na kole, na trasy... nebo kam jet pod stan s kamarádama...“*

Média přináší informace z mnohých oblastí a o různých činnostech, které jsou samy o sobě zajímavé a ve kterých často vynikají některé výrazné osobnosti. Takové osobnosti se mohou stát pro mladé lidi vzorem, potenciálem formace jejich osobnosti. Tento vzor pak následují nebo kopírují v různých prvcích osobnostní charakteristiky, činnostech, jednání či chování. Franta vysvětluje inspirace svých zájmů a vzory: *„...no, jeden je dost známej, procestoval celou Evropu a Asii... dost stopem, byl v televizi a dává to taky na net... nebo je dobrej jeden týpek na YouTubu, co dělá survival, a to je hustý teda...“* Eleanor: *„Dřív to byla jedna youtuberka, jsem se podle ní líčila, ale teď už ne... už je jako moc... taková celebrita..“*

Média zprostředkovávají celkový obraz společnosti a také mládeže, který je tvořen prezentací různých trendů, módy, norem jednání i chování. Vytváří se tak leckdy i zkrácená představa, která může mít na jedince různé druhy dopadů. Aneta odpovídá na otázku, co znamená být in: *„...tak stačí se podívat v televizi... pít, kouřit, nosit značkový oblečení,*

nejnovější kolekce, jako to, co prostě frčí... hodně se chlubit různými věcmi na internetu, facebooku... hlavně se vyfotit a sdílet to... dát najevo, jak si užívají života a mají se krásně...“
Bára: *“In... hmm... to je asi jako zajímat se o věci, co se dějou ve světě. Poslouchat rádio, číst noviny. Měl by asi sledovat média. Je to individuální, když chce být někdo in, což mi teda nepřijde nějak životu důležitý...no ty média, různé stránky, pokud se chce nějak oblíkat, tak sledovat módu. Ale myslím, že by měl mít vlastní volbu, jak chce žít a existovat...“*

Negativa, která média zobrazují a nějakým způsobem prezentují či interpretují, mohou způsobit u jedince vystřízlivění až ztrátu ideálů, negativní emoční stavy, rizikové chování nebo naopak, působit jako antivzor nebo evokovat altruistické či aktivistické postoje.

Pepa: *„...být in?... no, jasně... oblečený podle posledních trendů, mít drahej telefon a sluchátka v uchu... poslouchat muziku, která zní jak když poslouchám mentálně chorýho člověka... cigáro zapálený, trávu v kapse, flašku k tomu... neřešil jsem nikdy jestli jsem oblíbený, dřív mně to třeba trochu mrzelo, ale teď už to neřeším... mam na intru partu, která mě uznává a stačí mi to.“*

Souvislosti, vazby a přesahy médií lze nalézt ve všech ostatních kategoriích. Média a společnost ovlivňují určitým způsobem každého jedince, rodinu, mládež i školu, zasahují emoční, motivační i volnočasové složky života, zobrazují, řeší, způsobují problémy a stávají se problémem.

2.8 Kategorie: Problémy

V této kategorii mnoho kódů vygenerovaly odpovědi u otázek směřujících ke zjištění, jaké jsou nejhorší zážitky respondentů spojené s volným časem, co jim chybí v oblasti volného času a čemu se naopak vyhýbají. Byly položeny dotazy také ohledně toho, zda participantům něco brání dělat ve volném čase to, co by chtěli a co je nejvíce trápí v jejich volném čase. Kódy určující tuto kategorii jsou: *pomluvy, hloupý lidi, konflikty, vztahové problémy, průšvihy, samota, ztrapnění, zdravotní problémy, problémová parta, problémy s učením, pevný rozvrh, návykové látky, pomíjivé-povrchní vztahy, diskotéky, konzum, nesmyslné činnosti, rušivé vlivy, nemožnost aktivity, nikdo nemůže, povolení-zákazy, něco se stane, marný čas, zabíjení času, nuda, málo času.*

Z teoretických poznatků bylo jasné, že období adolescence je problematické a mládež logicky zažívá mnoho složitých situací, událostí a stavů. I tak mne překvapil fakt, že nejčastější odpovědí na otázku, čemu se participanté snaží ve svém volném čase vyhnout, byla: *„problémům.“* Pro každého člověka je problémem něco jiného, po rozdělení kódů do

subkategorií se mi jako logické členění ukázalo toto rozdělení zjištěných problémů: *problémy ve vztazích, osobní problémy, problémy společnosti, problémy volného času.*

Problémy ve vztazích, které se projeví, vyskytovaly ve výzkumném šetření, souvisely s rodiči, sourozenci, partnery, vrstevníky, autoritami a problematickými lidmi z okolí, prostředí ve kterém participanti žijí. Hlavním těžištěm v této subkategorii byla tendence vyhnout se konfliktům, pomluvám, komunikačním nedorozuměním a „hloupým lidem“, tj. lidem s hloupými názory, nevhodným chováním, lidem co respondentům nějakým způsobem nesedí. Adéla: „...jsem radši na intru... doma je furt babička a stojí mi za zadkem... to je pořád něco, problémy, konflikty... to tady je to zlatý.“

Mezi osobními problémy, které jsou velmi specifické a individuální, byl zmiňován především zdravotní stav, který promarněním času nemocí, úrazem nebo jen nemožností aktivitu vykonávat limitoval či limituje volnočasové aktivity. Samota byla problémem vzniklým marginalizací jedince ze strany skupiny a v několika případech tím, že jen chyběl „parták“ pro realizaci vybraných aktivit. Problémy s partou spočívaly několikrát v pokusech o šikanu a párkrát v negativním vlivu na jedince s jeho následným rizikovým chováním. Škola, množství učení, jeho náročnost nebo případná exponovaná období dokáží v některých případech perfekcionalistům nebo příliš starostlivým a odpovědným jedincům zredukovat volný čas prakticky na minimum. Průšvihy jsou označením konkrétního problematického jednání či chování jedince, které mělo dopady na jeho další, nejen volnočasový život. Pepa uvádí příklad: „Průšvih byl, když mi sebrali papíry. Vyrázil jsem domu, ujel asi sto metrů. Na udání, že jsem měl předtím trávu. Za dva měsíce mi ho vrátili, prej špatnej test, ale pověst utrpěla...“

Zvláštním problémem, který se vyskytoval ve spojení s neochotou a strachem vyzkoušet nové aktivity, je ztrapnění, jakási obava i zkušenost s negativním hodnocením okolí v reálném životě i na sociálních sítích.

Dle výsledků výzkumného šetření si participanti uvědomují některé problémy společnosti nebo svých vrstevníků a zaujímají k nim osobní a volnočasové postoje. Aneta: „...nechodim na diskotéky, nechci pít a kouřit, toulat se po nocích... abych se válela opilá někde a měla kluka na jednu noc... snažím se být slušná.“ Andrea: „Ta bezohlednost vůči jinejm. Ted' se málokdo zastane někoho, kdo má problém. Moji mamku přepadli v Praze a sebrali jí kabelku a nikdo jí nepomoh, aby sám neměl problém. Je tu lhostejnost, bezohlednost. Oni jdou, srazí člověka, kterej jde o berli a je jim to jedno. Babičku jsem třeba jednou převáděla přes přechod, protože tam jezdily auta a ona se bála přejít. Jedné paní jsem nosila domů nákup, protože měla strašně oteklý nohy a sama to nezvládala. Lidi nekoukaj na druhý.“

Problémy volného času spočívají zejména v problémech se samotným časem. Jsou zde diametrální rozdíly v množství volného času. Na nedostatek volného času si stěžuje převážná většina participantů, někdy je to spíše subjektivní pocit a výpovědi si u jednotlivých otázek odporují. Pouze několik jedinců má času dokonce nadbytek, neumí ho využít, hovoří o nudit a zabíjení času. Saša: *“Chci, aby se mi zlepšila fyzicka, tak cvičím... ale taky není co dělat... ve škole končíme po obědě a do večera daleko...tak hledáme čím zabít čas, nějak ho zaplácnout...to v posilovně jde...”* Jirka: *„Na intru nemám co dělat, jsem rád ve škole, ve volném čase se nudím. Koukám na filmy na počítači, hraju na počítači... jdu pak taky ven s kamarádama...”*

Nejvíce vyčerpání respondentů, kteří například dělají na vysoké úrovni sport, hrají na hudební nástroje nebo se prostě jen ve volném čase přetěžují, si stěžují na malé množství času a nabitý kalendář s pevným rozvrhem činností. Bára ke svému pevnému programu a k tomu, co jí brání dělat ve volném čase to, co by chtěla, říká: *„Já jak už mám všechny ty koníčky daný, kde a co jak je. Někdy se mi na ně vyloženě chce. Ale někdy se vyskytne něco jiného a já se toho nemůžu účastnit. Takže mi můj volný čas brání dělat, co bych vlastně chtěla.”* Marnost ztraceného a nevyužitého času pocítuje velké množství dotazovaných.

Lukáš lituje: *„Když jsem nemocnej a musím být doma... nebo kocovina, ten čas marnej a zabitej... kdy jsem ve stavu, že nemůžu nic dělat...”* Petra shrnuje, co ji trápí: *„Nemám čas a taky, že nemám možnost to dělat, třeba že nejsem doma a jsem na intru. Nebo že to nemám s kým dělat, chybí parták. Radši to dělám spíš s někým známým, protože mu můžu věřit a můžu se třeba víc odvázet. No a někdy je zase moc času a není, co dělat... to mě pak trápí nuda... a samota.”*

V oblasti volného času se jako problematické jeví nepřínosné činnosti, které v některých participantech vyvolávají výčitky spojené s pocitem promrhání času. Rušivé vlivy neumožňují vykonávat aktivity v kuse nebo v kvalitě, která je možná či očekávaná. Zákazy a povolení omezují svobodu volnočasového počínání.

2.9 Kategorie: Volný čas a životní styl

Výzkumné šetření bylo zaměřeno především na zkoumání vlivů psychosociálních faktorů na podobu volného času mládeže. Tato kategorie vznikla zbylými kódy, které se vážou k volnému času a seřazením dle tematické podobnosti dávají možnost nahlédnout do volnočasového uvažování participantů. Kategorie je svým způsobem doplňkem výsledků výzkumného šetření. Zařazují ji však do výsledků především, protože si myslím, že volný čas sám o sobě

jako fenomén, představa o něm a jeho prožívání je svým způsobem psychosociálním faktorem, který průběžně ovlivňuje svou výslednou podobu. Volný čas a životní styl svou provázaností s ostatními kategoriemi ovlivňuje i jejich strukturu a prvky. Subkategorie, které vznikly, reprezentují určitou představu o smyslu či funkci volného času. Subkategorie jsem po analýze kódů a jejich setřizení vytvořil takto: *pasivní relaxační a regenerační činnosti, hedonické pojetí volného času, zážitkové pojetí volného času, hledání smyslu volného času.*

Kódy tvořící kategorii a subkategorie:

- ❖ *spát, lehnout, obnovení sil, vypnutí, nicnedělání, odpočinek, odreagování, relaxace-uvolnění*
- ❖ *cítit se dobře, požitek, příjemno, užívat si, starat se o sebe*
- ❖ *dobrodružství, zvědavost, zážitek, zábava*
- ❖ *využitý čas, účel, volnost, bezstarostnost, poznání*

Jedním z překvapení v předchozích výsledcích šetření pro mne bylo velké zastoupení kódu únava. Důraz na pasivní odpočinkové činnosti ve volnočasových představách nemalého množství participantů už mne tolik nepřekvapil.

Hedonické pojetí volného času je podle některých zdrojů určitým projevem dnešní konzumně orientované většiny ve společnosti. Ve výzkumném šetření byl počet výskytů příslušných kódů druhý nejvyšší.

Druhou nejsilnější orientací bylo zážitkové pojetí, ale kdybychom přidali všechny kódy „baví mě to“, bylo by jednoznačně na prvním místě. Zájmy v této orientaci byly prezentovány s největším nadšením.

Poslední subkategorii reprezentovalo především silné vnímání hodnoty času, v oblasti problémů byly největší vazby na problémy ztráty času, mála času. Čas byl pojímán jako veličina, která má nějaký účel, třeba je vhodný k věnování se poznání nebo zažívání vyšších pocitů svobody, např. bezstarostnosti a volnosti.

3 Diskuze

Cílem mého výzkumného šetření bylo zjistit, jaké psychosociální faktory nejvíce ovlivňují podobu volného času současné středoškolské mládeže. Dále jsem usiloval o zjištění, jaké existují přesahy nebo souvislosti mezi vlivem jednotlivých faktorů, zda existují nějaké faktory, které vedou mládež, aby více vyhledávala nějaký druh volnočasové aktivity a jestli existují nějaké faktory, které způsobují, že se mládež některým volnočasovým aktivitám vyhýbá. V diskuzi se zamyslím, nad některými zjištěnými fakty, případně je porovnáám s jinými informacemi.

Na základě analýzy dat, která jsem získal v rámci provedených rozhovorů se 14 participanty adolescentního věku, kteří jsou žáky střední školy, jsem identifikoval 9 témat, kategorií dat, týkajících se vlivu psychosociálních faktorů na volný čas středoškolské mládeže.

Osobnost se ukázala jako složitý a značně individuální faktor, který se ve vlivu na podobu volného času liší na základě své rozdílnosti v cílech-aspiracích, vlastnostech, stavech, postojích, zkušenosti a sebepojetí. Další rozdíly podoby vlivu tohoto faktoru jsou dány věkem a pohlavím, resp. dosaženou úrovní psychosociálního rozvoje. Z hlediska vlastností osobnosti jsem v průběhu analýzy všech kategorií zjistil, že v teoretické části uváděná charakteristika osobnosti, tzv. „Big Five“²³⁰, spočívající ve vlastnostech jako je inteligence, svědomitost, otevřenost, citová stabilita a přátelskost, by mohla korespondovat s pozitivní podobou volného času a šťastného života mladého člověka. V současné společnosti je mládež někdy označována jako *mileniálové*, tzv. „*millennials*“²³¹, resp. jako *generace Y*²³², případně již generace Z, a podle charakteristiky některé vlastnosti splňuje. Velké nepochopení starší generace vyvolává posun v postojích, hodnotách mládeže, přístup k práci a volnému času. Zdá se, že se změnil zejména postoj k penězům, které se nestávají životním cílem, hodnotou, ale pouze prostředkem k jiným hodnotám. Faktor osobnosti se prolíná celou problematikou a ovlivňuje působení většiny dalších faktorů.

Kategorie emoce se projevila jako silný faktor, s možná o něco větším významem u děvčat, který, zjednodušeně řečeno tříděním podnětů na libé a nelibé, ovlivňuje výběr volnočasových aktivit v motivačním procesu. Zejména je to nálada, která má proměnlivý

²³⁰ Srov. HÁJEK, B.; HOFBAUER, B.; PÁVKOVÁ, J. *Pedagogické ovlivňování volného času: trendy pedagogiky volného času*. Praha: Portál, 2011, s. 49

²³¹ Srov. VOZKOVÁ, M.; VOPÁLENSKÁ, L. Generace Y. Je líná, nebo moudrá? *Český rozhlas. RadioFórum*. [online]. 27. února 2015

²³² Srov. KYJONKOVÁ, P. *Představa mladé generace o životě: Hodně peněz a málo práce*. Lidovky.cz[online]. 11. března 2010.

charakter i vliv, pozitivní působení prožívání a vyhledávání radosti a emocí spojených s úspěchem či uznáním. Přesah emocí do roviny potřeb ovlivňuje kategorii motivace, emoční stavy a prožívání mají vliv na většinu dalších faktorů různou měrou i způsobem. Velmi silnou a paralyzující emoci se zdá být strach. Myslím si, že tuto rovinu nelze podceňovat, dá se v ní s člověkem pracovat na racionalizaci a odstranění zbytečných volnočasových bariér či špatných pocitů.

Síla motivace jako psychosociálního faktoru je spojena s ostatními faktory, které samy o sobě mají motivační potenciál. Největší motivační vazby směřovaly spíše k vrstevníkům a velmi silné potřebě „být s nimi“, dále k vlastní osobnosti a konkrétní podobě volného času. Potřeby uznání, úspěchu, dobré pozice ve skupině se jeví též jako velmi důležité. Motivace souvisí úzce s každodenními volbami mládeže, zcela jasně i s těmi volnočasovými. Rozhodovací proces spočívá, jak je patrné i z výzkumného šetření, ve velmi složitém manévrování v komplexu motivů, potřeb, zájmů, kombinací vlivů a faktorů, často i velmi protichůdných.

V rodině lze spatřovat nejdůležitější faktor především v dětství, tj. v počátcích a během raného formování volnočasových aktivit. Rodina respondenty silně ovlivňuje svým životním stylem, sociokulturní úrovní a výchovou. K problematice výchovného stylu, kromě tradičního teoretického pojetí, je přínosné zmínit výzkum²³³, který se týkal specifických způsobů rodičovského počínání v přístupu k volnému času adolescentů. Rozdílné přístupy byly definovány buďto jako spíše rodičovská znalost-povědomí o volném čase adolescentů nebo jako rodičovská kontrola. Bylo zjištěno, že přílišná kontrola rodičů snižuje u adolescentů smysl pro autonomii, sebeurčení, klesá jejich vnitřní motivace, častěji se vyskytuje volnočasová rezignace a pocity nudy. Rodičovské povědomí, kdy rodiče dětem více věří, naopak znamená větší svobodu, ale i odpovědnost adolescentů, zvyšuje sebevědomí a vnitřní motivaci dospívajících, posiluje vztahy rodičů a mladých lidí. Oba přístupy by však měly být v rovnováze.

Tato fakta se poměrně přesně shodují se zjištěnými názory participantů mého výzkumného šetření a popsané spojitosti ukazují, jak spolu korespondují a korelují některá specifika v jednotlivých kategoriích-tématech, zde např. rodina, osobnost a motivace. Nelze opomenout paralelní procesy psychosociálního vývoje v průběhu adolescence, které tzv. „běží na pozadí“ běžného dění a silového působení faktorů.

²³³ Srov. SHARP, E. H.; CALDWELL, L. L.; GRAHAM, J. W.; RIDENOUR, T. A. Individual Motivation and Parental Influence on Adolescents' Experiences of Interest in Free Time: A Longitudinal Examination. *Journal of Youth and Adolescence*, 2006, Vol. 35, No. 3, 359–372

Zdá se, že významným rodičovským vlivem v období adolescence jsou názory, strach a zákazy rodičů. Je patrné, že jsou tyto prvky součástí volnočasového uvažování respondentů. Respekt k těmto prvkům je pravděpodobně podpořen závislostí, např. ekonomickou, adolescenta na rodičích. Rodina vytvořila dospívajícímu základní životní i volnočasovou pozici a vybavila ho určitou silou a odolností vůči vnějším vlivům.

Kategorii vrstevníků lze na základě četnosti a významu dat ve výzkumném šetření považovat za nejsilnější psychosociální faktor působící v adolescenci na oblast volného času středoškolské mládeže. Potřeba být s vrstevníky je motivačně velmi silná, při odpoutávání od rodiny si respondenti hledají náhradní identifikační a vztahový prostor, nalézají ho mezi kamarády, kteří, jak se zdá, dokáží saturovat většinu jejich potřeb. Vliv vrstevníků je dle mého soudu umocněn, tzv. efektem sněhové koule, kdy spolu s vlivem vrstevníků působí na jedince i komplex vlivů jejich psychosociálních faktorů. Síla vlivu vrstevníků je patrně v negativní korelaci s výsledky výchovy a kvalitou rodinných vztahů.

Škola se ve výsledcích projevila směrem k podobě volného času mládeže jako relativně slabý faktor. Vypadá to, že největší vliv má ze strany školy na jedince množství a náročnost učiva, která limituje množství volného času jedince a jeho energetický potenciál. Často je také zdrojem stresu. V pozitivní rovině se projevila střední škola jako zdroj nových sportovních aktivit. Je otázkou nakolik si participantů uvědomují působení školy na jejich život a volný čas, které by mělo probíhat prostřednictvím vzdělávacích a výchovných funkcí školy v oblasti volného času a životního stylu mládeže.

Média lze vzhledem k množství dat považovat za důležitý faktor. Významná komunikační funkce, všudypřítomnost technologií, jejich pravidelné a neustálé využívání mládeží i v době odpočinku, spojení s důležitými psychosociálními potřebami, zábavný, formativní, informační a inspirační potenciál dělají z médií značný silový faktor. Dá se uvažovat, s přihlédnutím k počtu kódů a jejich výskytu, o přiblížení médií (společnosti) k významu a síle vrstevnického vlivu. Vrstevníci však představují i vztahovou rovinu a formu osobního kontaktu, jsou součástí mediálního vlivu, např. sociální sítě, v uvědomovaném významu tedy hrají podle odpovědí participantů v jejich životě větší roli.

Problémy jsou vážnou a významnou kategorií z hlediska dopadů na život mládeže. Participantů se dle svých vyjádření velmi snaží ve volném čase problémům vyhýbat, dalo by se i soudit, že se domnívají, že problém je věc, která do volného času nepatří. Podoby volného času se možná nejvíce dotýkají problémy s množstvím volného času, u kterých se lze setkat s oběma krajnostmi. Podle nejčastějších názorů je času spíše málo, v ojedinělých případech však někdy až moc. Neschopnost využít volný čas nebo kombinace překážek vede k prázdnému času, který je nejčastěji prožíván a uvědomován jako nuda.

Poslední kategorií je volný čas a životní styl. Volný čas jako fenomén je svým způsobem psychosociálním faktorem, který cirkulárně průběžně ovlivňuje svou výslednou podobu, je možné si povšimnout provázanosti s ostatními kategoriemi a jejich prvky. Data po přeskupení vytvořila subkategorie, které svým pojetím odpovídaly určitým přístupům k volnému času. Překvapivý byl výskyt únavy ve stavech osobnosti, promítající se v upřednostňování pasivních odpočinkových činností. V analýze se mi podařilo objevit pojetí hedonické, zážitkové a „hledající“.

Myslím si, že na základě diskuze výsledků, mohu říci a zároveň odpovědět na hlavní výzkumnou otázku, že podle odpovědí participantů se dá největší síla vlivu na podobu volného času mládeže přisoudit vrstevníkům. Druhý největší vliv mají nejspíše média a společnost. Velmi významná je rodina, jejíž role je pro rozvoj osobnosti mladého člověka a charakter jeho volnočasových aktivit nenahraditelná.

K dílčím výzkumným otázkám mohu konstatovat, že jak již bylo v diskuzi na mnoha místech pojednááno, přesahy a souvislosti mezi faktory jsou značné. Téma psychosociálních faktorů je z hlediska výkladu i pochopení příčin a následků volnočasového jednání a chování mládeže velmi složité a náročné. Charakteristické jsou dle mého soudu neostré hranice vlivů, někdy i nejasné souvislosti mezi příčinami a následky. Dá se usuzovat, že mládež podle výzkumného šetření vyhledává mediálně atraktivní volnočasové aktivity spojené s vrstevníky nebo jejich pozitivním hodnocením, zábavou, pozitivními emocemi, kde může získat uznání či dosáhnout úspěchu. Vyhýbá se problémům, nudě, negativním emocím, tlakům ze strany autorit. Rozhodování o podobě volného času je často spojeno s vazbou na kamarády, náladu a únavu.

Výzkumné šetření je pro mne, i přes své samozřejmé limity, svými výsledky klíčem k možnosti vnímat volnočasovou realitu mládeže jiným způsobem než doposud a účinně se v práci pedagoga volného času zaměřit více na oblast posilování pozitivních a oslabování negativních aspektů vlivu psychosociálních faktorů.

Závěr

Cílem mé diplomové práce bylo představit problematiku volného času středoškolské mládeže v psychosociálním kontextu. Vycházel jsem z myšlenky, že fenomény související s volným časem mládeže jsou často nahlíženy odděleně, čímž dochází ke zkreslení celkové představy o problematice a snižuje se pochopení souvislostí, vztahů, jejich vzájemné dynamiky a prolínání. Pochopení složitého pole sil v oblasti volného času, komplikovaného formování osobnosti mladého člověka, specifik jeho psychosociálního vývoje a socializace by mělo být prioritou a základem pohledu každého pedagoga, který pracuje ve volném čase s mládeží.

Teoretická část práce posloužila k vymezení základních témat. Vymezil jsem pojem volný čas, vysvětlil funkce a význam volného času, popsal problémy v oblasti volného času a objasnil pedagogický zájem o tuto rovinu lidského života. Dále jsem se zabýval charakteristikou mládeže, s důrazem na rozbor klíčových témat vývojového období adolescence a se zaměřením na specifika vývoje osobnosti ve střední a pozdní adolescenci. Upozornil jsem na potenciální rizika adolescentního vývoje, některé druhy problémů mládeže a specifika dospívajících v oblasti volného času a životního stylu. Shrnul jsem, definoval a rozebral nejdůležitější psychosociální faktory ovlivňující podobu volného času mládeže.

V empirické části jsem se věnoval výzkumu, ve kterém jsem se na základě tematické analýzy dat získaných prostřednictvím polostrukturovaného rozhovoru od 14 participantů snažil získat odpověď na otázku, jaké psychosociální faktory nejvíce ovlivňují podobu volného času současné středoškolské mládeže.

Výsledky výzkumu korespondovaly se značnou částí teoretických poznatků. Na základě prezentace výsledků a rozboru lze usuzovat, že největší vliv na volný čas mládeže v období adolescence mají vrstevníci a jejich individuální či skupinové působení. Zdá se, že velmi silnou pozici mají média a společnost. Rodina hraje významnou roli především na počátku a během raného formování volnočasového života dětí, mládež ovlivňuje zejména svým životním stylem, sociokulturní úrovní, výchovou a vytváří dospívajícímu výchozí životní a volnočasovou pozici. Působení všech ostatních faktorů, tj. osobnosti, emocí, motivace, problémů mládeže a volného času se podle dat jevílo jako významné, navzájem se propojující a ovlivňující. Nejslabším faktorem podle výzkumného šetření je pravděpodobně škola. Výzkumné šetření odhalilo významnost a vliv některých „drobných“ prvků ve volnočasovém životě mládeže, např. radosti, nálady, kamarádů, úspěchu, únavy, odpočinku, zábavy, strachu, nudy a řady dalších.

Téma vlivu psychosociálních faktorů se ukázalo z hlediska výkladu i pochopení příčin a následků jednotlivých vlivů jako poměrně složité a náročné. Přesto je dle mého soudu psychosociální způsob pohledu na problematiku volného času mládeže velmi důležitý.

Volný čas je fenomén charakteristický svou otevřeností, která ponechává volnost pronikání pozitivním i negativním vlivům na rozvoj osobnosti mladého člověka. Jedním z významů výchovy k volnému času, který spatřuji, je naučit děti a mládež znát a odolávat rizikům vlivu některých faktorů, se kterými se ve svém volném čase mohou velmi pravděpodobně setkat, resp. prakticky určitě setkají.

Tvorba diplomové práce, studium literatury a výzkumná činnost, mne vedly k hlubšímu promýšlení souvislostí, nahlížení na problematiku z mnoha úhlů pohledu, přiměly mne pokládat si otázky, které bych si jinak možná neměl příležitost či důvod klást. Práce rozšířila můj celkový rozhled a orientaci v daném tématu a propojila dosavadní i nové poznatky z oblasti volného času středoškolské mládeže, souvisejících specifíků a vlivu psychosociálních faktorů.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ A LITERATURY:

BACH, T. *Volný čas a životní styl současné středoškolské mládeže*. České Budějovice, 2013. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Pedagogická fakulta. Katedra pedagogiky a psychologie. Vedoucí práce I. Žlábková.

DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 3. vyd. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0139-7.

DUFFKOVÁ, J.; URBAN, L.; DUBSKÝ, J. *Sociologie životního stylu*. Praha: Vydavatelství PA ČR, 2007. ISBN 978-80-7251-266-9.

GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 2. rozš. vyd. Brno: Paido, 2010. ISBN 978-80-7315-185-0.

HÁJEK, B.; HOFBAUER, B.; PÁVKOVÁ, J. *Pedagogické ovlivňování volného času: trendy pedagogiky volného času*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0030-7.

HARTL, P.; HARTLOVÁ H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X.

HAVLÍK, R.; KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-635-7.

HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-888-0.

HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 2., přeprac. a dopl. vyd. Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-4674-6.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-0982-9.

HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-927-5.

JANOŠOVÁ, P. *Dívčí a chlapecká identita: vývoj a úskalí*. Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN 978-80-247-2284-9.

JEDLIČKA, R. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících: prevence životních selhání a krizová intervence*. Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-5447-5.

KAPLÁNEK, M. *Čas volnosti - čas výchovy. Pedagogické úvahy o volném čase*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0450-3.

KNOTOVÁ, D. *Pedagogické dimenze volného času*. Brno: Paido, 2011. ISBN 978-80-7315-223-9.

- KOHOUTEK, R. *Úvod do psychologie: psychologie osobnosti a zdraví žáka*. Brno: Masarykova univerzita, 2006. ISBN 80-210-4077-7.
- KRAUS, B. *Sociální aspekty výchovy*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1999. ISBN 80-7041-135-X.
- KRAUS, B. *Středoškolská mládež a její svět na přelomu století*. Brno: Paido, 2006. ISBN 80-7315-125-1.
- KRAUS, B. *Sociální deviace v transformaci společnosti*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015. ISBN 978-80-7435-575-2.
- KRAUS, B.; JANIŠ, K. *Sociální analýza mládeže ve východočeském regionu: [výzkumný záměr]*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1999. ISBN 80-7041-615-7.
- KRAUS, B. *Životní styl současné české rodiny*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015. ISBN 978-80-7435-544-8.
- KUBÁTOVÁ, H. *Sociologie životního způsobu*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-2456-0.
- LANGMEIER, J.; KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie. 2., aktualizované vydání*. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-1284-9.
- MACEK, P. *Adolescence*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-747-7.
- MACEK, P. *Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-348-X.
- MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X.
- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993. ISBN 80-901424-7-8.
- NAKONEČNÝ, M. *Emoce*. Praha: Triton, 2012. ISBN 978-80-7387-614-2.
- NAKONEČNÝ, M. *Motivace chování. 3. přeprac. vyd.* Praha: Triton, 2014. ISBN 978-80-7387-830-6.
- ORVIN, G. H. *Dospívání: kniha pro rodiče: adolescenti, rodiny a rodiče, normálnost a adolescence, riskantní chování adolescentů, přechod do dospělosti*. Praha: Grada Publishing, 2001. ISBN 80-247-0124-3.

PAULÍK, K. *Psychologie lidské odolnosti*. 2. přeprac. vyd. Praha: Grada, 2017. ISBN 978-80-247-5646-2.

PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času: teorie, praxe a perspektivy výchovy mimo vyučování a zařízení volného času*. Vyd. 3., aktualiz. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-711-6.

PETRÁNKOVÁ, L. *Problémy v životě současné mládeže*. Olomouc, 2011. Disertační práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Pedagogická fakulta. Ústav pedagogiky a sociálních studií. Školitel B. Kraus.

POLÁČKOVÁ ŠOLCOVÁ, I. *Emoce: regulace a vývoj v průběhu života: funkce a zákonitosti emocí, sociální a kulturní souvislosti, měření emocí*. Praha: Grada, 2018. ISBN 978-80-247-5128-3.

PROCHÁZKA, M. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2012. ISBN 978-80-247-3470-5.

PROKOP, J. *Sociologie výchovy a školy*. Liberec: Technická univerzita v Liberci. Fakulta pedagogická. Katedra pedagogiky a psychologie, 2001. ISBN 80-7083-535-4.

PRŮCHA, J.; WALTEROVÁ, E.; MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 4. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-772-8.

ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7367-124-7.

ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie osobnosti: obor v pohybu*. 6. rev. a dopl. vyd. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-3133-9.

SAK, P. *Proměny české mládeže*. Praha: Petrklíč, 2000. ISBN 80-7229-042-8.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1832-6.

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0956-8.

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.

Elektronické zdroje:

BLAKEMORE, S.-J. The social brain in adolescence. *Nature Reviews Neuroscience* [online]. 2008, Vol.9, 267–277 [cit. 10. března 2018]. Dostupný z WWW: <<http://brainimaging.waisman.wisc.edu/~perlman/papers/Self/blakemoreSocialBrainAdolescence2008.pdf>>. ISSN 1471-0048.

LACINOVÁ, L.; MICHALČÁKOVÁ, R.; MASOPUSTOVÁ, Z. Láska je láska: představy a zkušenosti patnáctiletých adolescentů. *E-psychologie* [online]. 2008, č.2(3), 16–29 [cit. 7. března 2018]. Dostupný z WWW: <<http://e-psycholog.eu/pdf/lacinoetal.pdf>>. ISSN 1802-8853.

KYJONKOVÁ, P. *Představa mladé generace o životě: Hodně peněz a málo práce*. Lidovky.cz[online]. 11. března 2010 [cit. 12. března 2018]. Dostupný z WWW: <https://byznys.lidovky.cz/predstava-mlade-generace-o-zivote-hodne-penez-a-malo-prace-pmk-/moje-penize.aspx?c=A100311_151100_moje-penize_abc>

KUNZOVÁ Š.; HRUBÁ D.; ŘIMÁK P.; SOCHOR O. Chování a zdraví. III. Psychosociální faktory, životní styl a komplexní choroby. *Hygiena* [online]. 2014, č.59(2), 79 - 86 [cit. 13. března 2018]. Dostupný z WWW: <<http://apps.szu.cz/svi/hygiena/archiv/h2014-2-07-full.pdf>>

SHARP, E. H.; CALDWELL, L. L.; GRAHAM, J. W.; RIDENOUR, T. A. Individual Motivation and Parental Influence on Adolescents' Experiences of Interest in Free Time: A Longitudinal Examination. *Journal of Youth and Adolescence*[online].,2006, Vol. 35, No. 3, 359–372 [cit. 20. března 2018]. Dostupný z WWW: <<https://link-springer-com.ezproxy.is.cuni.cz/article/10.1007/s10964-006-9045-6>>

VOZKOVÁ, M.; VOPÁLENSKÁ, L. Generace Y. Je líná, nebo moudrá? *Český rozhlas. Radio Fórum*. [online]. 27. února 2015 [cit. 12. března 2018] Dostupný z WWW: <http://www.rozhlas.cz/plus/radioforum/_zprava/generace-y-je-lina-nebo-moudra--1460338>

ABZ.cz: slovník cizích slov - on-line. Heslo: psychosociální [online]. 2005, [cit. 8. března 2018] Dostupný z WWW: <<http://slovník-cizichslov.abz.cz/web.php/slovo/psychosocialni>>

SEZNAM PŘÍLOH:

I. Otázky polostrukturovaného rozhovoru

II. Martin - přepis rozhovoru

III. Andrea - přepis rozhovoru

Příloha I.

Otázky polostrukturovaného rozhovoru

- ❖ Jak se jmenuješ?
- ❖ Kolik je Ti let?
- ❖ Děláš učební nebo maturitní obor a na jakém typu školy?
- ❖ V jak velké vesnici nebo městě bydlíš?
- ❖ Jaké je vzdělání Tvých rodičů?
- ❖ Jak vypadá Tvá rodina, ve které žiješ? (v jakém složení rodina žije)
- ❖ Jaké máš koníčky, zájmy, záliby?
- ❖ Jak jsi k nim přišel? Jak jsi s nimi začal? Kdo nebo co Tě k nim přivedlo?
- ❖ Na co se nejvíc těšíš, nejradši děláš, když máš volno a proč?
- ❖ Co očekáváš od volného času a proč?
- ❖ Co děláš ve volném čase nejčastěji?
- ❖ Jakým způsobem a jak často odpočíváš?
- ❖ Co má podle Tebe vliv na to, co budeš dělat ve volném čase?
- ❖ Co nejvíc řešíš, když se rozhoduješ, co budeš ve volnu dělat?
- ❖ Jaký je Tvůj nejlepší zážitek ve volném čase a proč?
- ❖ Jaký je Tvůj nejhorší zážitek ve volném čase a proč?
- ❖ Co Ti chybí ve volném čase a proč?
- ❖ Máš nějaké zaměření, styl, ke kterému patří něco, co děláš ve volném čase?
- ❖ Čemu se ve volném čase vyhýbáš a proč?
- ❖ Co dělají rodiče a sourozenci ve volném čase?
- ❖ Podnikáš něco s rodinou?
- ❖ Cítíš podporu rodiny nebo naopak její tlak vzhledem k Tvým aktivitám ve volném čase?
- ❖ Co podnikáš s kamarády?
- ❖ Co dělají ve volném čase nejčastěji kamarádi? Něco, co Ty neděláš? A proč to asi dělají?
- ❖ Naučil ses nebo s něčím seznámil ve škole, co by ovlivnilo Tvůj volný čas?

- ❖ Jaká je Tvoje ideální představa o volném čase, jak by měl podle Tebe správně vypadat?
- ❖ Co má člověk v dnešní době dělat, aby byl i ve svém volnu "IN"?
- ❖ Jsi v nějaké skupině, partě? Co děláte?
- ❖ Jakým způsobem nejčastěji komunikuješ s okolím?
- ❖ Jak moc Tě omezují finance, Tvoje či rodiny? Musíš z nějakého důvodu chodit na brigádu?
- ❖ Co Ti usnadňuje, pomáhá dělat ve volném čase to, co chceš?
- ❖ Máš nějaký vzor? Znáš někoho, kdo má skvělý volný čas?
- ❖ Děláš ve volném čase něco, co se Ti líbilo v rádiu, televizi, na netu? Viděl jsi něco zajímavého?
Kde se inspiruješ, co dělat ve volnu?
- ❖ Podle čeho si vybíráš, co budeš dělat ve volném čase? Co tě rozhodně zvedne ze židle?
- ❖ Jaké dobré pocity máš spojené se svým volným časem?
- ❖ Jaké špatné pocity máš spojené se svým volným časem?
- ❖ Co Ti nejvíc brání dělat ve volném čase v tom, co bys opravdu chtěl?
- ❖ Co Tě trápí ve volném čase?
- ❖ Jak jsi spokojený se svým volným časem?
- ❖ Jaký jsi? Co bys o sobě řekl, jak by ses charakterizoval?
- ❖ Jaké jsou Tvé životní cíle?

Příloha II.

Martin - přepis rozhovoru:

Jak se jmenuješ?

Martin.

Kolik je Ti let?

Osmnáct.

Děláš učební nebo maturitní obor a na jakém typu školy?

Dělám maturitní obor, je to obor na stavební škole.

V jak velké vesnici nebo městě bydlíš?

Já bydlím v městysu, kterej má asi 1500 lidí.

Jaké je vzdělání Tvých rodičů?

Mamka je bakalář... a táta vystudoval učební obor.

Jak vypadá Tvá rodina, ve které žiješ? (v jakém složení rodina žije)

Přes tejdén jsem na intru... Jinak když přijedu domů...Bydlíme společně v bytě... no, mladší brácha je doma, je o dost mladší, mamka, tat'ka, to je všechno.

Jaké máš koníčky, zájmy, záliby?

Dělám dost sportů, hraju florbal a fotbal, závodně. A vlastně tak nějak já jsem pro každej sport...Dřív jsem trávil čas i hodně na počítači, to jsem teď dost omezil...Občas teda s kamarádama děláme nějakou tu oslavu...no prostě přes víkend hlavně sportuju a na nic jinýho moc času nemám... Na intru, no různě blbneme, ale chodíme dost do tělocvičny... takže taky ten sport.

Jak jsi k nim přišel? Jak jsi s nimi začal? Kdo nebo co Tě k nim přivedlo?

Takže táta hrál fotbal, no tak... a mamka hrála hokej, tak to bylo jasný... hokej se u nás nehraje, tak jsem začal s tím florbalem... no a fotbal se dá hrát všude...takže rodiče..... s kamarádama potom na základce jsme hráli nějaký počítačový hry...víc toho asi nebude, no...

Na co se nejvíc těšíš, nejradši děláš, když máš volno a proč?

Tak já fakt jako když mám volno, jako že toho volna moc nemám, protože jak přijedu z intru, ze školy, třeba v nějakých šest hodin, tak mám od půl sedmý fotbal.... ten je asi do osmi a pak mám od osmi do deseti florbal, takže...O víkendu nějaký zápasy, jeden nebo vlastně oba sporty, je to natěstnaný, no a v neděli zas jedu na intr... takže nejvíc se asi těším, až si lehnu do postele...a hodně spím, když mám volno...

Co očekáváš od volného času a proč?

Tak já... abych si mohl dělat, to, co mně baví, podle nálady, asi tak nějak.... Asi radost, můžu poznat nové lidi, prostě všechno...i tu námahu, že se sebou něco dělám... ležet celý den to by mně nebavilo....

Co děláš ve volném čase nejčastěji?

Ten sport?... Já hraju za áčko i béčko a dva sporty, když dělám... hraju vlastně ve třech týmech, zápasy, někde přátelák...no víkendy jsou prostě zabité... Na intru... nejčastěji jsem s kamarádama, bavíme se o problémech s holkama a tak... a fakt když přijdu ze školy, tak klidně spím...a pak jdeme na večeri, do tělocvičny, na nějaký ten kroužek tady...

Jakým způsobem a jak často odpočíváš?

Tak teda já fakt hodně, fakt hodně, když kouknu na film, tak třeba usnu po půl hodině.... postel, pustím film, no... probudím se když je konec, závěrečný titulky...klidně přes den... ale když spím před den, tak večer neusnu, tak to chodím spát večer pozdě, třeba až ve tři...jinak teda, ale dvě tři hodiny přes den spím klidně, odpoledne teda...

Co má podle Tebe vliv na to, co budeš dělat ve volném čase?

Největší vliv asi společnost... to co dělají vlastně ty kámoši, když to tak řeknu...to mně tak nějak donutí dělat to taky, protože já vlastně nevím, co bych jinak dělal...když se mi spát nechce a někdo řekne, že někam jdem, tak prostě jdu...když teda nemám nic důležitýho sám od sebe...

Co nejvíc řešíš, když se rozhoduješ, co budeš ve volnu dělat?

To je těžký... no dám si nějaký plusy a mínusy a taky jestli ostatní to tak mají...i podle toho co oni prožívají...třeba vztahy... i ten sport...takže podle toho co ostatní... i řeším, co by pro mě bylo dobrý... asi tak nějak, no...

Jaký je Tvůj nejlepší zážitek ve volném čase a proč?

Tak jako já když bych to popsal, s tátou jsme měli sedmiboj, i v televizi jsme byli, jako měli jsme hodně těžkou nalosovanou skupinu a my jsme dokázali postoupit...a dostali se do semifinále... až do finále, kde jsme skončili druhý z nějakých padesáti dvojic...možná, super zážitek, když jsem dostal auto k osmnáctinám, tak radost ohromná... no většinu těch zážitků mám ze sportu, táta mě k tomu vedl od malička... nebo taky když jsem hrál o nejlepšího střelce s reprezentantem Český republiky... sice jsem prohrál, ale to že jsem měl souboj s tím kdo reprezentuje...

Jaký je Tvůj nejhorší zážitek ve volném čase a proč?

Nejhorší zážitek možná, když jsme měli problémy s tátou, někdy v sedmnácti, jsme se pohádali... i chytli fyzicky, kvůli nějaký blbosti, kterou jsem měl udělat a neudělal, jsem byl pak drzej asi...něco jsem řek, co jsem říkat neměl... jsem dostal oprávněnou facku a nenechal jsem si to líbit...

Co Ti chybí ve volném čase a proč?

Možná když to tak vidím u ostatních tak možná i ten vztah, jsem to moc neřešil dřív... Ted' už ale asi přichází ten čas, myslím... jinak asi nic, neumím si představit, že by byla nějaká změna v tom, co dělám... že bych to nějak změnil...

Máš nějaké zaměření, styl, ke kterému patří něco, co děláš ve volném čase?

Styl? Jako nevím... možná v oblíkání, tak nějak co se líbí mně nebo kamarádům, teda na nákupy nikdy nechodím sám, chodí se mnou kamarádky, tak to co se líbí jim... V hudbě jako nemám nějaké vyhraněné styl, že bych poslouchal jenom něco, to je taky podle nálady spíš...

Čemu se ve volném čase vyhýbáš a proč?

No, jako... Tak taky... to je podle nálady... Když to tak vezmu, tak hodně mých kamarádů chodí na pivo, tady na intru docela... Já když to přeženu, tak jdu s nim tak jednou za tři tejdny... to je možná moc.... a pak když je nějaká oslava těch nejlepších přátel, to pak jo... a pak když se napiju, tak je to teda u nás... jinak ne... jak dělám sport, tak musí bejt nějaká životospráva... radši si dám něco nealkoholickýho.... Vyhejbám se... Taky trochu lidem s blbejma názorama nebo když mě to nezajímá, tak já jdu třeba radši někam jinam... i kdybych tam měl bejt sám radši, tak...

Co dělají rodiče a sourozenci ve volném čase?

Brácha hrál fotbal taky od mala a hraje dobře, tak si ho vyžádali jako do vyšší ligy... jako úspěch má, talentově podědil hodně... vlastně hrál i děda... táta taky hodně sportuje, sice skončil ze zdravotních důvodů... ale věnuje se nohejbalu na docela vysoký úrovni... mamka ta pracuje v noci, má dva dny volna a dva práce... brácha ten má fotbal všude... i jako hry na všech elektronikách... to si někdy zahrajeme... no a sledujeme zápasy v televizi... mamka ve volným čase tak jako jenom něco v tý domácnosti, nebo si jde sednout někam s kamarádka... a pak tráví s tátou čas na mejch nebo bráchovo zápasech...

Podnikáš něco s rodinou?

Když je o prázdninách čas tak máme chalupu, tak tam jezdíme... a vejlety, nějaký hrady, zámky... docela dost jsme toho procestovali.... spíš v okolí tam než doma... no a jinak s rodinou spíš ten sport hodně... o prázdninách je ale volno, tak tam můžem všichni...

Cítíš podporu rodiny nebo naopak její tlak vzhledem k Tvým aktivitám ve volném čase?

Jako tu podporu cejtím... i respektujou moje výmluvy, když něco doma musím, tak únavu z toho sportu... Fakt nic nestihnu... Ale jinak, podpora tam je...

A nějaký tlak k něčemu?

Tlak, no jako... spíš dřív jako jo, no když jsem začínal s tím sportem, tak tam mne dotlačil jako táta... on to vlastně trénoval... ale tlak už žádnéj není... možná ještě škola... když jsem se

hlásil na střední... tak jsem si vybral učební obor... měl jsem dobrý vysvědčení a dostal se lehce...ale nakonec to doma dopadlo, že jsem šel na tuhle školu, na maturitní obor...

Co podnikáš s kamarády?

Tak já mám kamarády především v tom sportu, že se k tomu pořád vracím..... no, ale asi to je jak nic jinýho moc nedělám...Ale jinak asi, občas nějaký koncert nebo si někde sednout a dát si nějaký to pivo o víkendech. Nebo se jen podívat někde na fotbal...

Co dělají ve volném čase nejčastěji kamarádi? Něco, co Ty neděláš? A proč to asi dělají?

No, tak tráví dost čas s přítelkyní... třeba... moje nejlepší kamarádka začala chodit s mým nejlepším kamarádem... tak už se věnujou víc sobě...jinak dost dělaj to co já... na intru chodí do posilovny nebo tráví dost času na počítači... ty přítelkyně, no, někdo se učí na maturitu...

Naučil ses nebo s něčím seznámil ve škole, co by ovlivnilo Tvůj volný čas?

No ve škole, to teda nevím... možná ten můj obor, trochu... jinak asi jak máme víc tělocviku, tak sportovní věci... nic novýho ale asi... možná válka druhá světová mne zajímala, tak to...

Jaká je Tvoje ideální představa o volném čase, jak by měl podle Tebe správně vypadat?

Podle mě by každé měl dělat to, co ho baví nejvíc, nepřehánět to a hlavně taky neodporovat i tomu, co se mu nechce.... zkusit to.... já si fakt nevodědu představit, že bych volnej čas trávil jinak , než trávím, teda ještě možná tu přítelkyni, no.... jinak je to na každým, jak to vidí...jako když je někdo zvyklej hrát denně deset hodin na počítači, tak to asi měnit nebude chtít, si myslím...

Co má člověk v dnešní době dělat, aby byl i ve svém volnu "IN"?

Tak já si myslím, že určitě jako... dělat něco, kde se setkává s lidma teda... potom teda jako asi bejt otevřenej novejm věcem a bejt se svejma přátelma... když vezmu módu, tak i v tom zkusit něco novýho...nebo prostě zeptat se lidí co by mu jako poradili...já sem toho změnil taky hodně, když to vezmu podle sebe teda... to samý jako i v hudbě... u nás ve třídě každé poslouchá něco jinýho, tak to zkusit... něco si pouštím do teď, něco už si nikdy nepustím... takže jako bejt společenskej a tak...

Jsi v nějaké skupině, partě? Co děláte?

Jako v partě, no, když to tak vezmu, tak máme partu intráků... jako mně ale nedělá problém se bavit i s někým, kdo má jiný názory, koho ostatní neberou... já se prostě bavím se všema i když na to ostatní mají jinej názor...ale to už je mi docela jedno, no... jinak asi nic extra...

Jakým způsobem nejčastěji komunikuješ s okolím?

Tak jako já, když začnu komunikaci s někým neznámým, tak přes facebook nebo na netu, jinak si jít někde sednout, pokecat... já si třeba osobně nepřidávám do přátel koho neznam a nikdy jsem ho neviděl...na facebooku... ale třeba hráli jsme proti sobě v týmu a vim, že tam byl, tak

já si ho nebo on mě přidá, pak se třeba vidíme a tak..nemám nějak problém poznávat nové lidi a tak...

Jak moc Tě omezují finance, Tvoje či rodiny? Musíš z nějakého důvodu chodit na brigádu?

V tom co dělám... to mi financujou rodiče, takže problém s tím nemám, jinak já na tom nejsem nijak jako v podprůměru, myslím, že spíš naopak, když to srovnám... takže já si myslím, že většinou utrácím i za blbosti, když bych si moh ušetřit... třeba tady na intru například... s financema jako rodina... nemáme problém.... Na brigádu jdu, některý věci si chci pořídit sám... třeba drahej telefon... na ten mi nikdo nepřidá.... nebo řidičák jsem si chtěl udělat...ten jsem si platil sám...

A proč?

No, jako třeba rodiče řekli že mi koupí řidičák, já sem řek proč ne... ale pak jsem měl něco ušetřenýho a nic jinýho jsem nepotřeboval, tak jsem si řek budu ho mít, kdy chci já a pomůžu tím rodičům...mám z toho docela dobrej pocit, ty peníze mi vlastně ani nechybí...

Co Ti usnadňuje, pomáhá dělat ve volném čase to, co chceš?

Tak usnadňuje, no... já nevím... možná, že mě ty rodiče nechají dělat to, co chci... že moji kamarádi to neřeší... jinak fakt nevím... asi ta svoboda...

Máš nějaký vzor? Znáš někoho, kdo má skvělý volný čas?

Tak vzor.... vzorů jako, no v každym mam něco... sportovní vzor jako úplně nemám... jako já když vidím nějaký to video na tom facebooku, tak třeba si řeknu to bych chtěl umět... ale jako jinak... každej si může svůj čas uzpůsobit tak jak chce on... takže každej má jinej čas.... já bych to asi s nikym koho znam neměnil... každej si to může udělat jaký chce sám i když má v někom vzor...

Děláš ve volném čase něco, co se Ti líbilo v rádiu, televizi, na netu? Viděl jsi něco zajímavého? Kde se inspiruješ, co dělat ve volnu?

Tak ještě ve volnym čase, když já se dívám na videa... tak k tomu sportu... jinak když brácha sedí u počítače nebo čučí na ty youtubery, tak ho od toho vodtahuju, deme si spíš zakopat, asi mam na počítač a nějaký hry averzi...Snažim se naučit dobře tancovat, tady na intru jsem to zkusil... a vlastně ještě hrát na kytaru...

Jak jsi s ní začal?

To sem viděl na táboře... tak mam teď kytaru i na intru... no, letí na to holky a když jsem viděl, jak na to hrajou moji vrstevníci, tak jsem si řek, proč to nezkusit...moje máma taky hrála na kytaru... děda hraje doted', to se mi líbilo...

Podle čeho si vybíráš, co budeš dělat ve volném čase? Co tě rozhodně zvedne ze židle?

Já se fakt vracím k tomu sportu... když dělám něco doma, dřevo... tak když mi někdo napíše, ať si s nima jdu zahrát fotbal... tak to je výzva... třeba přijedou cizinci a je možnej přátelák....

Jaké dobré pocity máš spojené se svým volným časem?

Pocity, no tak, jak jsem v tom jenom týmu nejmladší, tak je strašně příjemný... když někdo ocení to, že opravdu se snažím...když jdu okolo a lidi třeba uznaj celkově, co dělám... když jsem vychytal nulu...slyšet, že jsem po tátovi, že po něm něco mam

Jaké špatné pocity máš spojené se svým volným časem?

No to asi když proti mně někdo něco má...a neřekne mi to do očí... já se to dozvídám od jiných... to pomlouvání za zády... to prostě nedávám...

Co Ti nejvíc brání dělat ve volném čase v tom, co bys opravdu chtěl?

Ten čas... málo času... prostě už není a nejde dělat všechno... asi tak...

Co Tě trápí ve volném čase?

To mně asi úplně nic netrápí... možná jako když kamarádi řeknou, že někam jedou o víkendu a já nemůžu... no, to mi jako úplně nevadí, ale když prohrajeme a je blbá nálada, tak si řeknu, že já nejel tam... užil bych si to líp... mám jako dost zafláklej kalendář, některý věci nemůžu, někam se prostě nedostanu... nebo že se pak nedostanu z tý akce domu a na ten sport...

Jak jsi spokojený se svým volným časem?

Spokojenej teda... já si myslím, že se svým časem musím bejt spokojenej dost...

Musíš?

Ne, teda jako fakt jsem... možná tu přítelkyni, no.... ale to by záleželo, kde bude bydlet... jaký bude mít zájmy... aby to šlo dohromady... ted' už jako ale mám to auto a řidičák.. ..tak by to mohlo jít líp...

Jaký jsi? Co bys o sobě řekl, jak by ses charakterizoval?

No, to záleží, co si kdo myslí, to je na názoru každého...no, tak... Já když bych začal tím špatným, tak si jdu hodně za tím, co chci...no...když něco chci tak mě jen tak nic nezastaví...

A to je špatný?

No jako v nějakých případech i jo... potom taky hodně rychle vybuchnu... jako jsem pro všechnu srandu, ale když to pokračuje a znovu... musí ta sranda skončit u někoho jinýho.. hodně lidí ve mně má důvěru... asi jako... myslím, že moje sebevědomí není nijak vysoký, co si myslím já...třeba na to nikdo jinej má jinej názor... v tom sportu potěší ta chvála, no... rád si udělám názor o lidech sám, ne z názorů ostatních, to pak ale se snažim

Jaké jsou Tvé životní cíle?

Tak v tom asi udělat tu maturitu a najít si práci, časem asi ta rodina... Možná taky nějaký bydlení vyřešit... ale nějaký velký cíle jako přímo nemam...

Je něco bez čeho si život neumíš představit?

Jako asi být se všema v kontaktu, s rodinou, bráchou o to bych nechtěl přijít...

Příloha III.

Andrea - přepis rozhovoru:

Jak se jmenuješ?

Andrea

Kolik je Ti let?

15

Děláš učební nebo maturitní obor a na jakém typu školy?

Maturitní obor, obchodní škola

V jak velké vesnici nebo městě bydlíš?

Menší vesnice.

Jaké je vzdělání Tvých rodičů?

Mamka má SŠ s maturitou, tatka má učňák a pak si dodělal nástavbu s maturitou.

Jak vypadá Tvá rodina, ve které žiješ? (podoba rodiny, v jakém složení rodina žije)

Jsem na intru od neděle do pátku, bydlím s mamkou a bráchou, s tatkou je to složitější... ten jakoby u nás bydlí nebydlí, když jsem odešla na intr, tak odešel od nás... jezdí k nám asi jen kvůli mně, bydlí jinde. Brácha je mladší o rok.

Jaké máš koníčky, zájmy, záliby?

Tak kreslim, zpívám. Než sem šla na intr tak jsem dělala závodní aerobik. Kreslim náměty tetování a různé obrazy. Jednou bych se tomu tetování chtěla věnovat. Byla jsem ve školním sboru, pak jsem šla do sboru městskýho, pak na soukromý a pak jsem byla rok v kapele. Zpívala jsem pop, v kapele lehčí rock. V češtině i angličtině. Vlastně když jsem šla sem, tak jsem taky musela odejít. Teď už s nima nezpívám. Jak jsem odešla, tak jsme se rozpadli. Zpěvačku potřebovali, ale neměli jí, tak se to všechno rozpadlo. Mrzelo mě to i jsem hodně brečela. Teď jsme měli takovej slučák a přemejšleli jsme, že bysme něco založili, ale problém, je, že všichni jsou někde na intrech, tak bysme se vídali jen ten pátek, když přijedem domů a to už jsme všichni utahaný, v sobotu hned letět na nějakou zkoušku a do toho eště někde vystupovat... tak to by bylo takový náročný...

Jak jsi k nim přišel? Jak jsi s nimi začal? Kdo nebo co Tě k nim přivedlo?

Malování mě bavilo už ve školce, do pátý třídy jsem malovala takový ty obrázky různý. Pak jsem vlastně... kamarád mi říkal, že hezky kreslim, jestli bych mu vlastně chtěla navrhnout tetování... a pak mě to začalo hrozně bavit, tak jsem si hledala na internetu a zkoušela jsem to nakreslit sama, no a teď už si dělám svoje vlastní... Bylo mi devět, deset, když jsem navrhla kamarádovi tetování, má to vytetovaný... Ve školce jsem chodila na takovej ten dětskej sbor. Moje babička ...ta se mnou hodně zpívala. Pak jsem šla vlastně do školky a tam

babička zařídila, abychom chodily zpívat jako děti. Když jsem šla na základní školu, tak tam nic nebylo, jen jednou ročně jsem zpívala na skřivánkovi, to je soutěž, tu jsem asi 2x vyhrála a tak zjistili, že by asi bylo dobrý něco založit a tam sem pak chodila až do té devátý třídy. Aerobik sem dělala od 4 let, eště ve školce. Mojí babičce se to strašně líbilo, druhý, tej se strašně líbily holky, co dělaly aerobik, protože vystupovaly ve městě na různých akcích, tak se jí to strašně líbilo, tak pak překecala mamku, aby mě tam dala, no a pak mě to začlo strašně bavit a tak jsem se snažila dostat dál a dál. Dostala jsem se až na mistrovství republiky... tam sem byla čtvrtá... Obrečela sem to...

Na co se nejvíc těšíš, nejradši děláš, když máš volno a proč?

Na intru? Doma? ... V tejdnu, když přidu z té školy, tak jdu někam s přítelem na procházku. Když přijedu domu tak mejdlo a pak takovej ten relaxační volnej čas. Přijede po chvilce mamka, tak si popovídáme... a potom třeba du se psem... a tak třeba taky si kreslim. Po tom tejdnu tady, na to člověk z té základky není zvyklej, na ten šup, to docela vyčerpá, pak přijede domů, na to intru je spousta lidí... Doma pak má svůj ten klid a to ticho..., je docela náročnej přechod z té základky. Tam se člověk nemusel skoro učit, byl rád, ale zase se těšil, až bude pryč, ale je fajn bejt takovej ten středoškolák, no ale někdy je to náročný. **Co ti nejvíc pomáhá to zvládnout?** Asi ten přítel.

Co očekáváš od volného času a proč?

Uvolnění, zábavu, takovej ten... rozptýlení s kamarádama, s přítelem. Po tom dni kdy člověk sedí a poslouchá, tak se chce zasmát, nějakou zábavu, popovídat si s někým normálním než jen s holkama ve třídě...

Co děláš ve volném čase nejčastěji?

Nejčastějč jsem opravdu s tím přítelem a... doma... s mamkou... nejvíc. S přítelem procházky různý, bazén, horolezecká stěna, vždycky něco se snažíme vymyslet... Pak teda ty kamarádi, když už jakoby se nás víc sejde, ať z přítelovy strany kamarádi nebo i mí. S mamkou, tak ta je taková, že taky moc kamarádek nemá stejně jako já, takže chceme probrat víc věcí, taky se svěří, já jí poradím s něčím... třeba, když byla na kosmetice... je toho víc..., pak uvařim a tak.

Málo kamarádek?... no, já s holkama nikdy nevycházela, už ve školce jsem měla klučičí partu, na základce taky Jsem tak poloholka kluk... Jsem holka, ale snažim se držet s klukama, hraju s nima fotbal, nechci zkazit žádnou srandu...spíš mě taky berou jako toho kluka. Mezi těma klukama se holka cejtí líp... se nepomlouvaj, když už, tak si daj do pusy a když má holka problém mezi nima, tak jí pomůžou, ochrání jí...

Jakým způsobem a jak často odpočíváš?

Odpočinek je asi taková chvilka samoty i... a pak ty procházky se psem. I třeba, když někam deme s přítelem, někam si sednem třeba.. mlčíme...

Co má podle Tebe vliv na to, co budeš dělat ve volném čase?

Tak asi... to prostředí v tý škole. Když je člověk pořád s těma holkama, řeší ty make-upy, tak chce pak bejt s klukama a dělat něco normálního. Prostředí doma... tam je to zase takový upjatý, takže, když vyjdu, tak se chci smát, chci se bavit ... Zmizet z místa, kde se musí bejt.

Co nejvíc řešíš, když se rozhoduješ, co budeš ve volnu dělat?

Ta nálada, když se cejtím taková nesvá, tak spíš radši si pustím film nebo jdeme na procházku. Když jsem v dobrý náladě, tak někoho svoláme a jdeme na procházku nebo zablblnout někam. Záleží na místě... taky podle toho, jak je se mnou kolektiv, tak podle toho si vybírám místo.... Třeba když jdu s desetima klukama tak nepůjdem tam, kam bych šla s holkama.

Jaký je Tvůj nejlepší zážitek ve volném čase a proč?

Asi ze základní školy, s mojí tehdejší nejlepší... hmm, teda jedinou kamarádkou jsme měly různý zážitky... Jednou jsme se šly koupat a taky jsme tam udělaly úplnej rozruch, všichni tam tak leželi na těch dekách a my vzaly reprák a pustily to a nakonec všichni tancovali, protože se už začalo stmívat, měli tam baterky a tancovali, prostě jsme to tak rozproudili... bylo to takový...

Jaký je Tvůj nejhorší zážitek ve volném čase a proč?

No tak to bylo asi napadení. Jsme se... řezaly... s cikánkou. To bylo základce v osmičce. Bylo to ve dne, šla sem domu přes takový nepříjemný místo a stál tam cikánskej hlouček a jedna tam začala... no já si nenechám nic líbit... a jedna tam začala něco to... něco tvořit na mě, tak jsem se jako ohnala... no a ona hned vyběhla a pak se jako zmírnila a říkala pocem, pocem, chci to probrat v klidu. Tak říkám... tak jo... ona byla taková menší než já...povídaly jsme normálně, já si zavazovala tkaničku a jak jsem se zvedala, dostala jsem pěstí do spánku, nic nevím, pak vím, že jsem dostávala kolínka, nic nevím, pak vím, že mě tahala po zemi, pak zase nic nevím takže... mám i doživotní následky... ...Je to takový složitější...ta cikánka napadla dost lidí jakoby od nás co žijí tam... kradla, fetovala. Teď je v nápravném zařízení, ale tehdy řešila to policie, ale ...to člověk nečeká...

Co Ti chybí ve volném čase a proč?

Asi ta mamka. Ne že bych na ní byla fixovaná, ale má to těžký s bráchou, taťkou, v práci... takže, když přijede, brácha je na počítači, s tátou se pohádaj, ona pak vaří, lítá tam, uklízí, stará se vlastně o psa...brácha se moc nepostarává... no teenager čerstvej, takže ten na všechno kašle... Tak jí pomáhám. Když mám problém, tak za mnou přijede. Nemá žádný kamarádky ...

se jí snaží každé spíš využít...takový jsou ženský no... Je mi jí líto, nemá nikoho, o koho by se mohla opřít, jako já teď tady, ale jsem ráda že má mě a že jí já můžu nějak pomoci, i když jí nenahradím tu nejlepší kamarádku, když jsem její dcera, že jo... nemůže se mnou probrat ty....

Máš nějaké zaměření, styl, ke kterému patří něco, co děláš ve volném čase?

*Asi tak ty dredy. Od toho se odvíjí i ta moje společnost, moje koníčky. Moje přesvědčení třeba díky dredům, že jak jsem se dopracovala k dredům... tak že dnešní lidi to strašně odsuzovali samozřejmě a v dnešní době o tom nikdo nic neví, akorát, že to mají feťáci a huliči... a všichni si myslí, že se to nemeje, že to mají jenom špinavý lidi... Já tím způsobem, což můj tatka nechápe se to snažím aspoň někomu dokázat, že ten co má dredy nemusí být vyloženě špatnej člověk a může to někde i dotáhnout. Mě se to líbilo už od malička, od pěti let jsem začala s tím, že bych chtěla dredy, tak mi rodiče upletli copánky, tak byl chvíli klid... Styl mám takovej, jak sem spíš s těma klukama, tak se neoblíkám spíš jako holka... růžový šatičky, podpatky, ale když jdu do společnosti, na ples, tak i se snažím, šaty, podpadky, nějak vypadat v té většinové společnosti... Ale radši mám ten uvolněnější styl – džíny, kalhoty, volnější kalhoty s nižším posedem...Měním se podle toho, jak potřebuju, když du třeba na úřad, tak ty dredy sundám, to je výhoda, že se to dá měnit. Udělám to, protože, i když se jim to snažím dokázat, tak ve společnosti s člověkem jednají jinak, tak abych v uvozovkách vypadala jako normální člověk. Když se člověk odlišuje, jednají s ním hodně jinak. Většinou lidi ani nepozdraví, když mám dredy, třeba strčej do mě, nepodívej se... Když sem normální, s drdolem, s vlasama, tak hned pardon slečno, omlouvám se. Úplně jiný chování. Spíš starší lidí, tak přes čtyřicítku, už je to takový to skeptický... i když jednou se mi stalo, když jsem jela do školy, že jedna devadesátiletá babička si mě furt tak prohlížela, bylo to takový nepříjemný, pak říkala – moje vnučka by to chtěla, můžu se vás na něco zeptat a tak jsme to tak probíraly... Ta byla úplně nadšená, pak si chtěla na ty dredy šáhnout, ale to byl jedinej pozitivní ohlas... Ale do těch 30 nebo 40 jsou spíš pozitivní ohlasy. Na jednu stranu, starší to zavrhnou, ale pro mladší je člověk zase něčím zajímavěj... jinej, zajímavější, snaží se navázat kontakty... Pár holek z intru se mě i bojí. Ale na druhou stranu, když sem přišla, tak zase nebyl nikdo kdo by se na mě neusmíval... **Souvisí s tím hudba?** Asi spíš ne...*

Čemu se ve volném čase vyhýbáš a proč?

Asi problémům. Když už se to naskytne, tak se to snažím vyřešit, třeba s těma tmavšíma občanama. Vyhýbám se Romům, mám špatnou zkušenost. Spíš jsem taková ta odstrčená, ale vyhýbám se policajtům, když třeba vidí dredatou holku s víc klukama... Třeba když jedeme autem, tak hned nás hned zastavěj. Policajti mají předsudky. Je pár lidí, kterým se to líbí a snaží se to dělat jako já, ale některý to proslavili tak, že leží u popelnice nebo s brkem... Já jsem od malička chtěla všech zastávat a pomáhat všem, kdo jsou v nouzi a tak. Třeba když

jsem měla víc peněz, tak jsem byla chopná ject do Prahy a bezdomovcům to všechno rozdat. Pak jsem chodila k postiženým dětem do ústavu, s kamarádkou jsme tam pomáhaly. Jsem pomáhačící typ, i když to není vidět...

Co dělají rodiče a sourozenci ve volném čase?

Tak brácha má svůj počítač. Mamka má práci, vaření, starost o domácnost. Taťka má práci, ve volném čase jde na kafičko s kamarádkama, rybaření. Mamka jde třeba do sauny, s kamarádkou, sice falešnou, ale aspoň tak.

Podnikáš něco s rodinou?

Tak taťka se snaží, protože ho mrzí, že se tolik nevidáme. Snaží se něco vymyslet, nějaký výlet. Od malička se o mě moc nestaral, ne nestaral, ale měl dvě práce, na mě moc nekoukal, to bylo v době, kdy dítě tátu nejvíc potřebuje...a teď, když už začínám svůj život, tak se ozval a začíná..ted' se snaží.... Táta mě strašně zklamal, v určitých věcech, ve všech skoro, on to ví a tak se to snaží napravit, ale už je trošku pozdě. Jezdí domu kvůli mě. S nikým jiným moc vztah nemá.

Cítíš podporu rodiny nebo naopak její tlak vzhledem k Tvým aktivitám ve volném čase?

Tak od taťky to bude akorát v tom, že se mě snaží dohnat do maturity, abych měla dobrou začátek do života. Mamka mě podporuje ve všem, co dělám. Taťka mě tlačí k úspěchu v tom životě, představoval si vždycky právníčku, doktrorku, s rovnějma, dlouhejma, krásnejma vlasama... Mamka ta mě bere takovou, jakou jsem, ta se taky lišila, budovala si svojí cestu...byla na tom podobně jako já, ale spolu to moc neřešíme, nemám tu potřebu... Spíš probíráme její problémy s taťkou. Chtěla bych si něco vybudovat z toho svého...taťka i babička mě od začátku hodně shazovali, že v životě ničeho nedocílím, tak jim chci dokázat, že to stejně dokážu...

Co podnikáš s kamarády?

Tak když sem tady, tak horolezecká stěna, výlet, sednout si, povídat, vodnice, něco jako piknik... Když sem doma, tak jsem se vídala s lidma ze základky a teď už se nevidám s nikým. Víkend vpadá tak, že v pátek přijedu, udělám, co tam mamka nechá, prádlo, postel, vytrít, dojit se psem. V sobotu vstanu, uvařím, mamka ještě třeba jede do práce... jedem nakoupit, udelám něco sladkýho, aby tam měli na tejdén, uvařím pro sebe... Pak přijede přítel a zase odjíždím. Když by mě něco zajímalo, že je nějaká hudba nebo tak, tak se mi i kamarádky ozvou nebo kamarádka teda..., nebo někdo z kapely...

Co dělají ve volném čase nejčastěji kamarádi? Něco, co Ty neděláš? A proč to asi dělají?

Tak spíš, mají takový pohodovější, někam si sednou a vydrží tam sedět celý den a povídat si. Do hospody, na byt k někomu nebo jen do přírody. Já jsem spíš taková akční. Na hod'ku, dvě by mě to bavilo a pak musím něco dělat. Nemaj nápln toho času, neví co vymyslet.

V Budějčích toho popravdě moc není, tak kromě bazenu, horolezecký stěny se toho nedá moc dělat. Jezdíme s přítelem třeba na kolo. Jezdíme na kola béemixka na rampy.

Naučila ses nebo s něčím seznámila ve škole, co by ovlivnilo Tvůj volný čas?

Asi ne. Ne.

Jaká je Tvoje Ideální představa o volném času, jak by měl podle Tebe správně vypadat?

Jak bych ho chtěla pro sebe, nebo tak jak by měl opravdu být? Pro sebe asi zdravější styl trošku. Víc toho pohybu, aby byl akčnější člověk, něco podniknout. Správně by měl ale vypadat asi trošku jinak, člověk by se měl víc starat o sebe, o studium... já tomu zas tak moc nedám, mě to až tak nebaví, co potřebuju, to se naučím... Člověk by měl dbát víc na zdravou výživu, víc se o sebe starat v tom směru. Nějak na sobě pracovat, rozvíjet se.

Co má člověk v dnešní době dělat, aby byl i ve svém volnu "IN"?

Co si pod tím má člověk představit „IN“... Já to nějak moc nesleduju, co je zrovna in.... Holky tady na intruse snaží být in - jdou si něco koupit, jdou si sednout na kafe. Tak jsou pro sebe víc zajímavější, předhání se v oblečení, kosmetice. Já mám svůj styl oblečení, hudby. Nesleduju trendy. Mě baví líčení, kreslení.

Jsi v nějaké skupině, partě? Co děláte?

S přítelem a jeho kamarádama. (děláte to, co už si říkala, tak to přeskočíme)

Jakým způsobem nejčastěji komunikuješ s okolím?

Tak asi přes sociální sítě, facebook. Co mámu sebe lidi tady, tak se vidáme, ale když chci něco domu nebo kamarádce z domova, tak sociální sítě.

Jak moc Tě omezují finance, Tvoje či rodiny? Musíš z nějakého důvodu chodit na brigádu?

Asi neomezujou. Mamka má vysokej příjem, ale snaží se nás vychovávat, v tom, že v životě nemusíme mít to, co máme teď. Mám normální způsob života – ne přepych, ale ani žádná hromádka.... Vycházím s penězma, tak, že si spočítám, na co je potřebuju, na co bych si chtěla ušetřit... Něco si šetřím, pak si koupím třeba kalhoty... Chtěla bych chodit na brigádu, protože chceme jít příští rok s přítelem na byt. Chtěla bych tam vzít rovnou i bráchu... takže vlastně si šetřit na budoucí život. Na to jídlo, člověk už musí trochu přemýšlet víc, co koupit, uvařit, nájem zaplatit, elektriku. Mamka řekla, že dokud budu na intru, tak mi to bude platit, ale když se budu chtít postavit na vlastní nohy, tak se budu muset postavit sama na vlastní nohy...

Co Ti usnadňuje, pomáhá dělat ve volném čase to, co chceš?

Asi přítel. Každý dá svůj návrh a pak uděláme kompromis.

Máš nějaký vzor? Znáš někoho, kdo má skvělý volný čas?

Asi nemám žádné vzor. Můj vzor je doopravdy asi moje mamka, protože podle mě se dostala strašně vysoko, ale tu cestu si vyšlapala sama, není na nikom závislá, všechno si platí sama, nepotřebuje v životě chlapa, aby byla opravdu šťastná nebo aby zvládla utáhnout barák... Ve volném čase asi nikdo.

Děláš ve VČ něco co se Ti líbilo v rádiu, televizi, na netu? Viděl jsi něco zajímavého?

Kde se inspiruješ, co dělat ve volnu?

Třeba když něco člověka osloví, třeba když nově něco otevřeli, tam jsem strašně chtěla, tak jsme se tam jeli podívat. O tom jsem se dozvěděla v rádiu. Když je to něco, co by člověka opravdu zajímalo, tek je třeba toho využít. Když už jsem úplně sama a mám chvíli jen pro sebe, tak si jdu kreslit. Když bych měla chuť jít něco dělat, tak bych si k sobě někoho vzala, někomu bych napsala. Nebaví mě být sama, jsem radši v tej společnosti lidí.

Podle čeho si vybíráš, co budeš dělat ve volném čase? Co tě rozhodně zvedne ze židle?

Nápad, kohokoliv. Ten, co člověka hned osloví.

Jaké dobré pocity máš spojené se svým volným časem?

Tak asi to, že se věnuju těm lidem, na kterých mi záleží. To že se jim věnuju. Snažim se i pro sebe nebo kolektiv něčím přispět. Mám z toho radost.

Jaké špatné pocity máš spojené se svým volným časem?

Ta společnost, jak se ty ostatní lidi koukaj na určitou skupinu mladých lidí, to je takový nepříjemný... V naší společnosti strašně záleží, jak člověk vypadá, podle toho ty lidi jednaj. Takže, když jde skupinka mladých lidí, mladejch upravenejch, tak ty lidi na ně koukaj jinak než když jdou zase víc vyzývavě oblečení, tak na ně zase koukaj a když jdou volnějc jako my – tunely v uších, dredy na hlavě, tak koukaj úplně jinak. To je nepříjemný. Připadám si jako taková ta ovce, co vybočí z řady. Třeba když se teď podívám na ostatní holky, tak všechny vypadaj opravdu podobně. Podobně nabarvený vlasy, podobný oblečení, protože to nosí nějaká hvězda. Někdy je to i pěkněj styl, ale nebaví mě vypadat jako 550 dalších kolem mě. Ale když někdo vypadá trošku jinak, tak si na něj tolik nedovolí. Mám s tím zkušenosti. Když jsem bez dredů, tak ty starší se chovaj líp, ale ty mladý už jsou neohleduplný. Když někde přijdu takhle, tak ty lidi koukaj, někdy je vidět, že přemýšlí, co můžou říct nebo co nemůžou. Je to blbý třeba ze strany tatky nebo rodiny nebo společnosti. Babička se se mnou nebaví, tatkovu brácha mě jen pozdraví, teta mě úplně odstříhla, její děti se se mnou vůbec nesmí bavit... Od táty z práce zase říkaj, že když je člověk slušnej, jak mi může dovolit, že vypadám takhle a chovám takhle. Oni maj ty dcery, fakt ty všechny stejný. To už začalo tím napadením. Pak jsem začala strašně posilovat, pak ty dredy. To všechno se změnilo. Nemluvila sem sprostě, nekouřila sem, nic z alkoholu sem neochutnala, dredy sem neměla. Pak jsem začala

*strašně posilovat. Měla jsem sílu. Na základce už na mě začali koukat jinak. Měla sem u sebe pepřáky, boxera. Nechtěla jsem se už do té situace dostat. Proto i teď ta posilovna, potkáváme čím dál víc Romů. Na tu slušnou holku si dovolí víc a když vidí mě, tak jdou spíš za mnou. Na slušný pokřikovali, pleskali je po zadku a pak když jsem prošla, tak vyrazili za mnou. (**když se chceš vyhnout problému, riziku? Funguje ta ochrana nebejt slušná holka?**) jo, sice ta společnost kouká ošklivě, ale teď si na mě nedovolí, když nejsem ta slabá holčina – i chlapi si na ně dovolí víc než na mě. Každý má plus i minus. (**nebudou mít předsudky klientky, když se půjdou nalíčit?**) ze začátku jsem z toho měla strach, že na mě budou koukat, ale mistrová neměla problém, že se jí to líbí a zákaznice na to nemůžou nic říct.*

Co Ti nejvíc brání dělat ve volném čase v tom, co bys opravdu chtěl?

Asi, ne úplně finance, i když i ty hrajou roli, když se chce člověk někam podívat, tak musí počítat, aby se dostal i domu. Ne že bych nemohla nic koupit, ale není to na nic velkýho. Něco za něco, no...

Co Tě trápí ve volném čase?

Asi ta bezohlednost lidí vůči ostatním lidem. Konkrétně to vezmu z mé stránky. Do téhle doby jsem si prošla hodně nepříjemnýma věcmi. Na základce se to hodně vědělo, tam když měl někdo problém, z čeho se ženský hroutí, tak to jsem všechno přestála s mamky pomocí a teď přítelovo. Tam za mnou chodily a pomáhala sem holkám, co byly na antidepresivech. Co měli děti rozštěp, tak sem jim pomáhala. Pak jsem znala dva kluky, co neměli ruku, tak šikana a lidi na ně koukali hnusně, tak sem jim pomáhala. Ta bezohlednost vůči jinejm. Teď se málokdo zastane někoho, kdo má problém. Mojí mamku přepadli v Praze a sebrali jí kabelku a nikdo jí nepomoh, aby sám neměl problém. Je tu lhostejnost, bezohlednost. Oni jdou, srazí člověka, kterej jde o berli a je jim to jedno. Babičku jsem třeba jednou převáděla přes přechod, protože tam jezdily auta a ona se bála přejít. Jedné paní jsem nosila domů nákup, protože měla strašně oteklý nohy a sama to nevládala. Lidi nekoukaj na druhý.

Jak jsi spokojený se svým volným časem?

Jsem. Dělam to, co mě baví, jsem s těma, na kterých mi záleží. Neměnila bych nic.

Jaká jsi? Co bys o sobě řekla, jak by ses charakterizovala?

Jsem hodně výbušná, jsem strašně drzá, když se mi něco nelíbí, tak se ozvu, nenechám si nic líbit, ale zase snažím se pomoci lidem, co potřebují pomoci, šikanovaným, všem, který jsou nějak utiskovaný. Ale jsem taky milá, i když to není znát, připuštím si strašně věci, co mě mrzej, ale nedávám to na sobě znát, snažím se bejt skálou. Jakmile člověk ukáže slabost, tak už ty lidi.... Přítel ten mě vidí jako praštěnou holku, která se dokáže bavit, ale když zase někam jdu, tak vim, jak se mám chovat a změním chování, aby bylo adekvátní. Jak jsou ohlasy dobrý, tak jsou i špatný... třeba tady maj holky problém, že se tu bavim s klukama a že je tu

střídám, i když jsem jen s přítelem... každé si tady přibarví něco po svém, takže... Jsou negativní ohlasy, že jsem nepříjemná na ostatní lidi... koho neznám nebo, když je mi někdo od pohledu nepříjemnej, nebo vidim, že je egoistickej, tak s nim rovnou nebavim nebo co nejmiň. Udržuju si lidi, který mám ráda...

Jaké jsou Tvé životní cíle?

Dostat se sama na vrchol svých snů. Abych se vypracovala, otřevřela si svoji větší firmičku, kde by ženský, když přijdou, mohli si dojít na manikúru, pedikúru, nechat se naličit. Větší prostor, kde by se v každým koutě dělalo něco jinýho. Mamce jsem to říkala. A že je to dobrý nápad. Že když ženský někam jdou, tak aby to měly pohromadě, třeba když jdou na ples, chtějí se naličit, udělat nehty, udělat účes...a nemusely někam lítat. Tak asi bych ukázala tátovi, že se děti dají vychovávat trošku jinak, že ta rodina se dá vést trošku jinak. Že když je problém, tak se dá vyřešit. Chtěla bych mít dítě, manžela, psa, nějaký zvířata, domeček v nějaký vesničce poblíž města. Nemám moc ráda hluk. Bydlet v paneláku... nevím, v paneláku jsem nikdy nebydlela, tak asi radši ten domeček. Až po škole, tak ve 25, ze začátku bude mít přednost ta firma a když se vypracuju, tak pak ta rodina. Když má člověk dítě moc brzy, tak se pak nikam nepodívá a nemůže dělat, co by chtěl a potřeboval.... Až budu mít vyřešenou budoucnost, peníze, tak pak bych chtěla mít dítě, abych se o něj mohla dobře postarat.

Abstrakt

BACH, T. Psychosociální faktory ovlivňující podobu volného času současné středoškolské mládeže. České Budějovice 2018. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra etiky, psychologie a charitativní práce. Vedoucí práce RSDr. Ján Mišovič, CSc.

Klíčová slova: volný čas, mládež, adolescence, socializace, rodina, vrstevníci, média, motivace, psychosociální faktory

Práce se zabývá vlivem psychosociálních faktorů na podobu volného času současné středoškolské mládeže. V teoretické části jsou analyzována základní teoretická východiska a základní pojmy týkající se problematiky volného času, mládeže a psychosociálních faktorů ovlivňujících volnočasové chování středoškolské mládeže. Empirická část práce představuje realizovaný kvalitativní výzkum s využitím metody polostrukturovaného rozhovoru s cílem hlubšího vhledu do problematiky a nastínění možných souvislostí. Hlavním cílem diplomové práce bylo zjistit, jaké psychosociální faktory nejvíce ovlivňují podobu volného času současné středoškolské mládeže. Výzkumné rozhovory byly provedeny s žáky středních škol ubytovaných v domově mládeže při Střední škole polytechnické v Českých Budějovicích.

Abstract

BACH, T. Psychosocial factors influencing the leisure time of contemporary highschool youth, České Budějovice 2018. Diploma thesis. University of South Bohemia in České Budějovice. Faculty of Theology. Department of Ethics, Psychology and Charity Work. Thesis supervisor RSDr. Ján Mišovič, CSc.

The diploma thesis deals with the influence of psychosocial factors on the leisure time of contemporary high school youth. The theoretic part analyses basic theoretic concepts and terms concerning problems of the leisure time, youth and psychosocial factors influencing leisure time behaviour of high school youth. The empirical part presents the qualitative research conducted using the methodology of semi-structured interview. The aim of this research was to provide a deeper look into the problem and to outline possible connections. The main focus of the diploma thesis was to discover what psychosocial factors influence the leisure time of contemporary high school youth. Research interviews were conducted with high school students accommodated in the Dormitory of the Polytechnic Secondary School in České Budějovice.

The key words: leisure time, youth, adolescence, socialization, family, peers, media, motivation, psychosocial factors